

Izveštje

20 • 2023

RAZISKOVALNE POSTAJE ZRC SAZU V NOVI GORICI

KAZALO VSEBINE

Ravnikarjevo leto v Ravnikarjevem mestu	1
BRANKO MARUŠIČ Solkan, korenika Nove Gorice, ali » <i>Pojdimo v Solkan po pamet</i> « (Novice, 31. 1. 1872)	3
NEVA MAKUC Gorica in njena okolica kot Czörnigova »avstrijska Nica«	11
BRANKO MARUŠIČ O predlogih za urejanje zdravstvenih in zdravniških razmer v porajajoči se »novi Gorici«	16
PETRA TESTEN KOREN Razmislek o biografskem odtisu Edvarda Ravnikarja (1907–1993) v povezavi z Novo Gorico	21
PETRA KOLENC » <i>Se mi ne dopade</i> « ali kako je Mačkova politika diskvalificirala Ravnikarjev povojni urbanizem Nove Gorice	25
URBAN MAKORIČ Mirko Ličen in rubrika [goriški] Prepih v časopisu <i>Nova Gorica</i> med letoma 1947 in 1953	33
ŠPELA LEDINEK LOZEJ Nova Gorica – med disonantno dediščino in brezmejnostjo	39
KATARINA ŠRIMPF VENDRAMIN Drobcji o plesnih zabavah na Goriškem v 50. in 60. letih 20. stoletja	51
JASNA FAKIN BAJEC Stara rokodelska in tehnična znanja iz Vipavske doline med pozabo in vnovično uporabo	59
DANILO ZULJAN KUMAR Govor vasi Lokve na Trnovski planoti	71
V spomin na Miloša Fona Miha Kosovel	77
K bibliografiji zgodovinarja dr. Miloša Fona Petra Kolenc	78
Poročilo o delu sodelavk in sodelavcev ZRC SAZU, Raziskovalne postaje v Novi Gorici, od 1. 1. 2023 do 31. 12. 2023	83

Fotografija na naslovnici: Edvard Ravnikar: izsek coninga Nove Gorice, okoli 1949 (Arhiv MAO).

©2023, Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica

OJS: <https://ojs.zrc-sazu.si/izvestje>

Izvršna urednica: dr. Petra Kolenc

Uredniški odbor: doc. dr. Jasna Fakin Bajec,
dr. Petra Kolenc, doc. dr. Špela Ledinek Lozej,
dr. Neva Makuc, prof. dr. Branko Marušič,
dr. Katarina Šrimpf Vendramin,
dr. Petra Testen Koren,
izr. prof. dr. Danila Zuljan Kumar

Jezikovni pregled: Anja Mugerli

Prevod izvlečkov: Neva Makuc

Oblikovna zasnova in prelom: Darko Turk

Izdajatelj: Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica

Založnik: Založba ZRC, ZRC SAZU

Tisk: Birografika Bori

Naklada: 400 izvodov

Naslov uredništva:

Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica,
Delpinova ulica 12, 5000 Nova Gorica
Tel.: 05 335 73 26

Naročila: Založba ZRC, ZRC SAZU, Novi trg 2,
p. p. 306, 1001 Ljubljana

Ravnikarjevo leto v Ravnikarjevem mestu

Če je bilo leto 2022 posvečeno učitelju Jožetu Plečniku (1872–1957), je iztekajoče se leto 2023 posvečeno učencu Edvardu Ravnikarju (1907–1993). In če je Plečnikovo delo sovpadalo s časom iskanja slovenske identitete, izraza v grajenem, se je Ravnikar že lahko obračal navzven, v svet, in kot eden izmed najbolj izvirnih prenašalcev Plečnikovega sporočila združeval lokalno tradicijo z modernimi povojnimi tokovi v arhitekturi.

Nova Gorica ni nastala ob rudniku ali zaradi njega, tudi ne zaradi prisotnosti industrije – nastala je zaradi izgube stoletnega regionalnega, gospodarskega, kulturnega in izobraževalnega središča mesta Gorice, ki je bila s pariško mirovno pogodbo po drugi svetovni vojni dodeljena Italiji. Zavedanje o nastali praznini je kmalu podprla tudi politična odločitev o izgradnji novega mesta, ki naj bi služilo kot izložbeno okno jugoslovanskega socializma, saj naj bi hkrati izpostavljalo šibke točke kapitalističnega režima in mest. Propaganda socialističnega režima se je prav na primeru Nove Gorice vzpostavila zelo plastično (*»izložbeno okno«/»mesto, ki bo sijalo prek meje«*), pod taktirko izbranega arhitekta **Edvarda Ravnikarja**, ki je z arhitekturo in urbanizmom skušal zajeti duh časa, ki je nakazoval prehod tako na politični kot na vseh po vojni na novo vzpostavljenih ravneh življenja. Glede na to, da je bil Plečnikov učenec, je v njegovi arhitekturi zaznati duh klasicizma, z izkušnjami, ki jih je dobil z nekajmesečnim delom v studiu slovitega švicarsko-francoskega arhitekta, vodilnega arhitekta moderne funkcionalistične arhitekture Le Corbusiera (Charlesa Edouarda Jeannereta), pa se je njegova arhitektura soočila z brutalizmom, surovostjo oziroma preprostostjo ljudskosti, ki se je iz roda v rod prenašala predvsem z uporabo lokalnih materialov in upoštevala razvoj sodelovanja z mojstri, ki niso bili formalno šolani

(t. i. vernikularna arhitektura). In ker je arhitektura že od svojih začetkov ena od odločilnih manifestacij oblasti, se je tudi podpis v krajino na primeru novega mesta ob meji uresničeval glede na odnos oblasti do tukajšnje stvarnosti. Načrtovanje mest je politični eliti služilo kot sredstvo prezentacije moči in prikaz programskega napredka družbene transformacije. Kratkotrajno sorealistično arhitekturno obdobje velikega zaleta se je kmalu po letu 1948, s sporom z Informbirojem, odpovedalo povojni estetski shemi (ruskega) socialističnega realizma. Jugoslavija je tako navznoter kot navzven sprejela modernizem kot uradni izraz, ki je predstavljal in propagiral razvoj družbe tako svetu kot sebi v svobodni Jugoslaviji. Mesto je še naprej dokazovalo moč novega družbenega sistema in njegovih voditeljev. Nova Gorica pa se je vse bolj manifestirala v nikoli zares dokončan (oz. uresničen) modernistični projekt.

Pa vendar *»mesto ni podoba, mesto je proces«*, če parafraziramo samega Ravnikarja, in da bi se tega *»regionalno pogojenega modernizma«* še bolj zavedali, se z *»ravnikarjevsko«* obarvanim Izvestjem, ki odpira nekatere nove poglede na mesto, povojni čas in Ravnikarja, pridružujemo obeležjenju Ravnikarjevega leta. Nenazadnje živimo v Ravnikarjevem mestu, v katerem se je iz miselne discipline kot rezultat življenjske filozofije in izdelanih nazorov rodila tista ključna arhitekturna poteza, ki so jo upoštevale vse nadaljnje. In v projektu Nove Gorice je od samega začetka slutiti optimizem v arhitekturi in zavedanje, da gre za mediteranski prostor, zato mora življenje potekati tudi zunaj zidov, na soncu, ob zelenju, v skupnem, javnem ... Zato je med grajenim toliko pavz, praznin, prostora, zra-ka, toliko možnosti in priložnosti, toliko Ravnikarja.

Petra Kolenc, urednica Izvestja

The background of the page is a detailed architectural site plan of Nova Gorica, Slovenia, from 1947. The plan shows a grid-like urban layout with various building footprints, streets, and green spaces. A prominent road runs vertically through the center, and a river or canal is visible at the bottom. The drawing is in a light, technical style with fine lines and some shaded areas.

Vsem, ki boste že dvajseto
leto segli po našem Izvestju,
želimo srečno novo leto
2024!

Sodelavke in sodelavec
Raziskovalne postaje
ZRC SAZU v Novi Gorici

Edvard Ravnikar s sodelavcem: Nova Gorica, idejna urbanistična zasnova, okoli 1947. (Vir: Zbirka MAO - Muzej za arhitekturo in oblikovanje).

Solkan, korenika Nove Gorice, ali »Pojdimo v Solkan po pamet« (Novice, 31. 1. 1872)

BRANKO MARUŠIČ | znanstveni svetnik v pokoju

✉ branko.marusic@guest.arnes.si

Izvleček: Nova Gorica ni mesto, ki bi zraslo na »zeleni trati«. Arheološke izkopanine na nekdanjih solkanskih poljih in utrdba Castellum Siliganum (prvič omenjena in zapisana leta 1001), zgrajena na zaenkrat še povsem določljivi lokaciji, pokažejo, da imata kraj Solkan in iz njegove dediščine nastala Nova Gorica naselitvene ter življenjske korenike, ki segajo ne le v pozno antiko in srednji vek, marveč daleč v pradavnino. Kakor je bila za nastanek Ljubljane odločilna antična Emona ali za Ajdovščino rimska Castra, je za Solkan in mnogo kasneje nastalo Novo Gorico obrambni kastel Siliganum strateški pendant v verigi, ki je segala od ostankov langobardskega limesa do vrtovinske Ortaone in se od tod morda vila še naprej.

Ključne besede: Solkan, Siliganum, antika, naselitvena kontinuiteta, dediščina, Nova Gorica.

Solkan, le radici di Nova Gorica, ovvero «Andiamo a Solkan per la saggezza» (Novice, 31 gennaio 1872)

Riassunto: Nova Gorica non è una città cresciuta su un «prato verde». Gli scavi archeologici sui campi di Solkan (Salcano) e nella zona della fortezza *Castellum Siliganum* (menzionata e documentata per la prima volta nel 1001), le cui posizione è ancora indeterminata, mostrano che Solkan e Nova Gorica, che ne è l'erede, vantano degli inizi che risalgono non solo alla tarda antichità e al medioevo, ma alla preistoria. Come l'antica *Emona* fu decisiva per la creazione di Ljubljana e la *Castra* romana per Ajdovščina, così per Solkan e più tardi anche per Nova Gorica fu importante il castello difensivo di *Siliganum*, punto strategico di un sistema difensivo legato ai resti del Limes Longobardo ed ad Ortaona etc.

Parole chiave: Salcano, *Siliganum*, antichità, patrimonio, Nova Gorica, continuità insediativa

V neprekinjenem vencu slovenskih vasi in naselij, ki so obdajale in še obdajajo Gorico ter Novo Gorico, je imel Solkan posebno mesto. To je dolgoval in še dolguje svoji zemljepisni legi, ki ga je postavila na levi breg reke Soče, ob vznožje gorá, kot so Sabotin, Škabrijel s Sveto Katarino in zlasti Sveta gora z

mističnostjo, ki izvira še iz predzgodovinskih časov. Ohranja jo še danes. Od tod izvirata predvsem prometna in strateška pomembnost Solkana ter njegova s stoletji pridobljena in uresničena vloga pravega predmestja bližnje Gorice. Tem značilnostim primerno je kraj prilagajal in gradil svoje gospodarsko

Pogled na Solkan proti Sabotinu, foto: 5. december 1937 (iz publikacije *Drevo raste iz korenin*, 2021).

ter družbeno življenje. Iz tega širokega vsebinskega razpona stoletij na tem mestu posebej opozarjamo le na nekaj zgodovinskih in prirodoslovnih posebnosti ter na nekatere krajevne narodopisne in jezikovne prvine, ki so soustvarjale koreniko Nove Gorice.

Domoznanec Štefan Kociančič, rojen pred več kot dvesto leti v Vipavi, je leta 1853 v slovenskem jeziku prvi nekaj več pisal o Solkanu in ga uvrstil med naselja na zgodovinskem Goriškem, kot so bila Ajdovščina, Kanal, Tolmin, Cerkno, Bovec in Kobarid. V daljnem letu 1001 prvič omenjeni Solkan kot grad (castellum) Siliganum¹ se je dokončno oblikoval v latinski in kasneje pogosteje

rabljeni Salcanum (ital. Salcano) ter nato v slovenski Solkan. Kdaj se je prvič tako zapisalo, ni še ugotovljeno, a se je Solkan na primer v slovenskem periodičnem tisku prvič pojavil leta 1842 (*Slovenska Bčela*) oziroma leta 1844, ko se kot naročniki prvega slovenskega časnika *Kmetijske in rokodelske novice* omenjajo tudi trije bralci iz območja Solkana, in sicer župnik Filip Peric, kaplan Jernej Štrekelj in župnik na Sveti gori Franc Serafin Albert. Leta 1850 se v edinem takratnem slovenskem listu na Primorskem, v tržaškem *Jadranskem Slavjanu*, Solkan omenja v povezavi s tu živečim plemičem (»vlastelac«) Viljemom Puppijem, ki je bil član Slavjanskega društva v Trstu. Tujejezični tisk pa je omenjal Solkan že veliko pred tem, zlasti v povezavi z božjo potjo na Sveti gori. Leta 1843 se

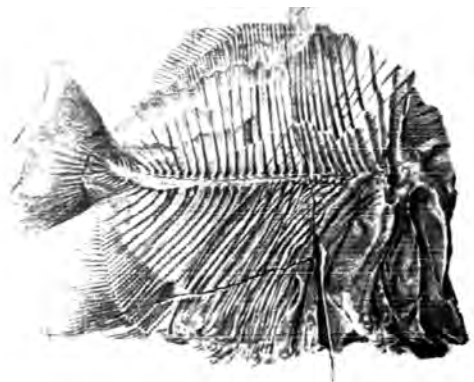
¹ Ta toponim se je z leti različno zapisoval kot Silikanum, Celcan, Celcanum, Celchan, Salcanum, Czelkan, Selcanumn, Zellekhan, Zelkon, Zalkann itd.

pojavi ime v Solkana («nad Solkanam») v slovenskem prevodu (Videm, 1843) patra Gaspara Pasconija v latinščini napisane zgodovine božje poti na Sveti gori (Benetke 1746), kjer pa se sicer omenja izključno kot Salcanum. Nabožni pisatelj Filip Jakob Kafol bi kraj preimenoval kar v Solkamneno (1863). Leta 1866 je v svoji zgodovini slovenskega naroda Janez Mencinger pisal o Solkamnu pri Gorici. Malo pred tem (1845) je župnik v Št. Vidu pri Vipavi (Podnanos) in pisec strokovnih objav Matija Vertovec načrtoval tudi izredno pomembno železniško progo navzgor po dolini reke Soče. »Nad Salkanam« naj bi reko prečkal most (zgrajen šele leta 1906), kjer bi, po Vertovčevem predlogu, v skalnatem Sabotinu izklesali klet za skladiščenje briškega vina; od tod naj bi ga po železnici razvažali odjemalcem.

Zagotovo je bila in je še danes Soča s svojo energijo, svežino ter živahnostjo posebna oznaka in značilnost kraja. To potrdi tudi ljudska pripoved o izvoru imena kraja. Soča se namreč po izlivu iz naravne tesni med Sveto goro in Sabotinom obrne proti jugu ter pri Solkanu »naredi velik suk, torej: Sukan«. Kot piše dopis v *Novicah* leta 1863, naj bi Solkan dobil svoje ime zaradi reke Soče. Taki malo verjetni razlagi toponima Solkan so sledile druge. Neslovensko glaseči se in etimološko težko razložljivi Solkan je vzbujal zanimanje in zaradi imena so nastanek Solkana očitno pravilno postavljali v rimske čase. Nepodpisan dopisnik v tržaški *Edinosti* je leta 1882 zapisal: »Pridem v Solkan, narodno, krasno in obrtno vas. Ker sem že marsikdaj vrtil kot črv v kako filologično knjigo, začnem besedo Solkan raztelesovati/ razsekati sl, sol, solk, suk, silcanum, slokan itd.« S tem pa razglabljanj o izvoru imena Solkan še ni bilo konec. Profesor klasičnih jezikov Štefan Širok, ki se je rodil v Ravnici »pri Kovačevih« in leta 1890 umrl v sedanji Ukrajini (Mikolaiv), je v svojem opisu potovanja iz Gorice na Trnovo (Soča, 1871) postavljaj na »jezikovno rešeto«

tudi imena krajev, skozi katere je pešačil. Razlagal je, da pride ime Solkana tudi od sestavljenke solni kamen, kar naj bi bilo verjetno glede na to, da naj bi nekdanje Jadransko morje segalo do podnožja Svete gore. Širok je omenil tudi razlago salcanum, torej pasja sol. Domačin in ljubiteljski jezikoslovec Lucijan Vuga je v solkanskem zborniku iz leta 2001 iskal rešitve problema tako na slovenski kot tudi na latinski jezikovni osnovi. A dlje od ugibanja ni prišel. Tudi Marko Snoj v svojem etimološkem slovarju slovenskih toponimov iz leta 2009 ni dal dokončnega odgovora. Silicanum naj bi po njegovem prišel iz latinske besede silex, kar je v slovenskem prevodu trda skala, kremen. Gore, ki obdajajo Solkan, so sicer bolj polne mehkejšega apnenca, v katerem pa se je našlo veliko (Mrzlek) okamenelih ostankov morskih živali iz geološkega obdobja pozne krede (piknodontne ribe). O njih se je pisalo v znanstveni literaturi (nazadnje leta 2014). Dunajski geolog Stache je v »Skavnici« na pobočju Svete gore najdeno okamenelo želvo poimenoval Sontiochelys, pri čemer je za Sočo rabil latinsko obliko njenega imena.

Današnje generacije ne poznajo več bajeslovne zgodbe iz starega Solkana. Gre za gozdnega škrate, ki je bil sicer močno navzoč v mislih in dejanjih ljudi predalpskega sveta. Na Tirolskem so ga poznali z imenom

Ilustracija piknodontne ribe iz Mrzleka (vir: Križnar 2014).

Sv. Katarina, foto: 27. december 1932 (iz publikacije *Drvo raste iz korenin*, 2021).

Orca, Furlani pa so mu pravili Orcul. Solkanci so ga slovenili kot orklijč in tako ga je zapisal tudi pisatelj Fran Erjavec, ko je s svojo popotno torbo v sedemdesetih letih 19. stoletja obiskoval Solkan. Orklijč se je z rdečo kapico na glavi vozil ponoči po deželi in prepeval. Spremenil se je tudi v velikana, da je mogel z eno nogo stopiti na vrh Sabotina/Sv. Valentina, z drugo pa na Sveto goro, in tako zajemal vodo iz Soče ter jo pil. Zdi se, da je ta junak furlanskih legend med Solkance zašel mimogrede, saj o njem v Posočju razen Erjavca ni nihče drug poročal. Tudi v ljudski tradiciji kraja ni najti besed o tem, da je orklijč pil Sočo, ki mu je dajala moč, s katero je vznemirjal ljudi.

Toda Soča je imela posebno moč, da je ob svojih bregovih ustvarjala veliko malih

velikanov, ki so kraj ohranjali in gradili na različne načine. V prvi vrsti pomislimo na tisto množico Solkancev, ki so stoletja in več ohranjali kulturo ter tradicijo svojih prednikov, urejali podobo kraja, ki je dajala najboljše pogoje bivanja, kljubovala vojnām in naravnim nesrečām ter utirala pota novim družbenim in gospodarskim pobudām, kot je bila zlasti od srede 19. stoletja mizarska obrt, poleg nje pa še tovarniški obrati ob Soči, sicer v lasti tujcev, a z delovno močjo domačinov. To nam je ta brezimna množica zapustila in na to v stoletjih preizkušeno »solkansko pamet« – to besedno zvezo so poznali in širili goriški slovenski meščani – so prenašali na tiste male in večje velikane, ki so jo dograjevali in prenašali skozi stoletja v naš čas. Pri tem pomislimo tudi na druge solkanske rojake, ki jim je življenje omogočalo, da so se uveljavili kot duhovniki, zdravniki, učitelji, visoki uradniki, politiki, kulturniki in vojniki. Živeli so povečini zunaj rodnega kraja, a nanj ohranjali blag spomin. Podatek, da so se med 17. in 18. stoletjem rodili v Solkanu trije profesorji medicinske fakultete univerze na Dunaju in v Pragi, je zelo prepričljiv. Ljudi, ki so se tu rodili in zapustili pomembne sledi svojega življenja ter dela, ne bomo posebej omenjali. A vendar je zanimiva primerjava z današnjim časom, saj je po doslej zbranih podatkih med našimi rojaki in ljudmi, ki se čutijo krajanji Solkana, nekaj več kot dvajset Solkancev doseglo mesto univerzitetnega učitelja, če dosežkov ostalih na drugih področjih življenja ne opredeljujemo posebej.

Že omenjenega Štefana Široka je s Solkanom najbrž povezovala ljubezen do pisateljice in pesnice Pavline Doljak, poročene Pajk. Ta je živela kot sirota pri svojem stricu, solkanskem županu, deželnem poslancu in ustanovitelju solkanske čitalnice Matiji Doljaku. K opisu Solkana je Širok še dodal: »Solkan! to ti je gotovo znano ime, ako si kaj pridno prebiral slovenske novine (časopise). Menda nij bilo nikjer toliko dopisov na

Goriškem skovanih, kakor v Solkanu. Iz tega tudi lahko sklepaš, da Solkan mora biti inteligentna vas ...» Takrat, ko je to pisal, je v Solkanu že peto leto delovala čitalnica. Njeno odprtje (1867) je bil velik dogodek. Počastil ga je tudi pesnik Miroslav Vilhar, avtor ponarodelih *Po jezeru bliz' Triglava in Lipa zelena*. Solkancem je namenil himnično *Solkanska*, ki pa se kljub rodoljubju, ki ga izžareva, ni uveljavila.

Širok se je posvetil tudi etimologiji imena Solkan, a je šel še dlje v jezikoslovje in je opozoril na rabo nosnikov v solkanskem govoru, o čemer bi bilo po njegovem vredno opozoriti slavista in dunajskega profesorja Frana Miklošiča. Tako naj bi po Širokovem mnenju Solkan proslavili še »suhoparni slovničarji«. Svoj poziv je končal s prav solkanskim razpoznavnim geslom: »*Mati, mačka je nesla maslo po Sukani.*« Bila je prva objava teh tako znanih besed, takrat objavljena še brez ustreznih pravopisnih znakov. V zadnjih desetletjih 19. stoletja se je radovednost povečevala in ustvarjala veliko družbeno aktivnost, veliko raziskovalno gibanje tako na polju prirodoslovnih kot družboslovnih in humanističnih ved. Ker pa začetek tega besedila vsebuje jezikoslovne poudarke, naj se z njimi nadaljuje in tudi konča.

O tem, ali je Širokov poziv prišel na Dunaj do velikega Frana Miklošiča, lahko le ugibamo. Se je pa dobro leto po Širokovem javnem predlogu, sredi leta 1872, pojavil v Gorici ruski jezikoslovec poljskega rodu Jan N. Baudouin de Courtenay z namenom, da bi raziskoval govore zahodne Slovenije. Terensko delo ga je pripeljalo tudi v Solkan, kjer je s svojimi raziskavami, kakršnih ljudje dotle niso poznali, naletel na prijazen odziv nekaterih, medtem ko so ga drugi imeli za ruskega vohuna. Posamezniki so zasmehovali svoje rojake, ki so profesorju izkazovali naklonjenost. Med pripovedovalci iz Solkana se je Baudouin de Courtenay posebej spomnil na Štefo Juga, po domače Grmiča.

Zagotovo pa je bil Baudouinov najboljši informator v Solkanu dijak goriški Miha Vuga, ki se mu je rusko-poljski profesor v slovenskem časopisju posebej zahvaljeval za poslana poročila. Baudouin je svoje prve izsledke objavil v ruščini v knjigi *Opit foneteki rezijanskih govorov* (1875). Govore slovenskega zahoda je v knjigi porazdelil na devet skupin. Solkanskega je združil skupaj z govorom Prvačkovcev in Bricev. Kasnejše raziskave so Baudouinove ugotovitve znatno spremenile. Gradivo, ki ga je zbral, je danes ohranjeno v arhivu ruske akademije znanosti in umetnosti v Sankt Peterburgu ter čaka slovenske raziskovalce, da dokončajo pregled celotne zapuščine. V njem je tudi tisto, kar je v Solkanu za jezikoslovje pomembnega zbral Miha Vuga.

Brskanje in paberkovanje nas je zapeljalo v enosmerno pot, v nekakšno »kulturno« zgodovino. Če se vrnemo na križišče, bomo težko izbirali med potmi in smermi, ki se ponujajo, da se po njih usmerimo in se jim posvetimo. S koliko drugimi zgodbami se bomo na teh poteh še srečali. Pri tem pa je vredno opozoriti na preskok dogodkov kar celih stoletij (razmere Solkana v fevdalni dobi, turški vpadi, protestantizem, beneške vojne, epidemije kuge, francoska zasedba, razpad fevdalizma in obuditev slovenske nacionalne zavesti), da pristanemo v času, v katerem je Solkan doživel dve svetovni vojni, štirikrat menjal državno pripadnost, trikrat postal okupirano ozemlje in bil več mesecev upravno središče severne Primorske ter veliko let mnogo več kot le *šantula/botra* Nove Gorice. Njena korenika je postal zaradi spleta okoliščin po končani drugi svetovni vojni, predvsem pa zaradi lege in zemljepisno-zgodovinskih pogojev ter dejstev. Izbira Solkana in njegovega južnega predela, da postane prostor za izgradnjo Nove Gorice, ni bila slučajna, čeravno ne direktno posledica, da je urbanizem Solkana, porušenega v prvi

svetovni vojni, zastavil arhitekt in urbanist Maks Fabiani.

Med vsemi temi izkušnjami je iskala svojo pot tudi »solkanska pamet«, a ne kot pri-slovica, marveč le kot golo dejstvo, in spo-min nanjo se zrcali danes tudi v spomenikih, ki jih srečujemo v Solkanu, v spominskih ploščah in mizarskih znamenjih na hišah, v knjigah in brošurah, ki kot kraj izida in v samem naslovu navajajo ime Solkana, dalje v 115 številkah *Solkanskega časopisa: 1001*, predvsem pa v krajevnem šolstvu, v dejavnosti solkanskih društev, razpetih med športom, petjem in gledališko dejavnostjo, v krajevni skupnosti, njenih odborih in komisijah, v delu novogoriške mestne občine, političnih organizacij in Cerkve, navsezadnje pa tudi v delu tistih osemdesetih solkanskih piscev, ki naj bi bili predstavljeni v žal neuresničenem zborniku *Solkanska pismenost*.

Morda le obrobno sodi med korenike Nove Gorice tudi pripoved nepreverjenega izvora o »grgarskem oslu«. Nekoč, v zimskem času, so si ostanke osla, ki je zaradi mraza poginil na Prevalu, razdelili bližnji sosede. Solkanci so dobili mehur, zato so jih zasmehljivo (morda jih še vedno) imenovali »meharji«. Ravničanom je pripadla oslova koža, zato so dobili ime »guznarji«. Večji del poginulega osla je pripadal Grgarcem in s tem tudi neobzirno poimenovanje »grgarski osli«. Ta frazem (»grgarski osel«) je uporabil tudi Ciril Kosmač in tako je prišel v slovensko književnost. Očitno je bila ta oznaka za Grgarce poznana tudi sosedom v dolini reke Idrijce. Taka dodatna in bolj šaljiva poimenovanja krajev in ljudi pod hribovjem med Sve-to Goro, Sabotinom in Škabrijelom, so utrjevala in povezovala človeško in ozemeljsko skupnost iz katere je rasla in še raste Nova Gorica.

Solkan je starostno ozadje Nove Gorice, je korenika mesta, ki ni nastajalo le »na zeleni trati«, marveč je nastalo tudi na koreninah, ki segajo, po doslej opravljenih arheolo-

Naslovnica knjižice goriškega odvetnika L. G. Ciprianija iz leta 1799 o domnevni antični Noreji, ki naj bi se nahajala v bližini Gorice.

ških raziskavah sodeč, še v obdobja od prazgodovine naprej. Ali ni Ljubljana nastajala iz rimske Emone, Ajdovščina iz rimske Castre in Solkan z Novo Gorico vred iz gradu (castellum) Siliganum, prvič omenjenega leta 1001? Ta grad je imel zelo verjetno strateške naloge, morda tudi kako vlogo v upravni ureditvi tistega časa. Tudi njegova lega še vedno ni povsem določena, a bi jo lahko potrjeval tudi že bežen zračni pogled na polkrožni sklop hiš, ki obdajajo severovzhodni del cerkve sv. Štefana v Solkanu. Te hiše so videti, kot bi bile dozidane na nekem stavbnem zidovju, obzidju, ki je pripadal gradu. Tudi še danes ohranjeno ime »Zagrad« za območje jugozahodno od sedanje solkanske cerkve se veže na grajsko poslopje, ali pa je zgolj s kamnitim zidom zaščiten posest. Nad Zagradom se dviga mala vzpetina Sv. Katarina (320 m), danes imenovana Kekec, s cerkvijo z istim imenom. Najdbe na tem ozemlju so potrdile obstoj višinskega naselja od

bronaste dobe do pozne antike. Rezultati raziskave bi lahko dali novo razsežnost v razpravi o temeljih naselja Solkan in posledično tudi Nove Gorice.

Pred stoletji so goriški domoznanci (Martin Bavčer, Giuseppe L. Cipriani) na Sveti Katarini in drugod v okolici Gorice med ostanki starodavnih gradenj ter tudi na podlagi starejše literature iskali dotlej še neugotovljeno lego zagonetnega antičnega mesta Noreja. Pri tem delu bi bile lahko v pomoč primerjave naravnih danosti (relief) in toponimi, ki se tudi navajajo v že omenjeni listini z dne 28. aprila 1001. Del v tem dokumentu začrtana fevdalna posestna meja poteka med opredeljenima točkama castellum Siliganum in v listini le golo navedeno Ortaono. To pa ne more biti drugega kot ime kraja (čeprav bi se tako lahko imenoval tudi potok ali hudournik), po besedah arheologa Slavka Ciglenečkega »poznoantična semiurbana utrjena naselbina Sv. Pavel nad Vrtovinom«. Školj sv. Pavla je geografsko izpostavljena vzpetina (520 m n. v.), ki je že več kot stoletje poznano in deloma tudi preiskano arheološko nahajališče. Ledinsko ime »Pod školjem« ima tudi skalnat predel med Solkanom in Kromberkom, nad katerim je bila po drugi svetovni vojni dokončno porušena cerkev sv. Katarine. Z načrtno raziskavo in gradivom, ki bi ga pri tem pridobili, bi lahko ugotovili, ali niso prav tu pri školju in na ravnini, razprostrti na njegovi severni strani, skrite korenike s povsem miroljubnimi nameni in zaradi temeljnih življenjskih potreb od leta 1948 nastajajoče Nove Gorice.

VIRI IN LITERATURA

Ciglenečki, S. 2021: Poznoantična semiurbana utrjena naselbina Sv. Pavel nad Vrtovinom. V: *Goriški letnik*, 45, 193–213.

Edinost, 18. 3. 1882, št. 11.

Erjavec, F. Iz popotne torbe. V: *Letopis matice slovenske* 1875, 1879, 1880, 1882, 1883.

Kafol, F. J. 1863: Cerkevica, sv. Mohora na Tolminskih Pečinah. V: *Slovenske večernice* 1863, 16.

Kociančič, Š. 1854: Zgodovinske drobtinice po Goriškem nabrane v letu 1853. V: *Arkiv za povjestnico jugoslavensku*, 3/1854, 173–222, pass.

Kratka zgodovina božje poti na Sveti Gori nad Solkanom blizu Gorice v starem zapisu iz leta 1843, Sveta Gora 1993.

Križnar, M. 2014: Ostanki zob piknodontnih rib (Actinopterygii, Pycnodontidae) iz krednih plasti Mrzleka pri Solkanu ... V: *RMZ-Materials and geoenvironment*, 61, št. 2–3, 5, 183–189.

Marušič, B. (ur.) 2001: *Jako stara vas na Goriškem je Solkan*. Zbornik ob tisočletnici prve omembe kraja. Solkan: Krajevna skupnost.

Novice, 30. 12. 1863, šte. 52, str. 411.

Novice, 31. 1. 1872, šte. 5, str. 37.

Pasconi, G. 1993: *Kratka zgodovina božje poti na Sveti Gori nad Solkanom blizu Gorice v starem zapisu iz leta 1843*. Sveta gora: Franciški samostan, 1993.

Ravničan Štefan Širok (1849–1890) *Publicist in profesor klasičnih jezikov v carski Rusiji*. Lokve: TKŠ Društvo Lo-Ko, 2022.

Seidl, F. 1913: *Geološki izprehodi po Goriškem*. Gorica, 1913, 20.

Snoj, M. 2009: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Modrijan založba d. o. o., Založba ZRC, 388–389.

Trdina, J. 1866: *Zgodovina slovenskega naroda*. V Ljubljani: Matica Slovenska, 119.

Vuga, T. 2018: *Projekt: Nova Gorica*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Pogled z Rožne Doline na gorški grad, v ospredju gostišče "Belpoggio" (vir: ZRC SAZU, RP.NG).

Gorica in njena okolica kot Czörnigova »avstrijska Nica«*

NEVA MAKUC | ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa

✉ neva.makuc@zrc-sazu.si

Izvleček: V članku je na strnjen način predstavljena podoba Gorice z okolico kot »avstrijske Nice«, in sicer z gledišča upokojenega visokega funkcionarja Carla von Czörniga (Czoerniga), ki je živel v Gorici v drugi polovici 19. stoletja in je zaslužen za razširitev te predstave. Prizadeval si je namreč za splošen razvoj območja, in sicer ne le na področju razvoja klimatskega zdravilišča, ampak tudi univerzitetnega šolstva.

Ključne besede: Carl von Czörnig, Goriška, Gorica, okolje, podnebje, 19. stoletje, zdravilišče, univerza, »avstrijska Nica«, habsburška Nica.

Gorizia e i suoi dintorni: la «Nizza austriaca» di Karl von Czörnig

Riassunto: L'articolo tratta dell'immagine di Gorizia (assieme ai dintorni) quale «Nizza austriaca», ossia come essa fu precepita da Carl von Czörnig (Czoernig), alto funzionario in pensione, il quale visse a Gorizia nella seconda metà dell'Ottocento. Quest'immagine si diffuse proprio grazie a lui, che volle stimulare lo sviluppo generale di quest'area, più precisamente quello della stazione climatica e di un eventuale centro di studi universitari.

Parole chiave: Carl von Czörnig, il Goriziano, Gorizia, ambiente, clima, Ottocento, stazione climatica, università, «Nizza austriaca», Nizza asburgica.

Ne le v današnjem času, ki je vedno bolj pozoren na ohranjanje in valorizacijo naravnega okolja ter na z naravo povezane pristope v dobrobit zdravju, ampak vse od antičnega obdobja so se ljudje – kot kaže študija Catharine Ward Thompson – zavedali pomena zdravju blagodejnih učinkov zelenega in lepega naravnega okolja, kar naj bi se kazalo na primer pri gradnji grških templjev, pri srednjeveških samostanih z vrtovi, novoveških parkih v okolici dvorcev in palač itd. (Ward Thompson 2011: 187–195).

V 19. stoletju so se v habsburški monarhiji razvijale sodobne oblike turizma, kar se je kazalo tudi pri ustanavljanju temu namenjenih organizacij, društev ipd. V vzponu je bil gorski, zdraviliški in obmorski turizem, ponovno tudi romanja (Studen 1996: 96–104; Holz 1996: 48). Zdravilišča so pridobivala na priljubljenosti. Temu ni ubežal niti cesar Franc Jožef, ki je zahajal v Bad Ischl v Zgornji Avstriji (Studen 1996: 99).

Na Slovenskem je bilo zelo priljubljeno zdravilišče Rogaška Slatina, ki je bila od leta

* Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa ARRS-NRU/P6-0052-0618-2017/3. Program je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

1801 pa vse do 1919 v lasti štajerskih deželnih stanov. Štajerski deželni glavar Ferdinand von Attems (1746–1820) si je prizadeval za razvoj zdraviliškega turizma. V 19. stoletju je priljubljenost Rogaške Slatine rasla, na začetku 20. stoletja je tja zahajala mednarodna elita. Obiskal jo je tudi baron Carl von Czörnig, o katerem je govora v nadaljevanju (Studen 1996: 99–101; Kresal 1996: 127–128).

Na sosednjem Kranjskem je bil posebej priljubljen Bled, ki so ga že v 19. stoletju obiskale mnoge znane osebnosti (na primer knez Metternich, saški kralj Friderik Avgust III., cesar Franc Jožef). Začetki blejskega zdraviliškega turizma na sredini 19. stoletja so povezani s švicarskim zdravilcem Arnoldom Riklijem (1823–1906). V 20. stoletju so Bled obiskali pomembni svetovni državniki in druge osebnosti (Rozman 1996: 7–10), pred prvo svetovno vojno pa so vanj zahajali predvsem višji sloji iz habsburške monarhije in drugih evropskih držav (Kresal 1996: 124).

Prizadevanja za razvoj klimatskega zdravilišča je doživela tudi Gorica z okolico. K temu je posebej prispeval baron Carl von Czörnig, ki se je rodil 5. maja 1804 v kraju Černousy na Češkem. Kot državni funkcionar je zelo hitro napredoval. Deloval je v Trstu, Milanu in na Dunaju. Med drugim je bil direktor statističnega urada. Bil je zelo izobražen in razgledan. Odlikoval se je kot zelo plodovit avtor. Zanimal se je za geografijo, statistiko, zgodovino, jezikovna vprašanja, etnologijo itd. Dne 19. junija 1852 je postal baron s predikatom Czernahusen. Zaradi zdravstvenih težav se je odpovedal poklicnemu delovanju in se oktobra 1866 preselil v Gorico, kjer naj bi se mu zdravje izboljšalo. Med drugim je bil častni meščan Gorice in Ogleja. Umril je v glavnem goriškem deželnem mestu 5. oktobra 1889 (Czornig 1873: VII; Czörnig 1969: 3; Faccini 1989: 7–15; Kralj 2013; Preinfalk 2013; Preinfalk 2017: 56–68; Salimbeni 1989: 17–32; Tavano 1992: 79–140; Tavano 2011: 1115–

1119; Tonetti 1992: 1–16; Wurzbach 1858: Band 3, str. 117–12).

Namen Czörnigovega dela *Görz Oesterreich's Nizza: nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca* (Wien 1873–1874) je bilo razširiti vedenje o goriškem okolju, ugodnem za zdravje. Njegovo navdušenje nad Goriško, njegovo naravo in podnebjem ni presenetljivo glede na to, da si je to območje izbral za svoje prebivališče po zgodnji upokojitvi. Na ta način se je uveljavila podoba Gorice (z okolico) kot klimatskega zdravilišča oziroma t. i. »avstrijske Nice« ali bolje Nice habsburške monarhije, saj je bila pri tem mišljena zlasti vloga, ki jo je Gorica odigrala za domače goste takratne države.

V uvodu prve knjige je Czörnig izpostavil, da je goriško-gradiška grofija tujcem nepoznana, »terra incognita«. Priročniki za popotnike naj bi ji posvečali malo pozornosti, zato naj bi bil popotnik presenečen nad raznolikostjo območja in njeno rajsko lego (»paradiesische Lage«). Obkrožajo jo namreč lepi griči in hribovja. V Evropi naj ne bi nobena dežela na tako majhnem območju ponujala tolikšne raznolikosti pojavov. Deželo naj bi zaznamovala nasprotja, ki naj bi se kazala v videzu pokrajine, podnebjju, poljedelstvu, prebivalstvu oziroma v »etnografskih prvinah« itd. (Czoernig 1873: 3–4; prim. Czörnig 1969: 11–12).

Goriška občina je tedaj mejila na občini Šempeter in Štandrež (Sant'Andrea) ter se raztezala od bližine Solkana na severu do bližine Šempetra na jugu ter od Soče na zahodu do konca Panovca na vzhodu. Goriška občina je torej obsegala območje, ki se danes nahaja v Sloveniji in Italiji. Območje naj bi obsegalo tudi Kostanjevico nad današnjo Novo Gorico, Blanče (»Bianca«),¹ Ajševico itd. Izpostaviti velja, da je tedaj mesto v širšem smislu oziroma katastrsko obsegalo

¹ Gre torej za območje med Grčno in nekdanjo severno goriško železniško postajo (Nusdorfer Vuksanović 2017: 90).

območje, ki je danes čezmejno, saj je vključevalo mesto, Cingrof (Zengraf; »Grafenberg (Cingraf)«, Pristavo (»Prestau«), Rožno Dolino (»Rosenthal«) in Staro Goro (»Staragora«). V ožjem pomenu pa je mesto obsegalo t. i. notranje mesto in predmestja kot na primer Piacuto (ital. Piazzutta; furl. Plazuta) in Podturn (it. San Rocco, furl. San Roc) (Czoernig 1874: 3–4; prim. Czörnig 1969: 807–808).

Samo mesto naj ne bi bilo lepo. Manj privlačni predeli naj bi bili stari del mesta, Piacuta in Podturn (Czoernig 1874: 8, 15; prim. Czörnig 1969: 811, 817). Dejansko je staro mestno jedro ostalo – za razliko od novejših predelov mesta – prenaseljeno, dokaj zanevarjeno in degradirano. V slabem stanju je dočakalo izbruh prve svetovne vojne (Valentini 1991: 141–151). V tistem obdobju se je zaradi ekonomskih razlogov privilegiralo zlasti posege v korist sodobnejše infrastrukture in lepega videza novejših predelov kot pa obnovo bolj degradiranih območij mesta (Pillon 1991: 111).

V mestu je bilo tudi več palač nekoč bogatega plemstva (na primer palače rodbine Strassoldo, Lantieri itd.), nekatere druge mogočne stavbe (na primer nekdanji jezuitski kolegij, frančiškanski samostan na Kostanjevici nad današnjo Novo Gorico itd.) ter lepi vrtovi (Czoernig 1874: 8–10, 15; prim. Czörnig 1969: 811–812, 817). Czörnig je občudoval tudi lepe vile z vrtovi v okolici mesta, v prvi vrsti proti Solkanu. Izpostavil pa je tudi malo pred tem zgrajen Coroninijev dvorec v Šempetru pri Gorici (Czoernig 1874: 13–15; prim. Czörnig 1969: 815–817).

Czörnig je izpostavil blagodejno lego Gorice v bližini gora in gričev, Trnovske planote, Krasa, Vipavske doline itd. Mesto so s severa pred hladnim mrazom ščitile gore, z juga je prihajal topel morski zrak, z vzhodne strani, s planote, pa blag zrak. Območje se je tako ponašalo z izrednim, blagim podnebjem (Czoernig 1874: 1–2; prim. Czörnig

Baron Karl von Czoernig (1804–1889)
(vir: Wikimedia).

1969: 805–806). Izpostavil je tudi, da je zgodovina mesta tesno prepletena z zgodovino dežele (Czoernig 1874: 31; prim. Czörnig 1969: 832).

Ugodno lego mesta je Czörnig povezoval ne le z bližnjo okolico, ampak tudi s širšim območjem. Poleg tega je na primer na podlagi popisa prebivalstva iz leta 1869, in sicer glede na število stanovalcev na eno hišo v različnih predelih goriške občine, ugotovil, da so predmestja in obrobje Gorice zelo pogosto zaznamovale urbane razmere (Czoernig 1874: 16–17; prim. Czörnig 1969: 818–819).

Czörnig je želel obiskovalcem podati informacije glede mesta in bivanja v njem. Gorica naj bi izstopala med subalpskimi klimatskimi zdravilišči. Prebivalcem cesarstva je nudila tudi prednosti lege znotraj cesarstva, dobrih prometnih povezav in nizkih življenjskih stroškov. Ni se sicer mogla meriti z bolj južnimi zdravilišči, kot so Kairo, Palermo itd. Prav tako naj ne bi imela enakih klimatskih

značilnosti kot Nica. Podobno, kot je slednji kraj prednjačil med evropskimi klimatskimi zdravilišči, pa naj bi Gorica izstopala med vsemi klimatskimi destinacijami habsburške monarhije, in sicer z izjemo oddaljene in težje dostopne južne Dalmacije (Czoernig 1873: VII, 1874: V, 57, 89; prim. Czörnig 1969: 3, 803, 854, 886).

Czörnig si je očitno prizadeval za vsestranski razvoj Gorice, saj se je nadejal tudi, da bi se v mestu ustanovila univerza, in sicer za začetek fakulteta za medicino in naravoslovje ter fakulteta za pravo, pa tudi višja kmetijska šola. Pod vtisom izgube italijanskih posesti s strani habsburške monarhije je menil, da mora država bolje poskrbeti za svoje meje, in sicer tako, da podpira izobraževanje in blagostanje prebivalstva (Tavano 1992: 100–101). Czörnig je očitno največje razvojne potenciala tega območja videl v poljedelstvu in medicini. To nakazuje, da si je Czörnig prizadeval za gospodarski in družbeni razvoj Goriške, ne le na področju turizma, ampak tudi univerzitetnega izobraževanja.

VIRI IN LITERATURA

Viri:

Czoernig, C. von 1873: *Görz Oesterreich's Nizza: nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca. I. Band. Das Land Görz und Gradisca*. Wien: Wilhelm Braumüller.

Czoernig, C. von 1874: *Görz Oesterreich's Nizza: nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca. II Band. Die Stadt Görz als climatischer Curort*. Wien: Wilhelm Braumüller.

Czoernig, C. von 1969: *Gorizia "la Nizza austriaca": il territorio di Gorizia e Gradisca* (prev. Ervino Pocar). [Gorizia]: Cassa di risparmio di Gorizia.

Literatura:

Faccini, L. 1989: La scienza del governo e l'indagine storica. Un funzionario austriaco della Boemia alla Contea di Gorizia. V: *Studi Goriziani*, št. 69, 7–15.

Holz, E. 1996: Potovanje po slovenskih deželah v času od propada Ilirskih provinc do uvedbe

železnice, ko še niso izumili turizma. V: F. Rozman in Ž. Lazarevič (ur.), *Razvoj turizma v Sloveniji: zbornik referatov. 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26.–28. 9. 1996*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 48–57.

Kralj, F. 2013: Czoernig baron Czernhausen, Carl st. (1804–1889). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1005750/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (11. maj 2023). Izvirna objava v: *Primorski slovenski biografski leksikon: 3. snopič Bor – Čopič, 1. knjiga* (uredniški odbor). Gorica, Goriška Mohorjeva družba, 1976.

Kresal, F. 1996: Zdraviliški turizem. V: F. Rozman in Ž. Lazarevič (ur.), *Razvoj turizma v Sloveniji: zbornik referatov. 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26.–28. 9. 1996*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 122–135.

Nusdorfer Vuksanović, M. 2017: Ko so na solkanškem polju še orali. V: B. Marušič (ur.), *Narodu Gorico novo bomo dali v dar: ob sedemdesetletnici Nove Gorice*. Nova Gorica: Območno združenje Zveze borcev za vrednote narodnoosvobodilnega boja, 88–101.

Pillon, L. 1991: "Il Municipio da molti anni accarezza l'idea di sfruttare l'industria del forestiero...". Rivelazioni statistiche, trasformazioni urbane e promozione della città a centro di soggiorno. V: L. Pillon (ur.), *Ottocento goriziano (1815–1915). Una città che si trasforma*. Gorizia: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Editrice Goriziana, 101–121.

Preinfalk, M. 2013: Czoernig pl. Czernhausen. V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi1021700/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (29. maj 2023). Izvirna objava v: *Novi Slovenski biografski leksikon: 4. zv.: C* (ur. Barbara Šterbenc Svetina et al.). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2022.

Preinfalk, M. 2017: *Plemiške rodbine na Slovenskem, 19. in 20. stoletje. Del 3: od Aljančičev do Žolgerjev*. Ljubljana: Viharnik.

Rozman, F. 1996: Obiskovalci Bleda, Bled v besedi. V: F. Rozman in Ž. Lazarevič (ur.), *Razvoj turizma v Sloveniji: zbornik referatov. 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26.–28. 9. 1996*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 7–12.

Salimbeni, F. 1989: Carl von Czoernig: storico della Contea di Gorizia e Gradisca. V: *Studi Goriziani*, št. 49, 17–32.

Studen, A. 1996: Iz avanturizma v turizem. V: F. Rozman in Ž. Lazarevič (ur.), *Razvoj turizma v Sloveniji: zbornik referatov*. 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26.–28. 9. 1996. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, 96–104.

Tavano, S. 1992: Karl von Czoernig da Vienna a Gorizia (1850–1889). V: *Karl Czoernig fra Italia e Austria*. Gorizia: Istituto di Storia sociale e religiosa, 79–140.

Tavano, S. 2011: Czoernig Carl, funzionario politico. V: Cesare Scalon, Claudio Griggio in Giuseppe Bergamini (ur.), *Nuovo Liruti: dizionario biografico dei friulani*. 3: *L'età contemporanea*. Udine: Forum, 1115–1119.

Tonetti, M. 1992: Carl Czoernig: la vita e le opere. V: *Karl Czoernig fra Italia e Austria*. Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 1–16.

Valentini, G. 1991: "Riescendo l'accennato deploratissimo stato della via Rastello ed adiacenze a vero disdoro di una città civile". La situazione abitativa del 'centro storico'. V: L. Pillon (ur.), *Ottocento goriziano (1815–1915). Una città che si trasforma*. Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, Editrice Goriziana, 141–151.

Ward Thompson, C. 2011: Linking landscape and health: The recurring theme. V: *Landscape and Urban Planning*, št. 99, št. 3–4, 187–195. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2010.10.006>; <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0169204610002860> (dostop: 1. 6. 2023).

Wurzbach, C. von 1858: *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*. Coremans-Eger, Band 3. Wien: Verlag der Universitäts-Buchdruckerei von L. C. Zamarski. <https://austria-forum.org/web-books/wurzbach03de1858kfu> (dostop: 1. 6. 2023).

O predlogih za urejanje zdravstvenih in zdravniških razmer v porajajoči se »novi Gorici«

BRANKO MARUŠIČ | znanstveni svetnik v pokoju

✉ branko.marusic@guest.arnes.si

Izvleček: Zapis obravnava predloge zdravnika dr. Franca Marušiča o organizaciji zdravstvene službe v nastajajoči Novi Gorici. Novo mesto naj postane center zdravstva za tiste predele Goriške, ki naj bi po novi državni meji pripadali Jugoslaviji/ Sloveniji. Predlogi se še danes uresničujejo.

Ključne besede: Goriška, zdravstvo, povojna ureditev, nova Gorica, anketna vprašanja

Sulle proposte di regolamentazione delle condizioni mediche a «nuova Gorica»

Riassunto: L'articolo tratta dei suggerimenti proposti del medico Franc Marušič per l'organizzazione del servizio sanitario nella nascente città di Nova Gorica. La nuova città sarebbe dovuta diventare un centro sanitario per quelle zone del Goriziano che con il nuovo confine di stato appartennero alla Jugoslavia/Slovenia. Le sue proposte sono ancora oggi in fase di attuazione.

Parole chiave: Goriziano, sanità, sistemazione postbellica, nuova Gorica, domande del sondaggio

V delovanju Delovnega odbora za »novo Gorico« (DO), ki ga je 17. aprila 1947 imenoval Okrajni izvršilni odbor Gorica (OLO Gorica)¹ oziroma njegov gospodarski odsek (poverjenik Slavko Benevol), se v diskusijah niso pojavljale besede, kot sta urbanistika in arhitektura. DO je namreč svoje delo namenil predvsem obravnavi problemov, med katerimi je bila na prvem mestu določitev lokacije, kjer naj bi se novo mesto gradilo. Posvečal se je tudi mnogostranosti vprašanj, ki sta jih prinesla ter zahtevala začetek gradnje in nadaljnja rast novega mesta. V tej množici so našle svoje ustrezno mesto zadeve

zdravstvene in zdravniške narave. Za njihovo reševanje je bil zadolžen dr. Franc Marušič, poverjenik za socialno skrbstvo pri OLO Gorica in član DO. Ker pa se člani tega odbora po več sestankih in ogledu terena niso zedinili, kje naj se bodoče mesto gradi, se je pojavila namera, da sodelujejo z odgovori na anketo, sestavljeno iz 38 vprašanj, ki jo je verjetno sestavil arhitekt Božidar Gvardijančič, rojak s Slapa pri Vipavi. Pred tem je Gvardijančič v okviru sodelovanja pri gradbeni službi OLO Gorica pripravil prvi »predprogram nove Gorice«,² ki pa je vzbudil neso- glasja med člani DO. Program je namreč

¹ Okrajni izvršilni odbor je takrat vodil Bogomil Vižintin Milo, ki ga je kmalu zatem nasledil Albin Vodopivec.

² V tistem času so ime porajajočega se mesta pisali kot »nova Gorica«.

dajal prednost lokaciji na šempetrskem oziroma vrtojbenskem polju, medtem ko se je del članov ogreval za lokacijo na poljih južno od Solkana in nad severnimi predmestji Gorice. Odločitev o lokaciji naj bi tako pomagal poiskati izid posebne ankete. Sicer pa je DO na svojih sestankih med drugim razpravljal tudi o »sanitarnih napravah«. Na to kaže tudi Marušičeva nedatirana zamisel, ko je v predlogu za »socialno zdravstveni sektor« načrtoval kot prvo in najvažnejše izgradnjo splošne bolnišnice z vsemi bolnišničnimi oddelki in spremljajočimi službami ter z možnostjo namestitve 500 bolniških postelj. Marušič je dalje predlagal tudi ustanovitev nekaj drugih zdravstvenih in socialnih zavodov.

Vrnimo se k omenjeni anketi.¹ Ni podatkov, kako so člani DO odgovarjali na zastavljena vprašanja. Ohranjen je le odgovor dr. Marušiča (skupaj s prilogama, 1. september 1947). Istočasno je v posebnem dopisu DO sporočal razloge, ki po njegovem govorijo v prid gradnji novega mesta (ti so: politični, zgodovinski, geološki, zemljepisni, prometni, gospodarski, strateški in klimatski). Ivan Kraigher, nekakšen tajnik DO in obenem referent oddelka za gradnjo in obnovo pri okraju Gorica, je Marušiča še posebej prosil (6. avgust 1947) za mnenje o klimatskih razmerah na območju med Solkanom in Mirnom, opozoril pa je tudi na vprašanje demografskega stanja (statistika) v Gorici, tudi z vidika narodnostne pripadnosti prebivalstva, ter zdravstvenih razmer na ozemlju Slovenskega primorja, ki bo priključeno k Jugoslaviji, in na to, kakšno vlogo naj bi pri tem odigrala »nova Gorica«. Anketna vprašanja so bila v zvezi z zdravstveno in socialno službo kar zahtevna in na nekatera med njimi je bilo mogoče popolno odgovoriti le z uporabo raziskovalne metode.² Tako se je glasilo

28. vprašanje: »Kapaciteta bolnikov za oskrbo v bolnici iz Slovenskega Primorja, ki bo priključeno FLRJ v stari Gorici in v Trstu v predvojnih letih.« Podobno je bilo tudi 29. vprašanje: »Sistem mreže ambulant, dispanzerjev in posvetovalnic kakor predvidevajo na Slovenskem Primorju in kakšen delež ter organizacijsko nalogo bo imela pri tem 'nova Gorica'.«

Marušič je svoje odgovore na anketna vprašanja in svoje mnenje utemeljeval na osnovnem spoznanju, da je gradnja »nove Gorice« potrebna, in med odgovori ponovil ter širše pojasnil svoj prvi predlog o novogradnjah na »socialno zdravstvenem sektorju«. Razloge za lokacijo novega mesta je videl v naravnih danostih. Na vprašanje o klimatskih razmerah je odgovoril: »S točnimi podatki ne razpolagam, razen za padavine. Na črti Solkan-Ajševeca, kakor na črti Renče-Miren smo na isti izohipsi: 1500 mm. Čisto empirično povedano, je severni predel bolj pod vplivom severovzhodnika - burje in zato tudi nekoliko (morda za 1-2 stopinji C ob jasnem vremenu) hladnejši kot južni. Značaj goriškemu podnebjju sploh dajata oba glavna vetrova: severovzhodnik, tako zvana burja, ki prinaša mráz in sušo in jugovzhodnik, 'scirocco', ki prinaša toploto in vlago. Po Czoernigu je v ravnini več vetra in manj dežja, vsled česa trpi poljedelstvo radi suše. Dalje pravi Czoernig, da je podnebjje v južnih predelih dežeje bolj utrujajoče 'das Klima ist im Ganzen ermattender im Süden'.«

V svojem odgovoru na anketno vprašanje, da bi »nova Gorica« postala za zdravstvo organizacijsko središče, je bil bolj konkreten in je svoje predloge utemeljeval tudi na podatkih iz minulih ljudskih štetij (1880, 1890, 1900, 1910), zlasti glede stanja v narodnostno mešani goriški deželi, ker je bila večina slovensko govorečih ljudi v krajih, ki so bili predvideni, da bodo (z izjemo Gorice in dela njene bližnje okolice) priključeni slovenski

¹ Več o tem glej: Vuga 2018: str. 50–51, Marušič 2020: str. 3–14. Arhivsko gradivo hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, zbirka (fond 61).

² Npr.: črpanje podatkov iz domoznanske knjige Carla

Czoerniga: *Das Land Görz und Gradisca*, Dunaj, 1873.

Kip zdravnika Franca Marušiča (delo kiparja Boruta Drinovca), ki od 27. oktobra 2023 bogati alejo zaslužnih zdravnikov pred Splošno bolnišnico dr. Franca Derganca v Šempetru pri Gorici (foto: Franc Anderlič).

oziroma jugoslovanski državi. Glede prebivalstva Gorice je še menil: »Po uradnih (avstrijskih) podatkih je torej število Slovencev stalno naraščalo, število Italijanov pa je ostajalo isto. Vendar je težko ugotoviti, koliki delež na tem porastu je imel dotok z dežele ... Porast slovenskega življa v Gorici seveda ni povzročilo samo priseljevanje ampak tudi rojstva. Velik delež na tem je imela rastoča zavest, da so Slovenci ... Največji dotok so dajali ekonomsko šibki predeli in med njimi zlasti Banjška in Lokovška planota: ravno od teh se je zelo velik odstotek poitalijančil. Velik je bil dotok Bricev, ki so pa po večini obdržali svojo narodnost. Vipava in Soška dolina sta dali manj. Kras se je pa v glavnem priseljeval v Trst.«

Na podlagi prikazanih in skozi preteklost spreminjajočih se demografskih podatkov, nanašajočih se predvsem na slovenski živelj, pa tudi glede na razmere v Julijski krajini,

porazdeljeni v letih 1945–1947 na cono A in cono B, ter v primerjavi s stanjem zdravstva v mestu Gorica³ in upošteva možnost delovanja bolnišnice z 200 posteljami v Postojni, je Marušičev predlog v Novi Gorici načrtoval: splošno bolnišnico z vsemi oddelki (epidemiološko postajo in laboratoriji), ki naj bi imela približno 600 postelj, bolnišnico za duševne bolezni s 600 do 800 posteljami, zavod za zdravstveno zaščito z ambulantami, dispanzerji, lekarno, reševalno in razkuževalno postajo, upravno poslopje Državnega zavoda za socialno zavarovanje (DZSZ) z ambulantami, sanitetno skladišče, dnevno zavetišče za otroke, dom onemoglih in javno kopališče ter stanovanjsko hišo za DZSZ. Vsi objekti in naprave so bili tudi finančno ovrednoteni prav zaradi petletnega plana, ki se je pripravljaj tedaj v Jugoslaviji. V ta plan pa nista bila vključena bolnišnica za duševne bolezni in sanitetno skladišče. Načrt je bil povezan tudi z delom na socialnem polju, ki bi se osredotočalo na DZSZ.

Načrt ureditve zdravstvene službe v »novi Gorici« je sestavni del ureditve zdravstva v Slovenskem primorju, ko naj bi bolnišnica v novem mestu postala nekakšno zdravstveno središče predvsem z ekipo zdravnikov splošne prakse in zdravnikov specialistov. Poleg njih naj bi v večjih naseljih delovali krajevni zdravniki. Zdravstveno središče bi zaposlovalo 400 oseb.

Načrtovanje zdravniške in zdravstvene službe v Novi Gorici je bila ena izmed glavnih nalog, ki jih je dr. Franc Marušič opravil v okviru elaborata *Problematika zdravstva v Slovenskem Primorju* (Tavčar 2022).⁴ Napisal

³ Na dan 27. junija 1945 je bilo v goriških bolnišnicah in sanatorijih skupaj 1349 bolnikov, od tega 949 Slovencev, med katerimi pa niso vsi prihajali iz krajev, ki naj bi pripadali Jugoslaviji. Do 30. avgusta 1945 so se v sanatoriju sv. Justa na Corsu v Gorici zdravili partizanski ranjenci v povezavi z odredom jugoslovanske armade, ki je deloval v coni A.

⁴ Izvirnik dokumenta hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici 1012, Zbirka arhivskega in dokumentarnega gradiva, t. e. 1.

Posest Inštituta Maddalena v Šempetru pri Gorici pred drugo svetovno vojno, na katerem se je prezidala obstoječa stavba in sezidala nova bolnišnica dr. Franca Derganca (1949–1975).

ga je verjetno med letoma 1952 in 1953, v njem zapisani predlogi pa so se zatem postopoma uresničevali. V poročilu je tudi tako spoznanje: »*Centralna bolnica z vsemi oddelki je lahko samo, tam, kjer je geografsko, gospodarsko, kulturno in prometno središče dežele, tam kjer se na stiku obeh glavnih dolin, Soške in Vipavske gradi novo, osredno mesto, v Novi Gorici.*«

Nastanek novega zdravstvenega središča pa ni povsem sledil tem napotilom; središče je začelo nato nastajati v Šempetru pri Gorici, na lokaciji in v nekdanjih prostorih zavoda Maddalena, ki jih je zgradilo in uredilo italijansko vojno letalstvo. V obnovljene prostore se je najprej (1949) naselila bolnišnica za osteoartikularno tuberkulozo. Leta 1957 se je preselila v Valdoltro. V izpraznjene prostore so se začeli postopoma seliti oddelki in službe splošne bolnišnice v Vipavi. Še pred tem (septembra 1954) je dr. Franc Marušič pripravil prvi program in projekt za izgradnjo zdravstvenega središča v Šempetru pri Gorici. Novo bolnišnico je ustanovil OLO Gorica 29. septembra 1956 in decembra istega leta je začel v Šempetru delovati kirurški oddelek s 95 posteljami. Sledili so mu ostali

oddelki in z njimi povezane službe, ki so ustvarili podobo prave splošne bolnišnice. Ime je dobila po kirurgu dr. Francu Dergancu, z lokacijsko opredelitvijo Nova Gorica oziroma Šempeter pri Gorici. Leta 1965, v letu, ko je dr. Marušič umrl, je v bolnišnici delovalo 23 zdravnikov, za bolnike pa je bilo namenjeno okoli 400 postelj. Bolnišnica se je nato še srečevala z veliko prostorsko stisko, ki je vodila k odločitvi, da se zgradi nov bolnišnični kompleks. Ta je bil odprt 22. novembra 1975.

VIRI IN LITERATURA

PANG - Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Zbirka arhivskega in dokumentarnega gradiva, fond 61.

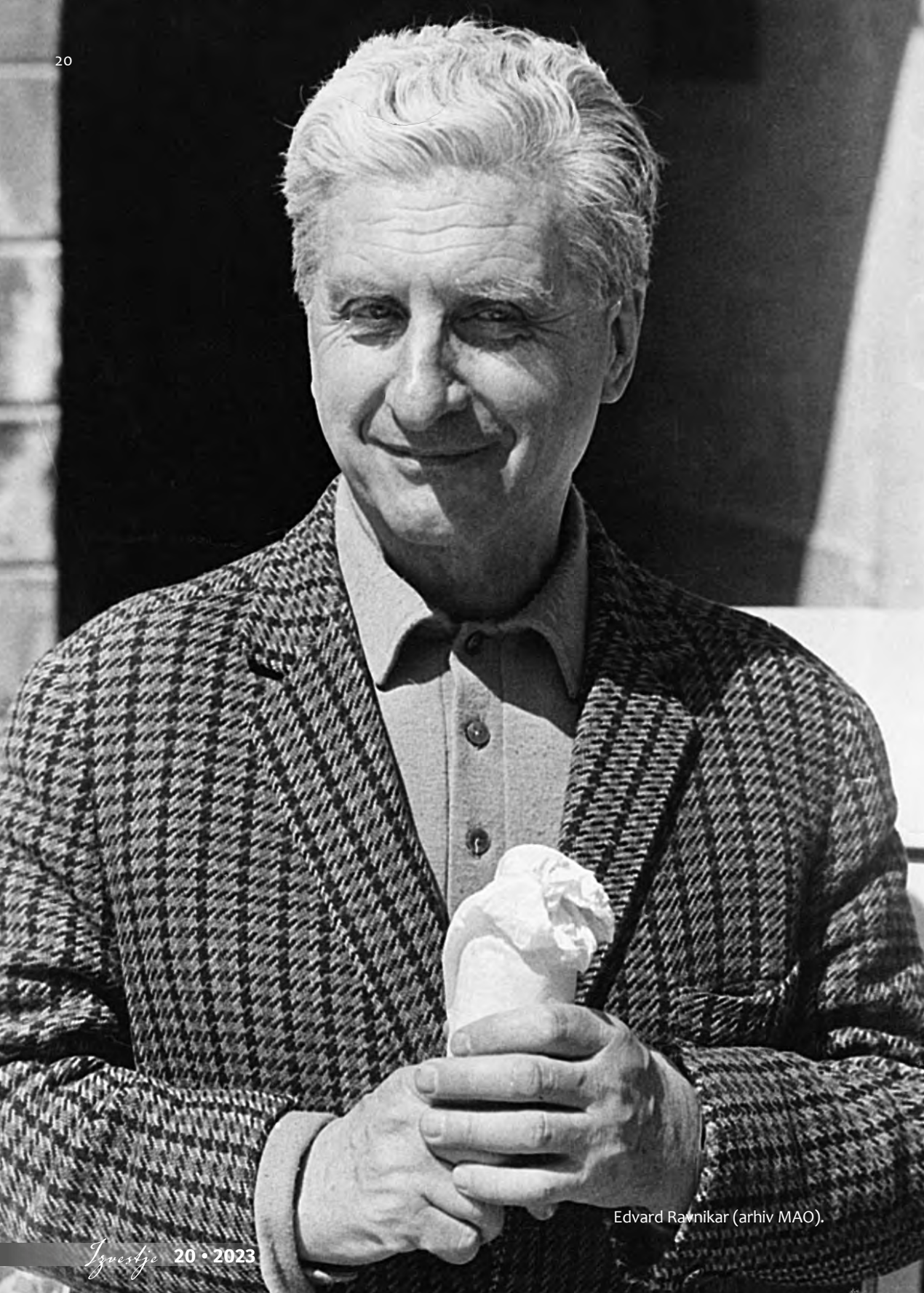
PANG 1012, Zbirka arhivskega in dokumentarnega gradiva, t. e. 1.

Marušič, B. 2020: O Novi Gorici in okoliščinah njenega nastajanja. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 17/2020, str. 3–14.

Tavčar, L. 2022: Dr. Franc Marušič (1901–1965), partizanski zdravnik in družbenopolitični delavec. Nova Gorica: DVISP, str. 46–66.

Vuga, T. 2018: Projekt: Nova Gorica. Ljubljana: ZRC SAZU, str. 50–51.

Edvard Ravnikar (arhiv MAO).

Razmislek o biografskem odtisu Edvarda Ravnikarja (1907–1993) v povezavi z Novo Gorico

PETRA TESTEN KOREN | ZRC SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino

✉ petra.testen@zrc-sazu.si

Izvelek: Prispevek se ukvarja z biografskimi zapisi o Edvardu Ravnikarju in njegovem delu v povezavi s povojnim načrtovanjem Nove Gorice. Ocena njegovega dela (je) sovpada(la) z njegovo politično, s tem pa tudi pedagoško in ustvarjalno diskvalifikacijo.

Gljučne besede: Edvard Ravnikar, Nova Gorica, biografija, ocena dela.

Riflessione sulla vita di Edvard Ravnikar (1907–1993) e sui suoi progetti relativi alla costruzione di Nova Gorica

Riassunto: L'articolo è incentrato sulla biografia di Edvard Ravnikar e sul suo lavoro relativo alla pianificazione postbellica della città di Nova Gorica. La valutazione del suo lavoro coincise con la sua disqualifica politica, pedagogica ed anche creativa.

Parole chiave: Edvard Ravnikar, Nova Gorica, biografia, valutazione

»*Za odločilni premik v značilni likovni izraz naše arhitekture v drugi polovici dvajsetega stoletja na vseh ravneh, od urbanizma do industrijskega oblikovanja in grafike ter teoretskih razmislekov, je zanesljivo najbolj zaslužen Edvard Ravnikar*« (Spletni vir 1).

S temi besedami začne Fedja Košir utemeljitev impresivnega opusa Edvarda Ravnikarja na spletnih straneh Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU), institucije, katere izredni član je bil arhitekt od leta 1969, redni član pa z letom 1979. Ravnikar je bil rojen 3. decembra 1907. Na trideseto obletnico njegove smrti (23. avgusta 1993) je Vlada Republike Slovenije na pobudo Ministrstva za kulturo razglasila leto 2023 za »Ravnikarjevo leto«. Naziv si deli s pisate-

ljem Ivanom Tavčarjem (Tavčarjevo leto), ki je preminil pred sto leti. Letos na primer tudi Program Ars (Val 202) praznuje 60 let delovanja (Spletni vir 2), tako kot nenazadnje film *Srečno, Kekec* (Spletni vir 3), dalje obeležujemo 140 let od rojstva goriškega umetnika, slikarja, grafika, ilustratorja, pisca in glasbenika Saše Šantla (Spletni vir 4) itd. To so zgolj nekateri podatki, ki jih shranjujemo in obdelujemo pri *Novem Slovenskem biografskem leksikonu* (NSBL), ki v letu 2023 prav tako praznuje. Letos obeležujemo deseto obletnico izdaje prvega tiskanega zvezka črke A leksikona, ki je naslednik *Slovenskega biografskega leksikona* (1925–1991, SBL). Gre za slovenski nacionalni biografski leksikon in enega osrednjih projektov ZRC SAZU, ki

domuje na Inštitutu za kulturno zgodovino. Tako v tiskani kot spletni različici – to je mogoče najti na spletnem portalu *Slovenska biografija* (Spletni vir 5)¹ – leksikon ponuja vpogled v življenje in delo posameznik ter posameznikov, ki so izstopali in za seboj zapustili vidno sled. Med njimi – natančneje v spletni različici leksikona kot geslo SBL, saj je NSBL šele v nastajanju² – je tudi arhitekt Edvard Ravnikar, osebnost, ki je tesno povezana z nastankom Nove Gorice.

Zapis o Ravnikarju v SBL je vsekakor pomemben. Resda struktura biografskih člankov v leksikonu ne predvideva »epske širine«, temveč sintetične, preverjene podatke, ki naj jim sledi predstavitev in predvsem ocena dela obravnavanega posameznika s strani avtorja, ki izhaja s področja delovanja obravnavane osebnosti. To so smernice, ki smo si jih zadali tudi pri NSBL, saj si prizadevamo za leksikon, ki bo referenčen za širšo populacijo. A zapis, povezan z Ravnikarjevimi prispevki k arhitekturni viziji Nove Gorice in dejanski realizaciji njegovih načrtov, je v SBL izjemno skromen. Nabor arhitektoevih del po letu 1945 med poglavitna izvršena dela v povezavi z Novo Gorico uvršča le opis: »*Stanovanjski blok v Gor. (1948)*« (Spletni vir 6). Avtor biografskega članka je arhitekt, predavatelj in vsestransko nadarjena osebnost Marjan Mušič (1904–1984, Spletni vir 7), ki je besedilo korektno zapisal. Več o skromni naraavi zapisa pove leto izvirne izdaje 9. zvezka (Raab–Schmid) SBL – 1960, ko je kot glavni urednik nad zvezkom bdel bibliotekar, literarni zgodovinar, pesnik in pedagog Alfonz

Gspan (1904–1977). Ravnikar je tedaj štel šele 53 let in kot še živ ustvarjalec dobil biografski zapis, ki je delil njegov ustvarjalni opus z zarezo druge svetovne vojne, skupaj z nepredvidljivim povojnim obdobjem, ko je politična cenzura močno vplivala na življenje na Slovenskem. Na novo so se v naboru geslovnika poleg do tedaj spregledanih področij ustvarjanja znašli pomembni akterji minule vojne z izjemo tistih, ki so sodelovali z okupacijskimi oblastmi. Cenzorji, ki so jih leksikonu v povojnem času dodelili zainteresirani funkcionarji novih oblasti, so biografije skrbno pregledovali. Tudi Ravnikar je med vojno prekinil svoje delovanje in sodeloval v osvobodilnem boju, a je v določenem trenutku postal za oblasti problematičen. Se je morebiti tudi to kazalo v zapisu o njegovem prispevku k načrtovanju mesta Nova Gorica v SBL?

Upoštevati gre tudi dejstvo, da je idejna zasnova prve izdaje leksikona nastala že v dvajsetih letih 20. stoletja, zadnji zvezek pa je izšel leta 1991. Kot sta zapisala v uvodniku Prvega zvezka (A) NSBL vodja projekta, direktor ZRC SAZU dr. Oto Luthar, in tedanja glavna urednica mag. Barbara Šterbenc Svetina, SBL tako nosi v sebi prerez slovenske zgodovine skoraj celotnega stoletja, in zato – kljub izjemnim naporom urednikov in sodelavcev, ki so zagotavljali ugled tega izjemnega bio-bibliografskega korpusa tako s preverjenimi informacijami kot ideološko nekontaminiranimi interpretacijami – obenem zrcali politične, družbene in jezikovne spremembe ter seveda metodološki razvoj humanističnih ved (Luthar in Šterbenc Svetina 2013: 5). Pretresi in specifika preteklega stoletja so pustili svojo sled. In tako je tudi z zapisom o Ravnikarju. Treba je bilo najti način, kako osebnost opisati, ne da bi ga oblasti skušale zaradi tega izločiti iz nabora.

Morda je ne le zgovornejša, ampak deloma tudi pojasni pristop v SBL prav ocena Ravnikarjevega delovanja v povezavi z Novo

¹ Spletni portal *Slovenska biografija* združuje tako SBL kot gesla *Primorskega slovenskega biografskega leksikona* (1974–1994) in nastajajoča gesla NSBL.

² Do sedaj je izšlo pet zvezkov NSBL-ja: Prvi zvezek (A) – 2013, Drugi zvezek (B–Bla) – 2017, Tretji zvezek (Ble–But) – 2018, Četrty (C) in Peti (Č) zvezek – 2022. Sistematično se objavljajo predvsem sočasno nastajajoča gesla za naslednji zvezek, splet pa dopušča pisanje biografij tudi za druge črke, ne samo strogo po vrsti načrtovane za predvideno objavo. Gesla o Edvardu Ravnikarju v NSBL še nimamo.

Gorico na sodobnem umetnostnozgodovinskem spletnem portalu Modmapng.³ Avtorica besedila Manuela Dajnko – med drugim sodelavka NSBL – je zapisala:

»V projektu regulacije Nove Gorice je bil izmed treh pripravljenih zasnov izbran njegov načrt (1948), v katerem si je za središčno avenijo zamislil »magistralo« v smeri od severa proti jugu, ki bi predstavljala center; njen zgornji del rekreacijsko površino, levi krak stanovanjski del in desni industrijskega. Projekt je bil izveden le delno, nadaljnje delo pa je bilo leta 1950 dodeljeno drugim projektantom.« (Spletni vir 9).

Ob tej oceni najdemo med Ravnikarjevimi deli, zbranimi ob koncu njegove biografije, še dva zaznamka: »stanovanjski blok, Kidričeva 29–34, Nova Gorica (1948)« in »urbanizem mesta Nova Gorica (delno izveden projekt), Nova Gorica (1948–1950)«. Še bolj kot pojasnilo o Novi Gorici pa je jasna ocena, da je Ravnikar »n/a svoji poklicni poti /.../ zmagal na več pomembnih in odmevnih urbanističnih in arhitekturnih natečajih, ki so bili bodisi javni ali vabljeni bodisi mednarodni ali jugoslovanski, kljub temu pa je naročila za samo izvedbo del prejel redko«. In še: »Več kot desetletje je pripravljaval nov izobraževalni program z vpeljavo oblikovalske smeri B (1960), ki je bil zasnovan na bauhausovski dediščini in sodobni pedagogiki. Zaradi nezadostne družbene podpore in nasprotnikov na fakulteti je študij ostal zgolj kot eksperiment in ni zaživel po njegovih zamislih, z naslednjim študijskim letom pa se je tudi formalno iztekel.« (Spletni vir 9). Ravnikarjeva pedagoška diskvalifikacija nenazadnje sodi tudi čas, ko je izšel 9. zvezek SBL z biografskim člankom o njem in kjer razumljivo takšne ocene življenjskega

opusa, kot jo danes beremo na spletnem portalu Modmapng, ni moglo biti. Končno je dovolj pomenljiv tudi zapis o Ravnikarjevem delu na spletnem portalu SAZU:

»V sorealističnih časih sta od velikih konkretnih nalog najvažnejši idejni rešitvi Novega Beograda in Nove Gorice.« (Spletni vir 1).

VIRI IN LITERATURA

Luthar, O., in Šterbenc Svetina, B. 2013: Uvod, V: *Novi Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013, 5–8.

Spletni viri:

Spletni vir 1: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Fedja Košir, »Edvard Ravnikar«, <https://www.sazu.si/clani/edvard-ravnikar> (dostop: 2. 10. 2023).

Spletni vir 2: RTV SLO, MMC. N. K., »Program Ars praznuje 60 let delovanja«, 29. 8. 2023, <https://www.rtvlo.si/kultura/drugo/program-ars-praznuje-60-let-delovanja/679505> (dostop: 2. 10. 2023).

Spletni vir 3: RTV SLO, MMC. P. G., Slavljenje 60. jubileja filma Srečno, Kekec! V družbi osrednje trojice igralcev, 2. 9. 2023, <https://www.rtvlo.si/kultura/film-in-tv/slavljenje-60-jubileja-filma-srecno-kekec-v-druzbi-osrednje-trojice-igralcev/680032> (dostop: 2. 10. 2023).

Spletni vir 4: Slovenska biografija. Jelisaveta Čopič, Radoslav Hrovatin, »Saša Šantel«, Slovenski biografski leksikon, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi639024/> (dostop: 2. 10. 2023).

Spletni vir 5: Slovenska biografija, <https://www.slovenska-biografija.si/> (dostop: 2. 10. 2023).

Spletni vir 6: Slovenska biografija. Marjan Mušič, »Edvard Ravnikar«, Slovenski biografski leksikon, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi490302/> (dostop: 2. 10. 2023).

Spletni vir 7: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Milček Komelj, »Marjan Mušič«, <https://www.sazu.si/clani/marjan-music> (dostop: 2. 10. 2023).

Spletni vir 8: Modmapng. Kolofon, Kolofon - Modmapng (novagoricaart.si) (dostop: 2. 10. 2023).

Spletni vir 9: Modmapng. Manuela Dajnko, »Edvard Ravnikar«, Edvard Ravnikar - Modmapng (novagoricaart.si) (dostop: 2. 10. 2023).

³ Modmapng – Mapiranje urbanih prostorov slovenskih mest v zgodovinskem okviru: modernistična Nova Gorica in njeni konteksti, ki ga ureja doc. dr. Helena Seražin, sodelavka Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU, kot založnik in izdajatelj pa je naveden isti inštitut. Glej: Spletni vir 8.

Edvard Ravnikar (arhiv MAO).

»Se mi ne dopade« ali kako je Mačkova politika diskvalificirala Ravnikarjev povojni urbanizem Nove Gorice

PETRA KOLENC | ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa

✉ petra.kolenc@zrc-sazu.si

Izveček: Prispevek, osnovan na spominskih zapisih protagonistov, oriše vpliv povojnih odločevalcev na urbanistično zasnovo pri gradnji novega mesta, ki je prvotno pripadala arhitektu in urbanistu Edvardu Ravnikarju. Kmalu po prvih arhitektovih predlogah za uresničitev del na terenu je prišlo do spora med politiko in urbanistom, kar je spremenilo tudi sam koncept uresničevanja gradnje Nove Gorice.

Ključne besede: Nova Gorica, Edvard Ravnikar, Ivan Maček – Matija, povojna politika, urbanizem.

«Questo non mi piace»: come la politica di Ivan Maček disqualificò l'urbanistica postbellica dell'architetto Edvard Ravnikar

Riassunto: L'articolo, basato sulle riflessioni e le memorie dei protagonisti, tratta brevemente dell'influenza che la politica ebbe sulla svolta urbanistica relativa alla costruzione della città di Nova Gorica. L'idea originale fu delineata da Edvard Ravnikar, architetto e urbanista. Poco dopo che Ravnikar aveva sviluppato le prime idee relative ai lavori sul campo, sorse una disputa tra l'architetto e il politico Ivan Maček, il che portò a un cambiamento dei progetti relativi alla costruzione della città di Nova Gorica.

Parole chiave: Nova Gorica, Edvard Ravnikar, Ivan Maček – Matija, politica del secondo dopoguerra, urbanistica

Ko je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja novogoriški arhitekt Boštjan Vuga zastavil vprašanje svojemu profesorju, »kaj pa Nova Gorica?«, je bilo v odgovoru arhitekta prof. Edvarda Ravnikarja čutiti nekaj grenkobe. Ta ni izvirala toliko iz nerealiziranega projekta novega mesta, pač pa iz nerazumevanja povojnih odločevalcev, ki so s politično grobstvo in nevednostjo negirali tedanja urbanistično misel ter intelektualna prizadevanja pri reševanju tako pomembne naloge, kot je bila gradnja Nove Gorice:

»Z njo je povezano vse, kar smo Slovenci mislili in čutili za ta del Slovenije in posebej čutili za Gorico, ki še danes ne more skriti svojega slovenstva. V naši zavesti se je, ob začetku premišljevanj o kaki Novi Gorici, rojevala ideja o združenem mestu ob Soči.¹ Razen spominov

¹ Ravnikar ni nikoli skrival ideje o Veliki Gorici, nekoč združenem območju: »Obenem smo občutili vse, kar bi se začelo na tej strani, kot začasno, ločeno akcijo, ki bi imela smisel šele po združitvi obeh Goric... tako, da smo z Novo Gorico že zastavili nov, bistveni del potencialne Velike Gorice« (Ravnikar 1984: 44).

na Goriško se je v nas prebudilo vse, kar smo starejši preživeli od velikih soških bitk do Titovih obljub, da bi vse nekdanj povrnili z nečim, 'da sija preko granice', kar pa se ni zgodilo. S težavo smo končno dobili najslabše močvirnate in vetrovne dele nekdanje goriške okolice in smo v svoji nepopustljivosti močno verjeli besedam o novem mestu. Stvar je tako kot vse drugo postala politična zadeva z vsemi značilnostmi časa. Daleč od predstave je ostalo vse, kar se je dalo misliti in pričakovati. Titova beseda se je nekaj časa selila po kompetenčnih stopnjah Slovenije in končala v zakotju tedanjega Goriškega okraja. Predstava, ki bi morala biti sestavljena iz takratnega dominantnega vrha urbanistične filozofije, bi bila primerna za tak pendant, simetrični del bodoče celovite Gorice. Koncept Nove Gorice bi namreč moral imeti več političnih in s tem tudi več urbanističnih nalog. Izhajal je iz možnega, torej geografskega, prebivalskega, pokrajinskega in oblikovnega. Upošteval je definiranost meje, mejni pas na naši strani, razmejitve kolodvora, ločitev cest in nove ceste. Zamislil

sem si po analogiji s provansalsko urbanistično tradicijo empirske zasnove ravnih cest z glavno avenijo, ki je obenem prometnica, center mesta, ob kateri je mestno zelenje in glavna ugledna stanovanja. To je cesta za 'garibaldinske povorke' s publiko na obeh straneh, na oknih in balkonih. Za primer je bil vzeta center mesta Aix-en-Provence, monumentalni trg s spomeniki, nasadi, urbano opremo, z živo in stoječo vodo [...]. Vse to je bilo publicirano, predstavljeno in ponazorjeno s primeri, modeli in risbami. Že pri splošnih orisih značaja in oblik zasnove smo ob vsaki priliki zadevali na globoke ovire in čeri« (Ravnikar 1993: 427).

Ravnikarjevo preišljevanje in urbanistična zasnova novega mesta je bila zgolj ena od sestavin dejanske odločitve o gradnji novega mesta. Tudi zamisli lokalnih odločevalcev so se morale srečati s t. i. »višjo inštanco«, ki jo je tedaj utelešal »arhitekt nekkih drugih usod« (prim. Ferenc 1990, 1991) Ivan Maček – Matija, medvojni načelnik Ozne, po vojni minister za gradnje (prim. Mavrič 2017).

Pogled na »Ravnikarjevo« magistralo konec 50-ih let 20. stoletja (Vir: RP NG).

O liku Ivana Mačka – Matije in njegovi »nizki etični vrednosti človeka, ki je dobil v roke oblast«, nas najbolje seznanja zapis Alberta Svetine-Erna, njegovega najtesnejšega sodelavca med vojno, pomočnika vodstva Ozne do konca II. svetovne vojne, maja 1945: »Maček je bil preprost, surov človek, ki se je vmešaval v vse stvari. V svojih namerah je bil zelo odločen. Nikoli ni dal nikomur prav. Nihče ni niti poskušal, da bi ga prepričeval. Ugovarjati se mu ni upal nihče, nikoli. Kot je on rekel, tako je moralo biti; bil je pravi diktator [...] svojo avtoriteto je uveljavil s tem, da je vpil. V normalnem tonu je govoril zelo redko. Moral se je dreti. Vpil je, ker je vedel, da je oblast« (Svetina 2005: 54). Spomine na Mačka imata tudi dva novogoriška arhitekta. Tomaž Vuga se ga spominja kot »človeka dejanj«, kar je tudi občutil, ko je Maček obiskal Novo Gorico: »[P]opolodne [leta 1978] so namreč odpirali novo osnovno šolo Dornberk, meni pa je, kot projektantu, pripadla častna naloga, da sem na ogledu spremljal najbolj pomembnega gosta. Med drugim me je skritiziral, ker sem celoten objekt sprojeval v takrat modernem vidnem betonu, kar je bilo za njega pregrubo, daleč od ambienta, primerne za otroke. Imel je prav, le nekaj let kasneje so vse stene prebarvali« (Vuga, 19. 10. 2023). Arhitektu Vinku Torkarju pa se je zdel »ta možic dokaj ozemljen, trdno na tleh, s smislom za humor« (Torkar, 25. 10. 2023). Zanimiv je spomin na sestanek gradbenega odbora tedanjega direktorja Investicijskega zavoda za izgradnjo Trga revolucije Jurija Jenšterleja in Mačka ter njun spor nearhitekturne narave o kakovosti čevljev: »Dobro se spominjam, kako je Jenšterle sezul en čevljin in z njim tolkel po mizi rekoč: Lahko tebi Maček, tebi v Peku naredijo čevlje po meri iz najkvalitetnejšega usnja, jaz pa, če hočem dobre čevlje, moram v Trst« (Torkar, 25. 10. 2023). Ne nazadnje tudi ta banalni primer kaže na omnipotenco tedanjih nosilcev oblasti.

Ravnikar je avtor med vojno narisanega znaka Osvobodilne fronte slovenskega naroda (vir: Muratović 2003).

Tudi v funkcijah,² ki jih je Maček opravljal po vojni, posebej kot minister za gradnje, s katerim se je arhitekt Edvard Ravnikar neposredno srečeval kot vodja oddelka za projektiranje oz. kot del strokovnega tima takratnega Ministrstva za gradnje LR Slovenije, je bilo moč opaziti Mačkovo (nearthumentirano) »odločevalsko mnenje«, temelječe izključno na poziciji moči: »V razgovorih z Mačkom sem predlagal cestno zvezo vzporedno z železnico, ki bi povezala severni in južni del goriške okolice s cesto pod Panovcem. Njegova reakcija na vse predloge je bila, na socialistično udarni način, vedno negativna in skrajno odklonilna: 'Se mi ne dopade.'« (Ravnikar 1993: 428).

Mačkovo samoljubje veje tudi iz njegovih besed, ki jih je spregovoril ob obisku Nove Gorice leta 1978, ko je na slavnostni seji³

² Po vojni je bil do 1953 podpredsednik vlade Ljudske republike Slovenije in minister za gradnje, od 1951 predsednik njenega Gospodarskega sveta, nato od 1953 član Zveznega izvršnega sveta, 1958–63 organizacijski sekretar CK ZKS, 1963–67 predsednik Skupščine SRS, od 1948 član CK KPJ/ZKJ in 1966–69 tudi predsedstva CK KJ ter član Sveta federacije. Od ustanovitve 1948 je bil do 1958 predsednik Zveze borcev Slovenije. Dobil je mdr. red narodnega heroja in junaka socialističnega dela (1968). Veljal je za sivo eminenco slovenske politike.

³ Svečane seje v dvorani Kulturnega doma v Novi Gorici se je udeležil skupaj z Mačkom tudi Zorko Debeljak, gospodarstvenik, kasnejši predsednik skupščine občine Nova Gorica. Na odru je bil doprsni kip maršala Tita, delo Negovana Nemca. Maček je jezno godrnjal in g. Debenjaku rekel, naj gre po kladivo, da razbije

občinske skupščine Novogoričanom pokroviteljsko razložil, kako je po vzponu na Sveto goro določil⁴, kje bo nastala Nova Gorica, in tako »rešil dilemo lokalnih faktorjev«:⁵ »Večina vas je mladih, ki zelo malo veste, kako je to šlo, ostali starejši pa ste verjetno tudi že malo pozabili [...]: z daljnogledom sem pregledal ves teren, in še obhodil sem ga in spoznal, da bomo naredili najmanj škode, če pričnemo delati novo mesto na tem območju. Tako, vidite, je prišlo do odločitve, da se na tem mestu zgradi Nova Gorica« (PANG 104, Maček, 9. 9. 1978). Na ta način je izločil pomen lokalnih prizadevanj za nastanek novega mesta in sebe povzdignil nad vse.

Prve pobude za gradnjo nove Gorice so bile izrečene le dan po podpisu pariške mirovne pogodbe, ko je bilo znano, da »Gorice ne bomo dobili« (Kraigher 1973: 62). Tedaj je predsednik novoizvoljenega okrajnega izvršnega odbora v Ajdovščini Bogomil Vižintin Milo spregovoril o načelnem sklepu o graditvi novega okrajnega središča, posebej pa je omenil stališče, da je treba novo mesto zgraditi neposredno ob meji, drugačna odločitev bi pomenila tiho odrekanje »stari« Gorici. Ivan Kraigher je bil že 1. marca 1947 imenovan za referenta za obnove in gradnje pri gospodarskem odseku goriškega okraja, kmalu je predlagal, naj se sestavi poseben delovni

kip, ker ni podoben Titu (Šušmelj, 29. 10. 2023).

⁴ Zaradi zaslug pri gradnji Nove Gorice je postal tudi častni občan mesta. Leta 1976 ga je novogoriška delegacija obiskala na njegovem domu v Ljubljani. Jože Šušmelj, tedanji predsednik Skupščine občine Nova Gorica se spominja, da je pogovor v katerem se je zanimal za gradnjo Nove Gorice trajal več kot dve uri, prekinilo pa ga je prav Šušmeljevo naivno vprašanje, kaj meni o povojnih pobojih o katerih se je tedaj veliko govorilo, saj je bil objavljen Kocbekov intervju s Pahorjem (prim. Žerdin 2010) o povojnih likvidacijah iz Avstrije vrnjenih kolaborantov in civilistov. Maček je Šušmelj jezno pogledal in s povišanim glasom odgovoril: »Ti mulc boji tiho!«. Tako se je končal uradni obisk novogoriške delegacije pri Mačku (Šušmelj, 29. 10. 2023).

⁵ T. i. šempetrsko-vrtojbenske oz. solkanske linije utemeljevanj, kje je boljša lega za nastanek novega mesta (prim. Melik 1951: 248; Ravnikar 1984: 135).

odbor, zadolžen za vprašanja gradnje Nove Gorice, do katerega je prišlo 17. aprila 1947. Dne 24. aprila 1947 je v zapisniku seje delovnega telesa odbora za pripravo gradiva, ki je potreben za izdelavo regulacijskega načrta, že omenjeno ime »nove Gorice«. Morda gre za datum prvič izrečene besedne zveze, ki je kasneje postalo ime mesta. Od tu dalje je kljub lokalnim prizadevanjem odločitev za izgradnjo moral potrditi državni in vrhovni politični organ. Zdi pa se, da je bila lokalna pobuda močnejša in silovitejša od »nikoli zares mišljene Nove Gorice«, ki bi bila zgolj tolažilna vmesna faza oz. kompenzacija za izgubljeni Trst in Gorico⁶.

Res pa je, »da je bila tedaj politika zaposlena z mednarodnimi, razrednimi, strateško-policijskimi navodili pri premikih meje in taktičnimi problemi pri povezavi krakov komunikacijskega sistema, ki se je prej pojavljal v prostoru starega mesta. Prvorazredno politično vprašanje se je ustalilo v blokovskem prerivanju, ki je na tej točki dobivalo sodobno urbanistično vrednotenje« (Ravnikar 1993: 428). Tako je tedanjo situacijo ocenil Ravnikar, kar je kasneje dejansko rezultiralo v 500-metrskem obmejnem pasu, ki ni smel biti pozidan.

V letu 1948 je bil izbran ravno Ravnikarjev načrt z magistralo kot središčno avenijo. Delo za Novo Gorico naj bi po biografskih fragmentih, ki sta jih zbrala France in Marta Ivanšek, začel »z velikim elanom, toda doletela ga je podobna reorganizacija urbanističnega načrtovanja, ki mu je vzela delo v Ljubljani, kot tudi v Novi Gorici« (Ivanšek 1995: 18), vendar je tako z urbanizmom Ljubljane kot Nove Gorice Ravnikar dokazal, da se dajo moderna urbanistična spoznanja prilagoditi slovenskim merilom in razmeram.

Z novim vedenjem o obmejnem pasu je Ravnikar 21. januarja 1949 po nalogu

⁶ Več o okoliščinah nastanka Nove Gorice glej Marušič (2020: 3–14).

ministra za gradnje Ivana Mačka – Matije dokončal veliko maketo Nove Gorice⁷. To pa je verjetno sovpadalo s sporom s Stalinom in s Titovimi drugačnimi pričakovanji do Slovenije, ki jih je kot »povelje« ponotranjil Maček: »češ naj se gradnjo nove Gorice spravi na stranski tir« (prim. Muratović 2003). Maketa je bila proglašena za državno tajnost (Ivanšek 1995: 18) in je ni bilo dovoljeno objaviti, z njo je bil umaknjen tudi »moteč faktor, ki je hotel narediti nekaj resnega« čeprav je urbanistično zasnovo Nove Gorice prof. Ravnikarja že leta 1947 izbral prav Maček, ki je izločil idejni zasnovi prav tako povabljenih arhitektov, Ljubljančana Marka Župančiča in domačina Božidarja Gvardijančiča (prim. Di Battista 2011: 322–340).

Kljub povojni vznesenosti nad gradnjo novega – ko »smo po osvoboditvi vsi radi šli na delo v ministrstvo za gradnje. Mislili smo, da bodo v novih razmerah združene prednosti popolne koncentracije vseh strokovnjakov z veliko občutljivostjo za proces arhitektovega dela, kajti moderni urbanizem je postal za vse od kmeta do najvišjih političnih mest 'orožje v nacionalnem in političnem boju'« (Ravnikar 1984: 135) – ni trajalo dolgo, da so se pogoji dela za arhitekta zaostri, kajti kmalu se je notranja prostost kreativnega procesa spremenila v delo nameščenca, uradnika. Kot urbanist je imel Ravnikar takojšen stik s politiko, zato pa zelo kmalu tudi takojšen konflikt.⁸

⁷ »21. januarja 1949 je po nalogu ministra za gradnje dokončal veliko maketo Nove Gorice, ki pa je bila proglašena za 'državno tajnost' in je ni bilo dovoljeno objaviti« (Ivanšek 1995: 18), čeprav je bila že leta 1951 maketa mesta z ostalimi fotografijami arhitekture Nove Gorice vključena v jugoslovanski katalog mednarodne arhitekturne razstave, ki je bila leta 1951 v maroškem Rabatu (prim. Di Battista 2017: 45–47).

⁸ Po vojni so Ravnikarja zaradi zaslug pri OF imenovali za ljudskega tožilca. To funkcijo je uporabil enkrat in edinkrat, ko je »dal v postopek« tri Mačkove sodelavce, zaradi »prisvajanja ljudskega premoženja (prim. Muratović 2003). To je bil eden od glavnih povodov za konflikt z oblastjo, ki je na nek način zrežirala tudi konflikte s stroko. Teh v resnici ni imel, je pa partija

Da je imela politika v primerjavi s stroko odločilnejšo besedo, je bilo kmalu jasno. »Obvezno in edino veljavno svetovanje politikov pri strokovnih zadevah in njihovo poseganje na terenu z odločanjem, navadno popolnoma nasprotnim strokovnemu mnenju (Ravnikar 1984: 44).«, je že kmalu po prvotni zasnovi oklestilo tudi (»lecorbusierjevsko«) načrtovan urbanizem novega mesta. »Tako je razprava o magistrali v času njenega nastajanja, zaradi razlik v gledanju med političnimi osebnostmi in projektantom, kaj lahko prezrela celoto in pomen jedra Nova Gorice, njegovega oblikovanja in programske zaokroženosti, ter pri predlogu o dolžini in širini njenega cestnega prostora od začetnih 80 m odločila za natančno 73 m, potem ko so razpravljali vmes tudi že o 60 m« (Ravnikar 1984: 44). Tako je bila uničena zamisel cestne kompozicije empirskega tipa z ureditvijo prereza, ob vozišču katerega bi rasle platane, pod katerimi bi potekal glavni del trgovskega in splošnega mestnega življenja s širokim pločnikom ter servisno cesto, stanovanji, poslovnimi in drugimi javnimi zgradbami. »Skupaj bi bil 80 m širok odprt prostor, v katerem bi bilo poskrbljeno za vse, kar se v mestu te velikosti lahko dogaja« (Ravnikar 1984: 43–44).

Maček naj bi na to drevesno kompozicijo platan vzdolž magistrale primitivno pripomnil, češ da, če hočeš videti drevesa, greš lahko v gozd, kar je kasneje (3. julija 1992) v pogovoru z Diegom Kuzminom potrdil tedaj že osemdesetletni arhitekt Ravnikar in primerjal pripombo z naivnostjo ruskih oblasti, ki so verjele, da kultura in civilizacija ne bosta pokvarili iskrenosti v duhu socializma vzgojenih ljudi (Kuzmin 2007: 15). Še leta 1992 je Ravnikar povedal, da bi morale biti ob magistralni cesti vse javne funkcije⁹,

dodelila večjo vlogo Edu Mihevcu, ki je npr. dobil mandat za regionalno ureditev slovenske obale, k zasnovi katere je bil najprej povabljen Edvard Ravnikar.

⁹ Z opustitvijo Ravnikarjevega urbanističnega načrta je bilo poseženo tudi v predstavo o Magistrali,

vendar odločevalci niso razmišljali tako in predvsem niso pustili niti koncepta, ampak so uveljavili Kardeljevo idejo, »da bi morala v vsakem okraju biti urbanistična služba«, in tako so se teh del polastili »mladi, skromni arhitekti in to je rezultat [Nove Gorice]. To se dogaja še danes povsod« (Kuzmin 2007: 15). Ko je izgradnja Nove Gorice leta 1951 prešla iz pristojnosti republike v pristojnost lokalnih dejavnikov, se je prvotno široko zastavljen koncept po Ravnikarjevih besedah začel usodno drobiti.

Maček se je glede novogoriške magistrale tudi post festum branil tako, da je preložil odgovornost na plansko komisijo: »Takratna planska komisija, vodil jo je Hebrank, od samega začetka je bil on proti. Ko smo odprli magistralo, je na vsakem sestanku to izkoristil, kako široko cesto delamo, ko še nobenega mesta ni okrog. Točno je celo navajal metre, koliko je cesta široka. Seveda vedno sem se boril in vztrajal, da je to cesta na katero bo vezano celo mesto, in da zaradi tega mora biti ta cesta široka« (PANG 104, Maček, 9. 9. 1978).

V članku *Arhitekturi dajmo boljše pogoje*, ki ga je leta 1950 objavil v dnevniku *Ljudska pravica*, Ravnikar jasno pove, da se je javna in kulturna vloga slovenske povojne arhitekture izgubila: »[V]se je postalo tako tiho, kot da ni niti arhitektov niti arhitekture, niti na log, niti ljudi, ki bi od arhitekture kaj pričakovali ali želeli. Vsi vemo, da mnogo, zelo mnogo zidamo, kaj drugega pa ne. Kar navadili smo se na to, da je v gradbeništvu samem že neka-ko tudi arhitektura« (Ravnikar 1950: 4). Gre za enega ključnih besedil, s katerim se je tudi osebno zameril ministru za gradnje, ki je za arhitekturo menil, da spada pod gradbeništvo, in sicer kot stranska veja. To je bil – Ravnikarjevemu nasproten – Mačkov koncept reforme tako študija kot produkcije arhitekture, za kar si je prizadeval z direktnim

program in s tem funkcija mestnega središča se je tudi v nekoliko manjših dimenzijah selila na vzporedno Cesto št. 5, kasnejšo Delpinovo ulico.

vmešavanjem v prakso, kadrovanje in izobraževanje. »Gradbenikom ni dišal, vendar so modro molčali. Še manj je dišal arhitektom« (Spletni vir 1). Edini, ki se je temu javno uprl z objavami, »naj se minister za gradnje neha mešati v arhitekturo in pričakoval podporo strokovne javnosti, od katere ni bilo sledu« (Spletni vir 1), je bil Ravnikar, ki je zato moral zapustiti delo na ministrstvu za gradnje in si s tem nakopal doživljenjsko Mačkovno zame-ro. Minister Maček je za Novo Gorico takoj angažiral druge projektante, ne da bi Ravnikarju pojasnil zakaj. Zameri je sledila sabotaza vrste naprednih Ravnikarjevih projektov, objav, pojavljanja v medijih in na koncu izgon s fakultete¹⁰. Arhitektov sin Edo se je kasneje izrazil tako: »[M]ed politiko in urbanizmom [se je] vnel prepir, ravno na tako vizionarski vlogi in funkciji, ki bi jo imela Nova Gorica, zato, ker je politika hotela biti urbanizem, zato je bilo potrebno urbanizem ugrabiti oz. iz nje-ga izločiti enega najmočnejših elementov« (Spletni vir 1).

Lahko pa bi kot neizpodbitno dejstvo potrdili, da je Ravnikar za svoje delo dobil številne nagrade na natečajih, ne pa dejanskih naročil in kasnejšega projektiranja. To se je zgodilo nekoliko kasneje, od konca petdesetih let 20. stoletja. Na podlagi njegovega opusa¹¹, ki je regionaliziral slovenski modernizem in ga hkrati vpel v mednarodne tokove v arhitekturi, mu arhitekturna stroka za-služeno pripisuje položaj najpomembnejše-

¹⁰ Avtorici niso znane nikakršne javne polemike, kjer bi stroka zavzela jasno stališče in se postavila na Ravnikarjevo stran ter se uprla samovoljnosti oblasti.

¹¹ Ravnikarjevo področje delovanja je bilo široko in se je raztezalo od arhitekture, urbanizma, publicistike, oblikovanja, slikarstva do poučevanja na univerzi. Zaslužen je za načrte za Kostnico padlim med prvo svetovno vojno na ljubljanskih Žalah, Moderno galerijo, stanovanjske bloke v Novi Gorici, grobišče internirancev na otoku Rabu, založbo in tiskarno Ljudske pravice v Ljubljani, ljubljanski Trg revolucije, stanovanjske objekte na Ferantovem vrtu, zgradbo okrajnega ljudskega odbora in Hotel Creina v Kranju, Hotel Maestral v Pržnu v Črni gori, Hotel Babylon Oberei v Bagdadu in novo krilo Narodne galerije.

ga slovenskega umetnika gradnje v drugi polovici 20. stoletja (prim. Urbančič 2023), kljub dejstvu, da je besedo stroke v povojnem času večkrat preglasila beseda odločevalcev, Ravnikar pa tudi znotraj arhitekturnega miljeja ni vedno našel zadostne podpore.

Morda se s tezo Ravnikarjevega sina Eda (prim. Spletni vir 1), »da so bili vsi Ravnikarjevi projekti na teritoriju Slovenije, ali takoj na začetku, ali nekje na poti, sabotirani, razen redkih, ki so padli v obdobja, ko je Mačkova politična moč prehodno opešala (kronološko merljivi podatki; edina Ravnikarjeva izvedba, ki je v celoti ušla tej usodi, ker je padla v tak vmesni prostor, je OLO Kranj)«, res ni moč strinjati (prim. Urbančič 2023). Lahko pa se strinjamo s tezo, da je zavoljo Mačkovih reformnih prizadevanj tako pri študiju arhitekture (smer B) kot gradbeništva in »izločitvijo Ravnikarja« »nastala prekinitvev med na eni strani arhitekturno tradicijo zadnje generacije Plečnikovih študentov plus prvih Ravnikarjevih ter na drugi strani novih generacij – od sedemdesetih let naprej –, ki so na ta način ostali brez glave in brez nadzora, da so v nastalo praznino stopili preveč zadovoljni sami s seboj, ko so naenkrat imeli prosto pot in kruptivno politično podporo« (Spletni vir 1).

V besedilu, nastalem le pet let po končani vojni, Ravnikar (izhajajoč iz svoje izkušnje) jasno pove, da je bila funkcija in naloga slovenskega arhitekta odstranjena iz javnega načrtovanja, in nadalje ugotavlja, da »že dolgo ni bilo kake javne razgrnitve načrtov ali razstave, nobene ankete ali natečaja za stvari, ki nas žulijo, sploh ničesar, kar bi dalo slutiti, da arhitekt želi povedati, kaj zamišlja, kako bi se rešila nekatera vprašanja, kaj sploh dela« (Ravnikar 1950: 4). Prvo petletko pa je nekoliko bolj vznemirjen videl utemeljitelj slovenske znanstvene geografije Anton Melik, ki je leta 1951 v knjigi *Naša velika dela*, natančneje v poglavju *Petletka gradi nova naselja*, pod poglavje posvetil Novi Gorici, kot da ne bi poznal začetnih težav urbanizma: »Zdaj že

teče nova glavna cesta skozi nastajajoče mesto, magistrala Nove Gorice. Ob njej že stoje prve hiše, namenjene za stanovanja novim prebivalcem, nameščencem in delavcem, pa določene za sedež upravnim organom, predvsem za namestitev uprave goriške oblasti, ki je med prvimi poklicana, da zavzame svoje funkcijsko mesto v srcu dežele, na stiku Soške in Vipavske doline [...] Nova Gorica je pričela funkcionirati. Prvi njeni življenjski koraki so to, šele njen začetek imamo [...] Koliko časa je preteklo od takrat, ko so v naši deželi zgradili zadnje novo mesto? Nova Gorica ne spada k največjim med njimi. Toda ima svoje posebno mesto, svoje docela specifično poslanstvo, najbolj samosvoj izraz. Nova Gorica je naš protest zoper krivične in nenaravne meje... je pa obenem več kot protest, Nova Gorica je naše kljubovanje, je izraz naše volje, da se ne ustrašimo ovir« (Melik 1951: 249).

Verjetno nikoli ne bomo povsem doumeli občutja odgovornosti in hkratne vznesenosti, ki jo je občutil Edvard Ravnikar, ko je bil zaprosen, naj izriše novo mesto. Tedanja oblast, ki ga je z nedvomno prepoznanimi referencami in kompetentnostjo povabila v »dolgo pričakovano trenutno, ko je bil naš duh najbolj bogat, ko smo si lahko želeli, da bi to novo mesto v svoji rasti ne ostalo življenjsko in kulturno osamljeno, in ko smo še videli njegovo poslanstvo v zavestnem deležu pri zgodovinskem in civilizacijskem procesu te, za nas tako zanimive regije« (Ravnikar 1984: 43–44), ga je kmalu tudi izločila iz »velike naloge ob meji«.

Leto 2023 je proglašeno za Ravnikarjevo leto in kot Novogoričanka lahko rečem, da živim v mestu, ki ga je zasnoval prof. Edvard Ravnikar. Morda se sam s tem ne bi strinjal in bi mu bilo ljubše, če bi dejali, da gre za »koncept neuresničenega mesta«, čeprav je vsaj tisti delno realizirani del¹² pokazal smer

¹² Med letom 1946 in pomladjo 1950, ko so potekale prve urbanistične zamisli Nove Gorice do oddaje urbanističnega načrta za Novo Gorico, je bilo delno uresničeno: magistrala, šest stanovanjskih blokov,

vsem nadaljnjim arhitekturam Nove Gorice. Ali kot je dejal arhitekt Tomaž Vuga: »Ravnika-
kar je mestu prispeval najbolj žlahtno plast,
prvo, ki je pustila najgloblje sledi, podlago za
vse naslednje. Tudi zato so njegove poteze ta-
ko pomembne, izstopajoče, odločujoče, uso-
dne, da jih vsi naslednji avtorji niso mogli (tu-
di če bi hoteli) v celoti izbrisati, spremeniti,
zanikati« (Spletni vir 2). Prav ta prvotni kon-
cept je morda trajna in nesporna vrednota,
odsev Le Corbusierove urbane filozofije,
principa cestnega križa z razdelitvijo me-
stnih con, njegova praktična uporabnost in
družbena koristnost z veliko vegetacije, ta-
ko značilne za Primorsko. Zaključimo pa lah-
ko tudi z Mačkovim optimizmom: »[Ž]elim,
da bi še v bodoče šli pogumno naprej v gradnji
Nove Gorice!« (PANG 104, Maček, 9. 9. 1978).

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri:

PANG – Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

PANG, 104, Skupščina občine Nova Gorica. Priloga
k zapisniku seje 9. 9. 1978. Ivan Matija Maček: Govor
na slavnostni seji občinske skupščine Nova Gorica.

Literatura:

Di Battista, A. 2017: Nova odkritja pri Raziskova-
nju Ravnika-
njeve Nove Gorice. V: B. Marušič (ur.), *Narodu Gorico novo bomo dali v dar*. Nova Gorica: Ob-
močno združenje Zveze borcev za vrednote nardo-
nosvobodilnega boja, 113–117.

Ferenc, T. 1990: Ko bo spregovoril Matija iz
Ozne: najrelevantnejše gradivo o domobrancih je
uničeno. V: *Večer*, 46, 28. XI. 1990, št. 278, 30.

Ferenc, T. 1991: Vem več, kot mislijo Maček in
njegovil!: pogovor z zgodovinarjem prof. dr.

Tonetom Ferencem. V: *7D*, 20, 25. IX. 1991, št. 38,
10–13.

---

zgradba skupščine, štirje bloki ob Kornu, delno dana-
šnja Delpinova ulica, del Gregorčičeve ulice in Kaju-
hova ulica. Republiška komisija je vztrajala, da se
mora magistrala obzidati z večjimi objekti, npr. ka-
varno, hotelom, restavracijo, kar se je kasneje realizi-
ralo na Delpinovi ulici v manjših proporcih, kjer je
spontano nastal nekakšen center mesta (prim. Uk-
mar 1993).

Ivanšek, F. in M. 1995: Življenjepis Edvarda Rav-
nikarja. V: *Hommage à Edvard Ravnikar*.

Kuzmin, D. 2007: Il progettista di Nova Gorica.
Intervista a Edvard Ravnikar. V: *Isonzo=Soča, Druga
Gorica=L'altra Gorizia*, št. 70/71, 15.

Maček Matija, I. 1981: *Spomini*. Zagreb: Globus.

Marušič, B. 2020: O Novi Gorici in okoliščinah
njenega nastanka. V: *Izvestje Raziskovalne postaje
ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 17, 3–14.

Mavrič, T. 2017: Zgodovinski pregled razvoja ur-
banističnih ustanov in zakonodaje v Sloveniji med le-
toma 1945 in 1990. V: *Urbani izziv*, strokovna izdaja
131–142.

Melik, A. 1951: Nova Gorica. V: *Naša velika dela*.
Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 247–249.

Ravnika-
r, E. 1984: Nova Gorica po 35 letih. V: *AB*,
št. 68/69, 43–46.

Ravnika-
r, E. 1950: Arhitekturi dajmo boljše po-
goje. V: *Ljudska pravica* XI, št. 258, 4.

Urbančič, V. 2023: Arhitekt moderne slovenske
družbe in države. V: *Delo*, 27. 10. 2023

Vuga, B. 1993: Edvard Ravnikar: »Mogoče ste za
to premladi ...«, intervju z B. Vuga. V: *Razgledi*, št. 17,
17. 9. 1993, 4–13. Ponatis: F. in M. Ivanšek, *Hommage
à Edvard Ravnikar*, Ljubljana: samozal., 412–434.

Svetina, A. 2005: Ivan Maček – Matija. V: *Tabor*,
št. 4–6, 54–75.

Ukmar, D. 1993: Začetek gradnje Nove Gorice. V:
Kronika, št. 2, 18–37.

Žerdin, A. 2010: Intervju, ki je trajal pet let. V:
Dnevnik, Objektiv: 13. marec 2010. <https://www.dnevnik.si/1042344491>

Spletni viri:

Spletni vir 1: Ravnika-
r, Edo: O Edvardu Ravnika-
rju, pogovor z Matevžem Grando, 20. 3. 2023. V: *Out-
sider*, marec 2023. [https://outsider.si/edo-ravnika-
o-edvardu-ravnika-
rju/](https://outsider.si/edo-ravnika-
o-edvardu-ravnika-
rju/).

Spletni vir 2: Vuga, T. 2023: Edvard Ravnika-
r in No-
va Gorica. V: *Outsider*, september 2023. [https://outsider.si/tomaz-vuga-edvard-ravnika-
r-in-nova-gorica/](https://outsider.si/tomaz-vuga-edvard-ravnika-
r-in-nova-gorica/).

Filmografija:

Muratović, A. 2003: Iskanje popolnega mesta.
Portret Edvarda Ravnika-
rja. Ljubljana: TV Slovenija.

Ustni viri:

Vinko Torkar, osebna korespondenca, 25. 10. 2023.

Tomaž Vuga, osebna korespondenca, 26. 10. 2023.

Jože Šušmelj, osebna korespondenca, 29. 10. 2023.

Mirko Ličen in rubrika [goriški] *Prepih* v časopisu *Nova Gorica* med letoma 1947 in 1953

URBAN MAKORIČ | univ. dipl. zgodovinar

✉ urban.makoric@gmail.com

Izveček: Namen članka je predstaviti življenje in delo fotoreporterja, urednika, kulturnega delavca, izseljenca, etnografa in pisatelja humorističnih dovtipov Mirka Lična – *Prepiha* na podlagi njegovega arhivskega fonda in rubrike *Goriški prepih*, ki je izhajala v časopisu *Nova Gorica*, predniku *Primorskih novic*, med letoma 1947 in 1953.

Ključne besede: Nova Gorica, zgodovina, časopisje, biografija, Mirko Ličen.

Mirko Ličen e la rubrica *Prepih* [goriziano] del giornale *Nova Gorica* tra il 1947 e il 1953

Riassunto: Lo scopo dell'articolo è quello di presentare la vita e l'opera di Marko Ličen, chiamato *Prepih*. Fu fotoreporter, editore, operatore culturale, emigrato, etnografo e anche scrittore di brani umoristici. Il contributo è basato su materiale d'archivio e sulla rubrica *Goriški Prepih*, pubblicata sul giornale *Nova Gorica* (1947–1953), predecessore del giornale *Primorske novice*.

Parole chiave: Nova Gorica, storia, giornali, biografia, Mirko Ličen.

Uvod

Od ustanovitve Nove Gorice je minilo 76 let, in ker je mesto prejelo naziv Evropske prestolnice kulture¹ za leto 2025, se bom v tem članku posvetil njeni zgodovini s kulturno-biografske perspektive. Kot študijska primera sem izbral Mirka Lična in rubriko *Goriški prepih* v časopisu *Nova Gorica*,² ki je izhajal pod omenjenim imenom do leta 1953, in sicer prvotno v Solkanu in Postojni kot štirinajstdnevnik (Spletni vir 8). Kasneje so ga nadomestile *Primorske novice* (*Nova Gorica*,

26. 12. 1952). V pregledu časopisa sem se osredotočil na njegovo humoristično opredelitev težav zgodnjega obdobja Nove Gorice in takratnega političnega sistema v *Goriškem prepihu*. Kot rubrika je začel izhajati 10. decembra 1948 (*Nova Gorica*, 10. 12. 1948). Ta del časopisa je bil krajše oblike in je v večini primerov zasedal le kakšno četrtino strani. Vzdevek *Prepih* je Mirko Ličen dobil zaradi urejanja istoimenske rubrike *Goriški prepih*³ oz. *Prepih*. V *Novi Gorici* se je z njim prvič podpisal 31. oktobra 1952 (*Nova Gorica*, 31. 10. 1950). Po začetku objavljanja je ta razpre-

¹ Skupaj z Gorico.

² Originale hrani Časopisna zbirka Goriške knjižnice Franceta Bevka.

³ Dalje samo *Prepih*.

delek v časopisu prisoten skozi vse leto 1948, vendar odsoten v veliki večini številkl letnika III (1949) in VI (1952); razlogov za pomanjkanje objav za leto 1949 ne najdem. Rubrika *Prepih* se je v tiskanem mediju objavljala vse do leta 1952, ko je časopis spremenil ime. Najdemo jo tudi v kasnejših *Primorskih novicah*, ki jih za potrebe članka nisem obravnaval, saj so od samih zametkov Nove Gorice preveč kronološko oddaljene.

Življenje in delo Mirka Lična

Mirko Ličen se je rodil 8. aprila 1907 v Oseku. Bil je otrok revne kmečke družine in imel je osem sorojencev, od katerih sta dva izgubila življenje že v rani mladosti. Starša sta bila dninarja; pri delu so jima pomagali vsi, ko so bili za kmečka opravila dovolj stari. Ličen se je v svojem avtobiografskem članku potožil nad bornostjo svojega otroštva. Posebej je izpostavil pomanjkanje kvalitetnih oblačil in lakoto; slednja je bila edina stvar na vsakdanjem meniju. Kar mu je bilo na voljo, so bili cikorija, ječmen, močnik in kislomleko ter pogača, ki je bila pečena pod pepelom. Kruh je bil redkost. Danes vsakdanje potrebščine, kot so jajca ali piščančje meso, so romali v prodajo. Na leto so vzredili prašička, ki je tehtal do 70 kg. Ta je moral zadoštovati za celotno devetčlansko družino za celo leto. To bi na člana Ličnovega gospodinjstva zneslo 7,7 kg mesa na leto.⁴ Od petega leta je moral skupaj z brati spati na seniku, ker v njihovi hiši ni bilo dovolj prostora za celotno družino (Ličen 1973: 212–213).

Leta 1916 se je moral skupaj z družino zaradi prve svetovne vojne odpraviti v begunstvo. Namestili so jih v Mirni Peči, kjer jih lokalno prebivalstvo ni prijazno sprejelo. Ozmerjali so jih z žaljivko »vlahi«. V tem času ga je zopet doletela lakota in celotna družina se je morala »postiti«. Med begunstvom

Mirko Ličen – Prepih v “vlogi” Abrahama (vir: Kulturno in turistično društvo Osek).

šolanja ni nadaljeval. Leta 1916 se je zaposlil kot pomočnik trgovca z lesom. Osnovno šolo je dokončal šele leta 1920, trgovsko šolo pa leta 1921. S koncem prve svetovne vojne se je vrnil na domačijo, od katere pa zaradi vojnega uničenja ni ostalo veliko. Skupaj z družino se je lotil obnove hiše. Kot pomočnik lesnega trgovca je delal do leta 1924, nato pa se je preselil v Ljubljano in tam nadaljeval kot vajenec pri zidarskem mojstru na Rimski cesti 17. Iz Ljubljane se je moral vrniti, ker je bil premlad, da bi sprejel jugoslovansko državljanstvo, kot imetnik italijanskega pa tam ni mogel ostati. Matere ni hotel zaprositi, da bi ga sprejela v njegovem imenu, saj bi jo fašistični režim začel preganjati (Ličen 1973: 213).

Novembra 1925 se je skupaj s še petimi Slovenci odpravil v Argentino. Vkrcal se je na ladjo Atlanta, ki ga je iz Trsta odpeljala v Buenos Aires. Živel je v majhnem stanovanju, ki

⁴ Glede na podatke Agencije Republike Slovenije za leto 2018 povprečni Slovenec letno zaužije 92,6 kg mesa (Spletni vir 6).

je obsegalo le 4 × 3 m; kuhinjo je delil s sosedi. Januarja 1926 se je vpisal v delavsko kulturno društvo Ljudski oder in se pridružil pevskemu ter tamburaškemu zboru. Pri društvu je sodeloval tudi kot član različnih odborov. Postal je član Rdeče mednarodne pomoči in član slovenskega odbora Protifašistične zveze (PZ). Kasneje se je pridružil tudi Komunistični partiji Argentine (KPA) in ostal njen član do leta 1930. V tem času je sicer večinoma opravljal delo za Ljudski oder (LO). Ta je bil januarja 1931 razpuščen in Ličen je istega leta tudi prvič romal v zapor (Ličen 1973: 214–215).

V svojem času v Argentini je skozi trideseta leta sodeloval pri različnih slovenskih in delavskih organizacijah. Poleg LO, KPA in PZ je pomagal pri delovanju Slovenske prosvete, Edinosti ter DKD Iskre. Leta 1935 se je zaposlil kot gradbeni delovodja pri senatorju pokrajine Buenos Aires Garcia, ker je tako dobil zaščito pred policijo. Senator je bil namreč član takratne vladajoče klike pod vojaško vlado Augustina Pedra Justa (Spletni vir 7). Leta 1936 se je prijavil kot prostovoljec za Španijo, vendar za njegovo pot ni bilo denarja. Kasneje se je zaposlil pri podjetju Tungsteno Argentino in gradil stanovanja za rudarje. Organiziral je stavke med delavci zaradi zamujenih izplačil in nizkega življenjskega standarda zaposlenih (Ličen 1973: 215).

Junija 1946 se je vrnil v svojo rodno vas Osek, kjer je sodeloval pri prosvetnem društvu, pevskem zboru in dramskem krožku. Teden dni po vrnitvi, v začetku junija t. l., se je prijavil za delovanje pri Krajevnem ljudskem odboru (KLO) v Oseku in se zaposlil kot glavni delovodja. Skupaj s sodelavci je ustanovil zadrugo v Šempasu. V letu 1947 je bil premeščen na KLO Gorica, kjer je deloval kot funkcionar. Šest let kasneje je bil premeščen v uredništvo časopisa *Primorske novice*. Svojo uredniško službo je opravljal celo desetletje, do svoje upokojitve leta 1963. Po drugi svetovni vojni je deloval pri Slovenski

izseljenski matici (SIM) in bil član njenega glavnega odbora do leta 1969. Kasneje je postal njen častni član. Soustanovil je podružnico SIM v Novi Gorici, pri kateri je tudi tajnikoval (Ličen 1973: 215–216).

Kot osnova za raziskovanje biografije Mirka Lična – Prepiha mi je služil njegov avtobiografski članek v *Slovenskem [izseljenskem] koledarju* za leto 1973. Naslovljen je *Moji spomini na Argentino*, opisuje pa obdobje od njegovega otroštva vse do vrnitve v domače kraje in povojno Jugoslavijo. Njegovemu življenju so se v preteklosti posvetili tudi krajanji in Turistično-kulturno društvo Osek-Vitovlje, ki na spletu nudijo oris njegovega delovanja in življenja.⁵ V letu 2007 sta mu bili posvečeni dve razstavi. Prva je še danes v Galeriji Učilna kot del stalne razstave; pobudnik ob Ličnovi stoti obletnici je bil Dean Bovcon. Druga se je odvila v občinski avli Mestne občine Nova Gorica (MONG). Bila je del razstave, posvečene šestdesetletnici *Primorskih novic*. Razstavljene so bile nekatere izmed Ličnovih fotografij, ki jih je uredil slikar Franc Golob, hrani pa jih Goriški muzej.⁶ Leta 2023 so ob petdeseti obletnici njegove smrti odprli razstavo v Domu krajanov Osek. Obiskovalci so si lahko ogledali številne izmed njegovih fotografij, ki jih je posnel v svoji dolgi karieri fotoreporterja (Spletni vir 3) in ki zaobjemajo vse od lokalnih zabav in Goričanov do infrastrukture ter gradnje Nove Gorice.

Tudi same *Primorske novice*, pri katerih je Ličen deloval kot fotoreporter, urednik in dopisnik, so mu posvetile dva fizična zapisa. Prvi je bil objavljen leta 1967 ob Ličnovem šestdesetem jubileju, v katerem so se posebej posvetili njegovim vzgibom za pisanje dovtipov in opisu njegovega vedrega ter šegavega odnosa do življenja (*Primorske*

⁵ Krajevna skupnost Osek-Vitovlje (Spletni vir 1) in Kulturno-turistično društvo Osek (Spletni vir 2).

⁶ Prav tam.

novice, 8. 4. 1967). Drugi članek je bil objavljen ob njegovi smrti leta 1973 in je bil oblikovno stiliziran kot nekrolog (*Primorske novice*, 11. 5. 1973). Primere člankov o Ličnu najdemo tudi na spletni strani *Primorskih novic*, kjer so predvsem besedila o njegovi profesionalni poti in obeleženih dogodkih (Spletni vir 4). Ob njegovi smrti 4. aprila 1973 v Šempetru (Spletni vir 5)⁷ mu je krajši zapis posvetilo tudi *Delo* (*Delo*, 4. 5. 1973). Z letom 1983 je Mirko Ličen dobil tudi svoj odstavek v *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu*. Posvetil mu ga je zgodovinar dr. Branko Marušič (prav tam), ki je osebnost Mirka Lična tudi prvi historiografsko zabeležil, čeprav je bil med prebivalci Goriške in v zahodnoslovenskem časopisu kot pomembna osebnost znan že prej.

Podatke o delu Mirka Lična najdemo tudi v njegovem fondu, ki ga hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici. Arhivska zbirka nosi številko 1087 in vsebuje predvsem tipkopise. V škatli, ki obsega eno tehnično enoto, so poleg njih tudi filmski posnetki na celuloznih trakovih. Po mnenju dr. Tanje Martelanc, direktorice Pokrajinskega arhiva Nova Gorica, naj bi v tem primeru šlo za še ne razvite filme. Ker je tehnologija celuloznih filmov zaradi uporabe srebrnih soli (halidov) občutljiva na svetlobo, mi med raziskavo posnetki niso bili na voljo. Veliko zbirko Ličnovih fotografij hrani tudi Goriški muzej.

Poleg filmskih trakov v tehnični enoti najdemo tudi rokopise v maloštevilnih pismih in več beležkah. Ličen je poleg pisalnega stroja za svoje zapiske in notice primarno uporabljal grafitni svinčnik. Ker je ta na večini strani že zbledel, ali pa so vtisi slabo vidni, je njegova pisava skorajda neberljiva. Da se sicer razbrati nekatere drobce, posamezne povedi, stavke in besede, ki pa mi pri pisanju tega besedila niso bili v pomoč. Beležke so

obsežne in skupaj obsegajo približno sto strani formata A5, ki bodo v primeru nadaljnje deterioracije izgubljene.

Tipkopisi, ki obsegajo največji del fonda, se dotikajo tematik, kot so sadjarstvo, osmrtnice, sodniški postopki na takratnem Goriškem, humoristični dovtipi, zbadljivke, lastne prigode z lokalnih zabav, etnografski zapisi, tehnološki razvoj Goriške regije, ljubezensko pismo Solkanke Slavice, na katero odgovora nisem našel, pa tudi lokalno gospodarstvo, delovanje Slovenske izseljenske Matice, opisi življenja slovenskih izseljencev v Argentini, dopisi službene in osebne narave. Na dopisu P. Logarju z dne 13. aprila 1955 se je podpisal z vzdevkom Prepih.⁸

Rubrika Prepih

Povojno obdobje na zahodu Ljudske Republike Slovenije prebivalcem Goriške ni prizanašalo s težavnim življenjem. Novogradnje, povojna obnova in strpno sledenje ideološkim smernicam tedanjega nacionalnega razvoja so pripomogle, da se je v takratnem časopisu *Nova Gorica* pojavila rubrika *Goriški prepih*. S pomočjo humorja, »vicev«, šal in komično-jeznih dopisov so »pisateljsko nadarjeni« prebivalci Goriške našli način, da se nad novo državno ureditvijo tudi pritožijo. Morda se bo bralcu kot meni samemu porodilo vprašanje o cenzuri teh kritik, čeprav so po svoji naravi zgolj šaljive. Čeprav so v nekaterih zapisih »krive« osebe omenjene poimensko, sem pri prebiranju na ducate rubrik opazil, da se to ni nikoli zgodilo v primeru takratne politične smetane. Poimensko so omenjene natakariče, železničarji, kmetje, vozniki⁹ in drugi, torej ljudje, ki so predstavljali nižjo socialno plast. V državi politično korektnega »palca« se med ljudmi lahko pojavi tudi avtocenzura; za prihodnje razisko-

⁷ Citirano po *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu*, 9. snopič, Križnič–Martelanc, 1983, 287.

⁸ PANG, 1087, *Mirko Ličen*, Tehnična enota 1.

⁹ Narečno v časopisu »šoferji«, izvor nem. »der Chauffeur«.

valce bi bilo zanimivo opraviti študijo na podlagi ustne zgodovine z novinarji in uredniki medijev med totalitarizmom na Goriškem po drugi svetovni vojni. Da bi se ljudje lahko zbal takratne cenzure, so se zavedali tudi v uredništvu časopisa in bolj boječim ponudili nakup lasulj (*Nova Gorica*, 7. 1. 1948).

Med humornimi zapisi najdemo določene vzorce, ki se ponavljajo skozi večino šestletnega obstoja *Nove Gorice*. Gre predvsem za kritike menz, voznikov avtobusov, kmetov, gradnje združnih domov in podobnih dogodkov, ki pričajo o težavah ljudi povojnega obdobja. Centralno planski sistem socializma je bil kritiziran npr. v *Prepihu* z dne 10. decembra 1948, ko se je dopisnik pritožil, da nihče noče prevzeti dela natakarije iz Solkana, ker to ni v njihovem »referatu«¹⁰ (*Nova Gorica*, 10. 12. 1948). Dalje

najdemo zapis iz 17. decembra t. l., ki priča o »učinkoviti« porabi sredstev med novo centralno delitvijo surovin. V restavraciji v Solkanu naj bi namreč prej skuhali 48 obrokov, zdaj pa jih v istem loncu lahko naredijo kar 69 (*Nova Gorica*, 17. 12. 1948). Zgodba, ki prav tako priča o učinkovitosti takratne centralno planske delitve dela, prihaja iz Št. Vidca, kjer uprava za gradnjo združnega doma vabi ljudi na ogled temeljev stavbe, preden jih bo s prihodom zime zasula narava, za kar pa oni ne bodo odgovarjali (*Nova Gorica*, 17. 12. 1948). Poročila, ki jih je rubrika *Prepih* t. l. dobila iz Kojškega, Oseka in Črnič, poročajo, da so se na gradbišča združnih domov začeli priseljevati polži (*Nova Gorica*, 7. 1. 1948). Iz Črnič so takrat dobili tudi vesti, da krajanj nadvse ljubijo sonce in se bojijo, da bo združni dom na vas vrgel preveč sence (*Nova Gorica*, 18. 2. 1949) in pokvaril vzdušje, če bo dokončno zgrajen. V kontekstu gradnje *Nove Gorice* najdemo dopis iz leta 1950, in sicer

¹⁰ Sleng beseda za pogodbo.

Autobusna postaja Nova Gorica konec 50. let (foto: Mirko Ličen - Prepih).

o pomanjkanju finančnih sredstev za »frontovce«. Dopisnik se sprašuje, »kdo bo gradil Novo Gorico« (Nova Gorica, 13. 4. 1950). Zbadljivke so letele tudi na šoferje avtobusov, ki so se v odročnejših krajih prvič pojavili po drugi svetovni vojni. Dopisnik rubrike se je leta 1950 pritožil nad voznikom, češ da je avtobus venomer poln, vendar se spredaj pri vozniku vedno najde prost sedež za njegove simpatije, drugi pa morajo med vožnjo stati (Nova Gorica, 1. 12. 1950). Pred lepimi šoferji se niso uspele skriti niti štiri nameščenske takratne gozdne »manipulacije«. ¹¹ Vsak dan ob uradnih urah avtobusa so zapustile delovno mesto in tekle na avtobusno postajališče, kjer so z nasmehom pozdravile »svojega šoferja« Ladota (Nova Gorica, 18. 1. 1951).

Po marcu 1952 se narava rubrike *Prepilih* nekoliko spremeni. Ličen bralcem sporoča, naj še vedno vestno pošiljajo prispevke, vendar je pod njimi zdaj podpisan zgolj on. V prejšnjih izdajah časopisa so bili pod prispevki podpisani avtorji, seveda s kraticami, da se je njihova imena nekoliko prikriilo. Občutno se spremeni tudi oblika poslanih dopisov. Pred letom 1952 je bil poglobitveni žanr humor, zdaj pa se besedila pojavljajo v obliki pritožb. Med drugim je tudi opaziti, da se resnost novih kritik (delno) prenese s posameznikov na ustanove; v večini primerov gre za državne ustanove, ki jim je priključena »stalna« kritika [ne]delovanja združnih domov (Nova Gorica, 7. 3. 1952).

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

PANG, 1087, Mirko Ličen, t. e. 1.

Časopisni viri:

Nova Gorica, 10. 12. 1948.

Nova Gorica, 17. 12. 1948.

Nova Gorica, 7. 1. 1948.

Nova Gorica, 13. 4. 1950.

Nova Gorica, 1. 12. 1950.

Nova Gorica, 18. 1. 1951.

Nova Gorica, 7. 3. 1952.

Nova Gorica, 31. 10. 1952.

Nova Gorica, 26. 12. 1952.

Primorske novice, 8. 4. 1967.

Primorske novice, 11. 5. 1973.

Delo, 4. 5. 1973.

Literatura:

Primorski slovenski biografski leksikon, 9. snopič, Križnič-Martelanc, 1983, 287.

Ličen, M. 1937: Moji spomini na Argentino. V: *Slovenski izseljenski koledar*, 212–216.

Spletni viri:

Spletni vir 1: <http://www.osek-vitovlje.si/kraj-in-ljudje/znane-osebnosti/mirko-licen-prepilih/> (dostop 11. 9. 2023).

Spletni vir 2: <http://drustvo-osek.org/joomla/index.php/novice-in-dogodki-mainmenu-48-48/kulturni-dogodki/68-mirko-lien-prepilih> (dostop 11. 9. 2023).

Spletni vir 3: <https://primorske.svet24.si/primorska/goriska/spomin-na-ikonicega-fotografamirka-licna-prepiha> (dostop 11. 9. 2023).

Spletni vir 4: <https://primorske.svet24.si/plus/70-let-nove-gorice/le-pazi-se-prepiha> (dostop 11. 9. 2023).

Spletni vir 5: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi921790/> (dostop 11. 9. 2023).

Spletni vir 6: <https://kazalci.arslo.gov.si/sl/content/potrosnja-hrane-proteini-zivalskega-izvora> (dostop 12. 9. 2023).

Spletni vir 7: <https://www.britannica.com/place/Argentina/The-conservative-restoration-and-the-Concordancia-1930-43> (dostop 14. 9. 2023).

Spletni vir 8: <https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/sikng/35365120#full>, dostop 13. 10. 2023.

Spletni vir 9: <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/evropska-prestolnica-kulture-2025/> (dostop 24. 9. 2023).

¹¹ Zastarelo, slo. uprava.

Nova Gorica – med disonantno dediščino in brezmejnostjo

ŠPELA LEDINEK LOZEJ | ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje

✉ spela.ledinek@zrc-sazu.si

Izveček: V prispevku so na podlagi etnografije, dokumentacije in teorije preučevanja dediščine ter mejnosti orisane vrzeli konceptov »disonantna dediščina« in »brezmejno(st)«.

Ključne besede: Nova Gorica, dediščina, disonantna dediščina, brezmejnost, Evropska prestolnica kulture.

Nova Gorica – tra patrimonio culturale dissonante e assenza del confine

Riassunto: Basandosi sull'etnografia, sulla documentazione e sulle teorie relate allo studio del patrimonio culturale e dei confini, l'articolo delinea alcune lacune relative ai concetti di "patrimonio dissonante" e "assenza del confine".

Parole chiave: Nova Gorica, patrimonio culturale, patrimonio culturale dissonante, assenza del confine; Capitale Europea della Cultura

S kandidaturo in geslom Nove Gorice in Gorice za Evropsko prestolnico kulture »GO! Borderless« oziroma »Gremo! brezmejno«¹ ter s Projektom FARO *Disonantna dediščina v evropskih mestih*² sta se na novogoriškem obzorju siceršnjemu sklicevanju na »dediščino« pridružila koncepta »disonantna dediščina« in »brezmejno(st)«, prvi kot specifični opredelitev dediščine, drugi pa kot kraju

in času primeren slogan. V prispevku³ bom skušala na podlagi etnografije,⁴ dokumenta-

¹ Več o projektu in programu Evropske prestolnice kulture Nove Gorice in Gorice GO! 2025 prim. Spletni vir 3.

² Celoten naslov projekta, kot je bil preveden v slovenščino, je: *Projekt FARO – Disonantna dediščina v evropskih mestih – participacija državljanov pri ustvarjanju evropskega narativa o spornih identitetah*. Več o projektu v Novi Gorici prim. Spletni vir 1, splošno o projektu pa Spletni vir 2.

³ Prispevek je bil prvotno predstavljen na posvetu *Migracije in družbene dinamike ob zahodni meji po drugi svetovni vojni*, ki so ga ZRC SAZU, Univerza na Primorskem in Univerza v Novi Gorici organizirali 24. maja 2023 v Novi Gorici ter je nastal v okviru projekta *Migracije in družbene spremembe v primerjalni perspektivi: primer zahodne Slovenije po drugi svetovni vojni (J5-2571) in Episkop mejnosti: Premislek o goriških preteklostih in prihodnostih ob evropski prestolnici kulture, Nova Gorica 2025 (L7-4629)*, ki ju sofinancira ARIS. Zahvaljujem se vsem sogovorncem in sogovorkam ter sodelavcem in sodelavkam, s katerimi smo skupaj odkrivali novogoriška obzorja. Posebna zahvala Primožu Pipanu in Maji Topole za izdelavo Preglednice 1.

⁴ Gre za opazovanje procesov in praks dediščinjenja ter razmejevanja v Novi Gorici in zaledju od leta 2019 (sporadično pa že od leta 2003, ko sem se priselila v

cije⁵ in teorije preučevanja dediščine, meja ter ločnic orisati njune vrzeli.

Dediščina

Besedi »dediščina«, ki je v slovenščini prvotno pomenila »zapuščino«, so se v 20. stoletju širile pomenske razsežnosti; sledeč SSKJ, danes pomeni predvsem nekaj, »kar je prevzeto iz preteklosti« (Spletni vir 4). Takšno preneseno pomensko rabo so v političnem, kulturnem, upravno-administrativnem in tudi strokovnem diskurzu utrjevale državne ter mednarodne organizacije, še posebej Unesco s *Konvencijo o varovanju svetovne in naravne kulturne dediščine* iz leta 1972 in s *Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine* iz leta 2003, s katerima je bil vzpostavljen mednarodni naravovarstveno-konservatorski režim, v okviru katerega je koncept »dediščina« nadomestil »kulturne dobrine«, »spomenike«, »spomeniška območja«, kasneje pa še nesnovne prvine, kot so znanja in veščine, tradicije, ustno izročilo in folklor. Na Slovenskem se dediščina v državni upravi rabi od leta 1981,⁶ pred tem smo imeli le spomenike in dele zavarovane narave. Zaradi nacionalizacije in globalizacije (in iz tega izvirajoče želje po reteritorializaciji), občje modernizacije življenja (in spremljajoče nostalgije za preteklimi, predmodernimi časi in retradicionalizacije), migracij in drugih transnacionalnih tokov ter rasti potrošnje in turistične industrije se je sklicevanje na dediščino – v pomenu »vrednih, po-

novogoriško zaledje) ter polstrukturirane intervjuje s predstavniki dediščinskih ustanov, graditelji mesta, potomci t. i. staroselcev (tj. tistih, ki so živeli na območju pred letom 1947) ter prišleki iz različnih krajev in časov.

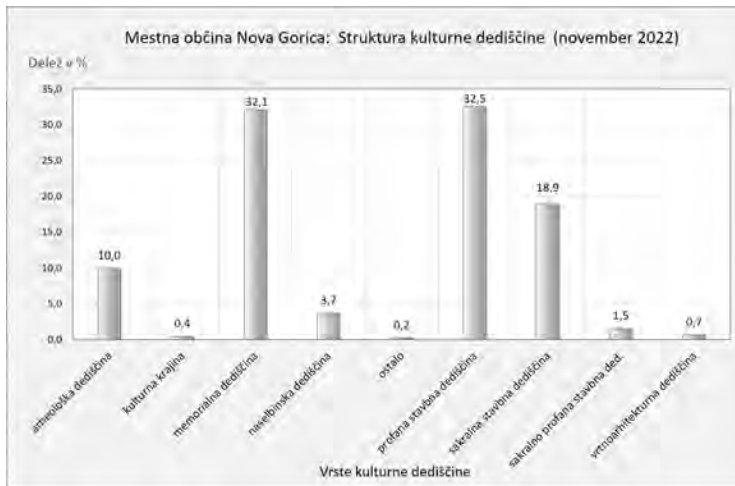
⁵ Poleg siceršnje literature in virov, navedene na koncu prispevka, mi je bila v veliko pomoč neobjavljena doktorska disertacija Katje Jerman *Dve Gorici – eno mesto?* (2008) ter avtoričina zbrana dokumentacija in siva literatura, ki jo hranimo na Raziskovalni postaji ZRC SAZU v Novi Gorici.

⁶ Prim. *Zakon o naravni in kulturni dediščini* iz leta 1981 (Spletni vir 5).

membnih in ogroženih prvin iz preteklosti« – utrdilo tudi v širši javnosti. Kot predmet preučevanja pa so »dediščino« posvojile različne discipline: od muzeologije in konservatorstva ter drugih tehničnih ter naravoslovnih disciplin, povezanih z varovanjem, ohranjanjem, restavriranjem in promocijo dediščine; družboslovja, ki evidentira njene potencialne za ekonomijo in družbeni inženiring; pa do humanističnih disciplin, povezanih s preučevanjem snovnih in nesnovnih prvin kulture in njenih ustvarjalcev. Vzporedno z uveljavljanjem in utrjevanjem koncepta v javnem ter strokovnih diskurzih pa lahko že od osemdesetih let 20. stoletja spremljamo tudi kritičnejše premisleke koncepta, ki so preseгли esencialistično razumevanje in po katerih dediščina ni neka stvar ali praksa, ki jo moramo »odkriti«, marveč gre za procese ovrednotenja reprezentacij, praks, naračij in dogodkov. Takšno razumevanje seveda ne zmanjšuje pomena dediščine za skupnosti na različnih ravneh, s to razliko, da so za preučevalce mnogo bolj kot same stavbe, cerkve, muzejski artefakti, pesmi, šege, obrtniške veščine in habitati zanimiva naslednja vprašanja:

- zakaj in v kakšnih okoliščinah je nekaj prepoznano kot dediščina;
- kdo so tisti, ki odločajo o tem, in kako to argumentirajo (seveda navadno v povezavi s strokovnjaki različnih disciplin);
- kakšne so posledice prepoznavanja dediščine na lokalni, nacionalni in v novogoriškem primeru tudi čezmejni ravni – od ekonomskih do okoljskih učinkov v lokalni skupnosti, grajenja različnih nacionalnih identitet, vplivov na turistične tokove ter (čezmejna) sodelovanja;
- kdo so skupnosti, na katere se – sledeč novejši zakonodaji⁷ – prenaša

⁷ Npr. *Unescovi Konvenciji o varovanju nesnovne*

Preglednica 1: Tipi kulturne dediščine v mestu Nova Gorica (december 2022). Vir podatkov: Register nepremične kulturne dediščine (Spletni vir 6). Obdelava podatkov: Maja Topole, ZRC SAZU.

odgovornost identificiranja in ohranjanja dediščine, in kdo so njihovi zastopniki v javnem diskurzu; kako se vzpostavljajo in kako sooblikujejo konsenz glede dediščine;

- na kakšen način so glasovi skupnosti prepoznani in vključeni v pooblaščen administrativno-upravne dediščinske strukture, kot so registri, muzeji, javni spomeniki in dogodki, oziroma izključeni iz njih.

Novogoriška dediščinska krajina

In kdo so ključni akterji v novogoriški dediščinski krajini?⁸ Med pooblaščenimi dediščinskimi ustanovami ima zagotovo osrednjo vlogo novogoriška območna enota Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, katerega ustanoviteljica in financer je država. Na celotnem območju Mestne občine Nova Gorica je imel Zavod konec leta 2022 evidentiranih 337 enot nepremične kulturne dediščine, od tega 40 na območju mesta Nova Gorica, pri čemer gre v več kot šestdese-

tih odstotkih za memorialno dediščino, se pravi različne spomenike (prim. *Preglednica 1*). Skrbnik novogoriške premečne kulturne dediščine je Goriški muzej, čigar ustanoviteljica je Mestna občina Nova Gorica in ki opravlja javno službo v skladu z vladno uredbo.⁹ Od desetih muzejskih zbirk sta v mestu zbirka *Kolodvor* na železniški postaji in zbirka o tihotapstvu na Pristavi.¹⁰ Za evidentiranje nesnovne kulturne dediščine ni pooblaščen ustanove, ker je njeno vrednotenje, sledeč že omenjeni konvenciji o nesnovni kulturni dediščini, prepuščeno skupnostim, v praksi pa vloge Koordinatorju Registra nesnovne kulturne dediščine oddajajo različni strokovnjaki. Na območju Nove Gorice ni v Registru evidentirane (še) nobene enote,¹¹ so pa tovrstna prizadevanja, kot je razbrati iz programa za kulturo,¹² razpršena, prepu-

kulturne dediščine (2003), ki je kot ključne akterje pri identificiranju dediščine izpostavila skupnosti, oziroma *Okvirni konvenciji Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo* (2006), t. i. Faro konvenciji, ki je uvedla »dediščinske skupnosti«.

⁸ V prispevku se osredinjam na samo mesto in ne na območje Mestne občine Nova Gorica.

⁹ Sedež upravne stavbe je sicer v bližnjem Solkanu, osrednji razstavni prostori pa na kromberškem gradu.

¹⁰ Podrobneje prim. Spletni vir 7.

¹¹ Prim. Register nesnovne kulturne dediščine, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo (Spletni vir 8 in 9).

¹² V *Lokalnem programu za kulturo Mestne občine Nova Gorica 2019–2023* so navedene naslednje dolgoročne usmeritve: nadaljevanje in krepitev strokovnih raziskav na področju nesnovne dediščine preko arhivskega raziskovalnega dela, evidentiranja rokopisnega in drugega gradiva, etnološkega in lingvističnega raziskovanja ter sodelovanja z zbiratelji; utrditev promocije Goriške kot literarne krajine; ohranjanje

ščena najrazličnejšim akterjem, ustanovam, društvom in posameznikom.¹³

Projekt *Disonantna dediščina v evropskih mestih*

Mestna občina Nova Gorica je leta 2020 pristopila k evropskemu projektu FARO – *Disonantna dediščina v evropskih mestih*. Osrednji cilj projekta je bila »participacija državljanov pri ustvarjanju narativa o disonantni dediščini« (Spletni vir 1). Projekt je vodila ustanova ATRIUM – *Architecture of Totalitarian Regimes of the XXth Century in Urban Management* [Arhitektura totalitarnih režimov dvajsetega stoletja v upravljanju mest] iz Forlija (Italija), ki upravlja istoimensko evropsko kulturno pot pri Svetu Evrope, posvečeno arhitekturi totalitarnih režimov. Ustanova in pot sta bili glavni rezultat istoimenskega projekta, financiranega iz Evropskega sklada za regionalni razvoj (Spletni vir 2); za potrebe nadaljnjega financiranja lastne dejavnosti so sledili še številni drugi projekti, mdr. tudi Projekt FARO, ki se mu je pridružila novogoriška občina.¹⁴ Opredelitev »disonantne dediščine« v projektnih dokumentih je bila zelo široka in neoprijemljiva,

tradicionalnih poklicev in obrti; raziskovanje in ohranjanje dediščine izseljenstva; kontinuirano zbiranje gradiva; razmislek o oblikah zaščite elementov nesnovne dediščine in njihov vpis v register (bohinjska proga, grb vrtnice ...); aktivnosti pri prepoznavanju in vrednotenju zasebnih zbirk (Spletni vir 10).

¹³ Poleg že omenjenega Zavoda za varstvo kulturne dediščine in Goriškega muzeja so to še Goriška knjižnica Franceta Bevka, Kulturni dom Nova Gorica, novogoriška območna enota Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti ter številni drugi zavodi, društva in organizacije v javnem interesu (npr. Društvo humanistov Goriške, Kinokašča, Magistrala, Kinoateljje, Galerija GONG, Aktiv mestnih žena v okviru TD Nova Gorica, Makedonsko kulturno društvo Ohridski biseri Nova Gorica, Srbsko kulturno društvo Sloga Nova Gorica), kot tudi nekatere izobraževalne in raziskovalne ustanove ter zainteresirani posamezniki.

¹⁴ Pri projektu so poleg predstavnikov občine sodelovali tudi Jasna Fakin Bajec in Petra Kolenc (Raziskovalna postaja ZRC SAZU) in Blaž Kosovel.

izmenljiva z ustreznici, kot so »težka«, »nelagodna«, »temačna« ali »sporna« dediščina, po drugi strani pa – glede na nosilca projekta – osredotočena predvsem na iskanje urbanih struktur in arhitekture nedemokratskih režimov.¹⁵ Sodelovanje Nove Gorice pri projektu je bilo v zaključnem poročilu obrazloženo na podlagi, da je pravzaprav že sam nastanek mesta posledek nedemokratskih režimov fašizma, nacizma, komunizma in jugoslovanskega socializma;¹⁶ kot elementi novogoriške »disonantne zgodovine /be« pa so bili izpostavljeni leta 1947 začrtana meja, geografit TITO in občasna osvetlitev pobočja Sabotina v barvah italijanske trobojnice ter posamični elementi občinske stavbe iz leta 1952.¹⁷ Poročilo se zaključuje, da Novogoričani povojnega mesta pravzaprav ne občutijo kot disonantne dediščine, in izpostavlja obete, ki jih prinaša Evropska

¹⁵ »Dissonant heritage refers to the difficulties and opportunities of dealing with material and immaterial heritage relating to regimes or moments on conflicts in the past which are controversial in the present. This heritage can include, for examples, urban structures and architecture built during non-democratic regimes. A variety of other related terms can be used such as 'difficult' heritage, 'uncomfortable' heritage, 'dark' heritage or 'contentious' heritage. Dissonance in heritage can relate to a wide range of examples, depending on the reception of material heritage at different points of time. Dealing with dissonant heritage, however, can be a fruitful moment to consider differences in meaning of material heritage over time and allow for a peaceful dialogue over common values and meanings« (Spletni vir 13).

¹⁶ »Nova Gorica does not have clearly defined single units of dissonant heritage or dissonant buildings as described in the definition above. However, the whole story of Nova Gorica creation is linked to the period after the 2nd World War and historical events from the beginning of the 20th century to post 2nd World War times in our part of Europe, which have been caused or influenced by non-democratic regimes such as fascism, Nazism, communism and Yugoslav socialism at the end« (Spletni vir 13).

¹⁷ »There are some elements that can be pointed out as symbols of Nova Gorica dissonant (hi)story, such as the whole border with Italy set in 1947, the Tito sign and the Italian "tricolore" lights sign on Sabotin mountain or some elements of the Municipality palace from 1952« (Spletni vir 13).

prestolnica kulture.¹⁸ O nelagodju in spornosti pri opredeljevanju Nove Gorice kot mesta totalitarnega režima, ki je narekovalo tudi nevključitev Nove Gorice na kulturno pot, je v *Izvestjih* pisala že Jasna Fakin Bajec (2016); v nadaljevanju se bom pomudila pri »disonantni dediščini«.

Disonantno dediščino sta pred četrto stoletja za potrebe upravljanja kot prva opredelila John Tunbridge in Gregory Ashworth v monografiji *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict* [Disonantna dediščina: Upravljanje preteklosti kot vir v konfliktih] (1996); uvodoma sta zapisala, da je pravzaprav sleherna dediščina – vsaj potencialno – disonantna: dediščina je namreč – kljub Unescovim naporom po izpostavljanju »izredne univerzalne vrednosti« – vedno nekogaršnja in je zato sočasno povezovalna za nekatere ter izključujoča za druge.¹⁹ Goriški oziroma solkanski radič (nar. *sukenski regut*) je pač »naš«, tako kot je za tiste, ki živijo na drugi strani z mejo razdeljenih polj, na katerih raste omenjena vrsta cikorije, »naša« *Rosa di Gorizia*; »naš(a)« v tolikšni meri, da lahko poraja celo spore na različnih ravneh, seveda pa tudi sodelovanja in povezovanja.²⁰ Izključevanje, vključevanje in

spornost so lastne sleherni dediščini. Da pri »disonantni dediščini« ne gre za zvrst dediščine, ki se razlikuje od »običajne« dediščine, so opozorile tudi soavtorice uvodnika zbornika *Dissonant Heritages and Memories in Contemporary Europe* [Disonantne dediščine in spomini v sodobni Evropi] (Lähdesmäki idr. 2019). Menijo tudi, da disonance niso nujno problematične, ampak »vključujejo tudi svojstvene napetosti in kvalitete, ki omogočajo prepletanje različnih diskurzov in potencialno razpiranje novih možnosti« (Kisić 2017: 31).²¹ Ne gre za nizanje, sopostavljanje različnih perspektiv, ampak za njihovo reflektivno dialektiko, ki lahko, kot so zapisali Chantal Mouffe (2013) ter Anna Cento Bull in Hans Laug Hansen (2015), vodijo k agonističnemu spominjanju in dediščini, s katerimi se skušajo preseči partikularistični antagonizmi in abstrahiran kozmopolitizem.

Novogoriške disonance

V nadaljevanju bom v okviru Projekta FA-RO evidentirano novogoriško »disonantno dediščino« dopolnila še z nekaterimi drugimi evidentiranimi primeri disonanc, ki izhajajo povečini iz kompleksnega prepleta naslednjih vzrokov:

- prvič, izgradnje mesta *ab initio* (kakor je izgradnja Nove Gorice in primerljivih mest kot prvi poimenoval Jure Ramšak (2015) v istoimenski monografiji);
- drugič, umestitve neposredno ob mejo in posledično večravninskega razmerja s t. i. »staro« Gorico;
- tretjič, dejstva, da je (bila) glavnina Novogoričanov priseljencev iz različnih krajev in časov, ki so novo mesto in

¹⁸ »Most of the citizens of Nova Gorica does not perceive the post-2nd WW heritage Nova Gorica as dissonant heritage, [...] This perception changed in 2018 when Nova Gorica, in the collaboration with Gorica/Gorizia in Italy, won the title of European Capital of Culture in 2025 – telling the story of city and nations divisions – with the cultural programme aiming at reducing fruitless divisions and healing the mistrust among the people of different nationalities living on the same territory. The project of European Capital of Culture called GO! 2025 is bringing creative artists and citizens together, involving many NGOs from both sides of the state border and reinforcing the collaboration of both local governments, too« (Spletni vir 13).

¹⁹ »[T]hat dissonance is universal in that it is a condition, whether active or latent, of all heritage to some degree. It is the incidence and magnitude of this 'some degree' that provides a geography of dissonant heritage« (Tunbridge in Ashworth 1996: 21).

²⁰ Verjetno je z nacionalno svojino še najmanj obreme-

njeno poimenovanje *rus regut*, kot je siljeni radič imenovala sogovornica, katere predniki so dejansko pridelovali omenjeno vrtnino na poljih, kjer je danes Nova Gorica.

²¹ »[A] tension and quality which testifies to the play among different discourses, and opens the space for a number of diverse actions« (Kisić 2017: 31).

mejo razumeli ter doživljali drugače kot maloštevilni »avtohtoni« prebivalci.

Disonance pri sogovornic in v strokovni literaturi zasledimo že pri identificiranju razlogov za postavitev novega mesta, in sicer nekateri, predvsem lokalni avtorji in starejši sogovorniki izpostavljajo lokalno potrebo po novem upravno-administrativnem in gospodarskem središču zaradi »izgube« Gorice ter s tem naglašujejo lokalno samoniklost ideje o novem mestu. Drugi nastanek Nove Gorice povezujejo z odgovorom državnih oblasti na krivično načrtano mejo, v duhu kasneje izrečenih Ravnikarjevih (1984: 43) besed »zgradili naj bi nekaj velikega, lepega in ponosnega, nekaj kar bo sijalo preko meje« oziroma kot »socialistično izložbo na Zahod« (Kosovel 2018).

Razhajanja so tudi o tem, kdo je odločal, kje naj bi mesto stalo, in na kakšen način, pa tudi, kdaj je pravzaprav rojstni dan novega mesta: 18. aprila 1947, ko je bil ustanovljen delovni odbor, zadolžen za vprašanja gradnje Nove Gorice; 3. decembra 1947, ko so prišle prve delovne brigade; ali 13. junija 1948, ko je bil postavljen temeljni kamen za prvi ruski blok, na kar nas spominjata kar dve spominski tabli na Kidričevi.²² Kakorkoli, za mesto se je uveljavila krilatica o »mestu na travniku«,²³ dasiravno je šlo za mesto na nekdanjem pokopališču, kar je med posamezniki – čeprav je bilo pokopališče opuščeno že pred prvo svetovno vojno – še vedno zbuvalo nelagodje (Nusdorfer Vuksanović 2002; Kosovel 2016).

Idealističnemu urbanističnemu načrtu Edvarda Ravnikarja o lecourbousierovskem »mestu parku« s promenado in osrednjim središčem ob magistrali se je izneveril kasnejši razvoj mesta: namesto parka je mesto

postalo botanični in ponekod zelenjavni vrt. Središčnost pa se je namesto pred občinsko stavbo vzpostavila na Bevkovem trgu. Pri naštetem gre za razhajanja med predstavami mesta ideatorjev, snovalcev in načrtovalcev, tj. urbanistov in arhitektov, ter mestotvornimi praksami graditeljev in stanovalcev, ki so ideje mesta prikrojili svojim potrebam.²⁴

S prišleki iz različnih krajev in časov so povezana tudi razmerja med urbanostjo ter ruralnostjo v samem mestu: v središču, neposredno ob magistrali, stoji Vecchietova domačija, eden od redkih prežitkov stavbarstva iz novogoriške predzgodovine. In krožijo urbane legende, kako so prvi prišleki kmečkega pokolenja v Ravnikarjevih blokih imeli v kletih krave, v kopalnicah prašiče, v parku pa kurnike, zajčnike in zelenjavne vrtičke. Tudi tlorisne zasnove stanovanj so stanovalci prikrojili svojim potrebam.²⁵

Hišno ime že omenjene domačije Vecchiet pa poleg kmetijske predzgodovine območja namiguje tudi na najvzhodnejši rob furlanske poselitve ter na občjo spregledanost in zamolčanost dejstva, da je na Goriškem polju nekoč živelo tudi furlansko govoreče prebivalstvo. Furlanščina je bila zaradi jezikovnih disglisij in asimetriji v Novi Gorici – kljub pestrosti jezikov, ki jih je moč slišati (in pogosto tudi videti) na novogoriških ulicah – preglašena.

V krajinski veduti dominirata Novi Gorici na severu Sabotin z geoglifom TITO (okoli katerega se vzpostavljajo polemike in prizadevanja za ohranjanje, odstranjevanje, spreminjanje, praznično osvetljevanje oziroma

²² Podrobneje o rojstnih dnevih prim. Kraigher (1972), Martelanc (1972), predvsem pa tudi prispevka Petre Kolenc (2016) in Branka Marušiča (2020) v *Izvestjih*.

²³ Prim. npr. videoesej Anje Medved in Nadje Velušček *Mesto na travniku* (2004).

²⁴ Razhajanja, ki so pogosta v urbanistično-arhitekturnem polju in na katera je že v sedemdesetih letih 20. stol. opozoril in jih opredelil Henri Lefevre; v slovenščino je prevedena knjiga *Produkcija prostora* (1974).

²⁵ Npr. v stanovanjskih stavbah na današnji Ulici Toma Brejca so stanovalci samovoljno spremenili projektantsko zasnovo, nad čimer je negodoval projektant Marko Šlajmer (12952) v prispevku v reviji *Arhitekt*, prim. Ledinek Lozej (2016).

zaraščanje, samo pobočje pa sije občasno tudi v barvah italijanske trobojnice) ter Sve-ta gora s frančiškanskim samostanom. Tudi v južni veduti mesta dominira frančiškani samostan s cerkvijo Gospodovega oznanjenja na Kostanjevici, ki se mu sopostavljata nekdanji minoritski samostan²⁶ in goriški grad.

Vedute cerkvenih zvonikov in samostanov so toliko bolj pomenljive ob dejstvu, da je bilo samo mesto dolgo časa »brez zvonikov«, saj je bilo gradbeno dovoljenje za izgradnjo cerkve Kristusa Odršenika v mestu, kot ugotavlja Tanja Martelanc (2016), izdano šele leta 1980, tj. tri desetletja po prvi prošnji solkanskega dekana. Pa tudi sicer ima v Registru nepremične kulturne dediščine mesto Nova Gorica evidentiran najmanjši delež sakralnih spomenikov med vsemi mesti v Sloveniji (Preglednica 1 in Spletni vir 6).

Prav zaradi dejstva, da s(m)o v Novi Gorici vsi priseljenci, je mesto odprto in prijazno do prišlekov; ponekod pa so bila vendarle identificirana ksenofobna ravnanja in občutja, čeprav so bile in so še tudi med prišleki velike razlike oziroma se je njihova umeščeno-st v družbi spreminjala.²⁷ Nekateri so se povezali in vključili v društva (npr. Makedonsko kulturno društvo Ohridski biseri Nova Gorica²⁸ in Srbsko kulturno društvo Sloga

²⁷ Npr. za oficirje in carinike, ki so bili do konca osemde-setih let preteklega stoletja privilegirani prišleki iz drugih republik Jugoslavije, so se okoliščine spre-menile po osamosvojitvi Slovenije leta 1991.

²⁸ Makedonsko kulturno društvo Ohridski biseri Nova Gorica je bilo ustanovljeno leta 1999 ter obsega folklorno, dramsko, likovno-literarno, športno in sekcijo makedonskih žena. Kot navajajo na spletišču, »makedonsko kulturo in običaje uspešno predstavlja tudi večinskemu slovenskemu narodu in drugim manjšin-skim etničnim skupnostim v Sloveniji in Italiji [...] s ciljem: druženje med Makedonci, predstavljanje in ohranjanje makedonskega jezika, kulture in običajev ter medkulturno sodelovanje z drugimi narodnostmi v tem delu Evrope« (Spletni vir 11).

²⁶ Danes sedež tržaške univerze.

Detajl pročelja občinske stavbe (foto: Foto Lado).

Nova Gorica²⁹) ter s ponosom in suvereno govorijo, ustvarjajo in prikazujejo svojo »dediščino« na različnih dogodkih – od šolskih proslav do mestnih prireditev. V polju dediščinskih reprezentacij pa ostajajo nevidni številni albanski priseljenci s Kosova, iz Albanije, Makedonije in Črne gore.

Do disonanc in asimetrij pa prihaja tudi pri razmerjih med Novo Gorico in Gorico, ki so se v zadnjih dveh desetletjih zgostila na skupnem trgu med mestoma. Trg pred severno goriško (sedaj novogoriško) železniško postajo je leta 1947 prečila mejna črta; na njem so zatem postavili bodečo žico, kasneje železno ograjo. Konec 20. stoletja je bil preoblikovan v skupni trg, na katerem je leta 2004 potekala osrednja državna prireditev ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo. Na prireditvi izrečene besede o »enotni identiteti obeh mest« in »grajenju skupne prihodnosti« pa so se zalomile že pri skupnem poimenovanju trga – ta se na slovenski strani še vedno imenuje Trg Evrope, na italijanski pa *Piazza della Transalpina* po postaji na bohinjski železniški progi (Jerman 2008).³⁰ Pri orisu razmerij in disonanc med Novo Gorico in Gorico pa je treba upoštevati, da tu ne gre zgolj za partikularno lokalno razmerje – oziroma boljše rečeno razmejevanje, torej mejo med dvema mestoma – marveč tudi za mejo med dvema državama, ločnico med narodom in jezikoma ter celo za nadnacionalno mejo med dvema nekdanjima evropskima blokoma: zahodnim kapitalističnim in vzhodnim socialističnim, ter za ločnico med romansko in slovansko jezikovno skupino oziroma, kot se je v pogovoru na kromberškem gradu slikovito izrazil Novogoričan Ervin Hladnik Milharčič: »Od Trga Evrope proti

vzhodu se razpira slovanski svet vse do Vladivostoka, proti zahodu pa romanski svet do Santiaga de Chile«. Nova Gorica torej ni bila in ni le upravno-administrativno, gospodarsko in kulturno središče slovenskega dela Goriške, ampak je pomembna tudi v oblikovanju odnosov do sosednje Gorice, Goriške pokrajine, Furlanije - Julijske krajine in Italije.

Novogoriška (brez)mejnost

V leto 1990, na predvečer osamosvojitve Slovenije in razpada Jugoslavije, datira odmeven slogan »dve Gorici – eno mesto«, ki je v javnosti sprožil plaz odobravanj in nasprotovanj.³¹ V sloganu so odmevale ideje o vzpostavljanju in širjenju Evropske unije, o Gorici kot srčiki srednjeevropskosti ter o Gorici in Novi Gorici kot »evropskem laboratoriju« (Šušmelj 1997) med Vzhodom in Zahodom oziroma »regionalnem središču cvetoče Evroregije«, kot je somestje ob vstopu Slovenije v EU leta 2004 označil takratni predsednik Evropske komisije Romano Prodi (Jerman 2008).

Evropeizacijo območja so z infrastrukturnimi, gospodarskimi in kulturnimi projekti od devetdesetih let 20. stoletja podpirali programi čezmejnega sodelovanja (Phare in Interreg) ter od leta 2011 Evropsko združenje za teritorialno sodelovanje (EZTS), prvi primer izvajanja celostnih teritorialnih naložb v Evropi. Zato ne preseneča, da je skupaj z Mestno občino Nova Gorica prav EZTS prevzel pripravo skupne kandidature Nove Gorice in Gorice za Evropsko prestolnico kulture (EPK) leta 2025. Odobritev kandidature ni bila presenečenje, kajti Nova Gorica in Gorica sta zaradi zgodovine 20. stoletja peskovnik grajenja evropskosti, grajenje

²⁹ Srbsko kulturno društvo Slova Nova Gorica obsega folklorno, pevsko, športno, motoristično in dramsko sekcijo (Spletni vir 12).

³⁰ S skupnim imenom so uspeli poimenovati le *Vecchie-tov Mozaik nove Evrope* (it. *Mosaico della nuova Europa*).

³¹ Sergij Pelhan, predsednik Skupščine občine Nova Gorica, je leta 1990 s sloganom sprožil plaz odobravanj in nasprotovanj; Vinko Torkar je postavil celo protitezo »ena Gorica – dve mestici«. Podrobneje prim. Jerman (2008), Marušič (2017) in Vuga (2018).

evropskosti pa je cilj EPK. Z geslom »Gremo! Brezmejno« oziroma »Pojdimo! Brezmejno« želijo akterji preseči delitev, ki jo v lokalni prostor vnaša državna meja med Italijo in Slovenijo ter postati »eno čezmejno evropsko mesto« (GO! Borderless 2020: 7).

Geslo je s kratico »GO!«, ki je sočasno poziv k akciji (Pojdimo/Gremo!) in oznaka za Goriško regijo na obeh straneh meje, v dovoljšni meri gnetljivo in vabljivo, da je (bilo) povšeči odločevalcem. Toda z mejami se ne da opraviti le z geslom in na hitro. Prvič, meje je treba premisliti, kakor je v monografiji o mejah zapisal Miha Kozorog (2022: 50), »kot proces, ki se poraja iz razmerja med njeno predmetnostjo in (človeškim) izdelovanjem meje«. Pri tem je, sledeč matriki Sarah Green, predlagal tri koncepte – črta (angl. *line*), sled (angl. *trace*) in nivo oziroma domet (angl. *ti-demark*); koncepte, ki jih lahko uporabimo tudi pri premisleku mej na Goriškem. Mejna črta iz leta 1947 je imela zelo daljnosežne posledice za življenje ljudi na Goriškem, prav tako spremembe meja Evropske unije in schengenske meje. Sledi so mejni kamni, carinarnici na mejnem prehodu na Erjavčevi ulici, Muzeji na meji ter številni spomini o prehajanju meje in tihotapstvu. Nivo oziroma domet meje pa je povezan s praksami (razmejevanja) in intenzivnostjo občutenja meje. Kot rečeno, na Trgu Evrope ne gre le za mejo med Novo Gorico in Gorico, med »nami« in »drugimi«, ampak ima meja širši domet; poleg lokalne ravni ima tukajšnje razmejevanje implikacije tudi na državni in evropski ravni.

In drugič, prav ločnice so tiste, ki imajo – sledeč relacijskemu razumevanju etničnosti – pomembno vlogo pri grajenju in razumevanju identitete: identitete se s praksami pripisovanja, vključevanja, izključevanja, opredeljevanja sebe in drugega vzpostavljajo

šele v interakciji z drugimi.³² Meje in ločnice so torej pomembne, ker ustvarjajo entitete, razločke, oblike. Brez njih bi bilo vse, kar smo in kar je, le brezoblična gmota. Šele ločnice določijo formo in omogočajo vzpostavljanje vezi. Omogočajo oblikovanje ločenih entitet in obenem prečenje ločnic v družbenih stikih; torej razločevanje in povezovanje.

Dediščinjenje meje in mejnosti

V novogoriški (in tudi goriški) dediščinski krajini je pomenljiva zgoščenost in živost dediščinjenja – pa tudi siceršnje artikulacije – meje. Meji je posvečenih pet muzejskih predstavitev – štiri zbirke Goriškega muzeja in razstava *Prepustnica – Lasciapassare* goriškega društva Quarantasettezeroquatro. Zbirke Goriškega muzeja so del krovnega projekta *Muzej na meji*, vizionarske ideje kolega Andreja Malničā, čigar desetletnico prazgodnje smrti obeležujemo letošnje leto, in obsegajo: razstavo *Državna meja na Goriškem 1945–2004* na Kolodvoru, neposredno ob Trgu Evrope; v vojaškem stražarskem stolpu v Vrtojbi, ki je zaščiten kot spomenik lokalnega pomena in najmanjši muzej v Sloveniji, je na ogled razstava o življenju ob slovensko-italijanski meji med letoma 1948 in 1991; v stavbi pokopališča v Mirnu, pokopališča, ki ga je prečila meja, je razstava *Spomni se name*, posvečena vsem tistim, ki so tu prečkali mejo; v prostorih nekdanjega maloobmejnega prehoda na Pristavi pa je razstava o tihotapstvu na Goriškem po drugi svetovni vojni *Na šverc!*³³ Prav nasproti stavbe maloobmejnega prehoda, v carinarnici na

³² Na kar je že konec šestdesetih let prelomno opozoril Frideric Barth (1969). Razlike med skupinami so posledica dejavnosti in praks, ki potekajo v skupinah v razmerju z drugimi skupinami, kar pomeni, da so prav stiki med skupinami in interakcije ključni za ustvarjanje ter ohranjanje etnične identitete. O mejnosti kot pomembnem elementu identitetnih praks prim. tudi Bajuk Senčar (2022).

³³ Omenjenim zbirkam se je nedavno pridružil Virtualni muzej na meji. Podrobneje prim. Spletni vir 14.

italijanski strani, pa je nedavno odprta razstava *Prepustnica – Lasciapassare*, ki jo je zasnovalo in postavilo Društvo Quarantasette-zeroquattro.³⁴

Poleg muzealizacije pa so žive tudi druge oblike ohranjanja spominov na mejo – npr. »spominodajalske akcije« na nekdanjih mejnih prehodih, ki sta jih in jih še načrtujeta dokumentaristki ter umetnici Anja Medved in Nadja Velušček.³⁵

Ne nazadnje, sledeč napovedi v kandidaturi knjigi, naj bi bila prav na mejo umeščena tudi osrednja upravna stavba EPK – poimenovana EPICenter z razstavo EPIC o zgodovini 20. stoletja v mestih (GO! Borderless 2020). Za stavbo je bil že razpisan natečaj, a tudi tokrat se je na skupnem trgu zalomilo. Zmagovalni projekt ni upošteval lokacijskih pogojev, in ker ni bilo moč pravočasno uskladiti administrativnih in upravnih postopkov, potrebnih za »brezmejno« gradnjo, projekt ne bo realiziran.³⁶ Ocenjujem, da je to pravzaprav dobro, kajti natečajna rešitev je spregledala Trg Evrope/*Piazza Transalpina* ter Vecchietov mozaik, ki sta –

³⁴ Podrobneje prim. Spletni vir 15.

³⁵ Prvenstveno sta potencial (novo)goriške meje identificirali v dokumentarnem filmu *Moja meja* (2002); temu pa so sledile številne in raznolike »spominodajalske akcije« – *Spovednica tihotapcev* (2007), *Ordinacija spomina* (2009), *Album mesta* (2011), *Najdeni portreti* (2013), *Podobe pozabe* (2014), *Sešiti spomini* (2015), *Portreti stavb* (2015), *Rešilec spomina* (2018), katerih namen je, kot pravi Anja Medved, »oblikovati odprti arhiv, ki se razvija s časom in postaja nekakšno darilo, ki ga prebivalci obeh mest poklanjamo bodočim generacijam. Podobno kot družinski album, ki ga osmišlja njegova nedokončanost, je tudi arhiv spomina v nenehnem procesu nastajanja in reartikuliranja. Nove Gorice in Gorice namreč vsa leta ni ločevala le meja med dvema državama in družbenima sistemoma, ampak tudi meja med dvema razumevanjema preteklosti. Mejni prehodi, ki so nas leta ločevali, danes lahko postajajo mesta srečanj, ki reflektirajo odnos med osebnim in kolektivnim spominom« (Spletni vir 16).

³⁶ Temeljito arhitekturno-urbanistično analizo natečajne rešitve in njegovih pomanjkljivosti – tudi v povezavi z mejo in mejnostjo – prim. prispevek Eve Sušnik »Prostorske meje somestja« v *Razpotjih* (Spletni vir 17).

kljub oziroma prav zaradi disonanc, ki spremljajo nastanek in poimenovanje – pomemben del (novo)goriške (dediščinske) pokrajine. Za EPICenter in EPIC pa bo umestitev v opuščena železniška poslopja boljša popotnica kot pa rušenje obstoječega prizorišča stika.

Sklepna misel

Pomenljivo je, da se je prav dediščinjenje meje – torej tiste meje, zaradi katere je nastala Nova Gorica, meje, ki je bila v Projektu FARO izpostavljena kot disonantna in ki jo želijo akterji EPK s pozivom po brezmejnosti preseči – v zadnjih desetletjih izkazalo kot izrazito povezovalno na več ravneh: med Novogoričani različne provenience, med Novogoričani in Goričani, med Slovenijo in Italijo ter, kot pričajo recentni projekti, tudi kot zgleden primer evropskosti.³⁷ Zdi se, da je meja, ki je pred sedmimi desetletji porajala izrazito antagonistična razmerja, postala kozmopolitski povezovalni element v novogoriški in goriški krajini z morebitnim agonističnim potencialom. Dediščinjenje meje nakazuje potrebe po ovrednotenju, vzpostavitvi razmerja, spominjanju in ohranjanju spomina na mejo. Ločnice so tiste, ki posamezniku ali skupnosti zagotavljajo ontološko gotovost – razločevanje, prečenje in premoščanje ločnic, brez strahu pred izgubo lastne integritete. V časih negotovosti si ne želimo biti le »združeni v raznolikosti«, kot predlaga evropski slogan, oziroma zlitii v brezoblični in brezbarvni amalgam brezmejnosti, ampak si želimo prepoznavanja in pripoznavanja razlik ter povezovanja v usmerjenosti k skupnim ciljem. Namesto črtanja meja in zbrisovanja ločnic predlagamo, da »gremo onkraj meja«, kar pomeni vzpostavljanje

³⁷ Primerljive ugotovitve, torej da so ločnice lahko temelj grajenju (evropske) skupnosti, predlagajo v ključnem poglavju tudi uredniki monografije *Dimensions of Heritage and Memory: Multiple Europes and the Politics of Crisis* (Whitehead idr. 2019).

možnosti srečevanja za razpiranje in premoščanje meja. Namesto grajenja homogene univerzalnosti si želimo pluralne partikularnosti, v kateri bodo poleg Novogoričanov, Goričanov, Slovencev in Italijanov, Goriških grofov in Burbonov ter Edvarda Ravnikarja videni tudi Furlani, Albanci in Bosanci ter drugi (spregledani) posamezniki, skupine in agenture, ki so gradile in še gradijo Novo Gorico.

VIRI IN LITERATURA

Literatura:

- Bajuk Senčar, T. 2022: O raziskavah mej v antropologiji in etnologiji. V: I. Slavec Gradišnik (ur.), *Meje: Antropološki uvidi*. Ljubljana: Založba ZRC, 14–34.
- Barth, F. (ur.) 1969: *Ethnic Groups and Boundaries: The Social organisation of Cultural Difference*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fakin Bajec, J. 2016: Nova Gorica – mesto totalitarnega režima? V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* 13, 3–9.
- GO! Borderless 2020: *Kandidatura za Evropsko prestolnico kulture Nova Gorica – Gorica 2025*.
- Jerman, K. 2008: *Dve Gorici – eno mesto? Konstrukcija urbanega*. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani.
- Kisić, V. 2017. *Governing Heritage Dissonance: Promises and Realities of Selected Cultural Policies*. Amsterdam: European Cultural Foundation.
- Kolenc, P. 2016: Novogoriški grb in njegova predzgodba. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica* 13, 17–21.
- Kosovel, B. 2018: *Nova Gorica: Pot po zgodovini mladega mesta: Od socialistične izložbe na Zahod do Evropske unije*. Nova Gorica: Turistična zveza TIC.
- Kozorog, M. 2022: Ekologija meje. V: I. Slavec Gradišnik (ur.), *Meje: Antropološki uvidi*. Ljubljana: Založba ZRC, 35–71.
- Kraigher, I. 1972: Datum odločitve o gradnji Nove Gorice. V: *Srečanja* 7/37–38, 62.
- Lähdesmäki, T., Passerini, L., Kaasik-Krogerus, S. in van Huis, I. (ur.) 2019: *Dissonant Heritages and Memories in Contemporary Europe*. Cham: Springer International Publishing.
- Lefebvre, H. 2013. *Produkcija prostora*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Ledinek Lozej, Š. 2016: »Kurja vas«: Drobec iz novogoriške stanovanjske kulture. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 22–25.
- Martelanc, J. 1972: Rojstni dan Nove Gorice naj bo 3. december 1947. V: *Srečanja* 7/37–38, 63.
- Martelanc, T. 2016: V mestu brez zvonikov – nekaj paberkov o novogoriškem župnijskem središču. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 26–33.
- Marušič, B. (ur.) 2017: *Narodu Gorico novo bomo dali v dar: Ob sedemdesetletnici Nove Gorice*. Nova Gorica: Območno združenje Zveze borcev za vrednote narodnoosvobodilnega boja Nova Gorica.
- Marušič, B. 2020: O Novi Gorici in o okoliščinah njenega nastajanja. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* 17, 3–14.
- Nusdorfer Vuksanović, M. 2002: Ko so na solkanškem polju še orali: Kje je zrasla Nova Gorica. V: Trpin, D. (ur.), *Zbornik Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici: Ob 30. letnici ustanovitve*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 219–244.
- Ramšak, J. 2015: *Ab initio: Moderne ideologije in izgradnja novega urbanega prostora: zgodovina, arhitektura in perspektive kulturnega turizma v Novi Gorici in Raši*. Koper: Univerzitetna založba Annales.
- Ravnikar, E. 1984: Nova Gorica po 35 letih. V: *Arhitektov bilten* 8/68–69, 43–46.
- Šlajmer, M. 1952: Stanovanjsko naselje Tovarne pohištva Edvard Kardelj v Novi Gorici. V: *Arhitekt* 5, 21.
- Šušmelj, J. 1997: Odpiranje meje: Sodelovanje med Novo Gorico in Gorico. V: J. Zoltan (ur.), *Nova Gorica: Gorica: Izzivi in možnosti sobivanja*. Nova Gorica: Mestna občina, 9–28.
- Tunbridge, J. E. in Ashworth, G. J. 1996: *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict*. Chichester in New York: Wiley.
- Vuga, T. 2018: *Projekt Nova Gorica*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Whitehead, C., Eckersley, S., Daugbjerg, M. in Bozožlu, G. (ur.) 2020: *Dimensions of Heritage and Memory: Multiple Europes and the Politics of Crisis*. London in New York: Routledge.

Filmografija:

- Kosovel, B. 2016: *Goriški sprehodi: Goriško pokopališče* [Spletna oddaja]. Nova Gorica: Blaž Kosovel in GOTV (34 min).

Medved, A. in N. Velušček 2002: *Moja meja* [Dokumentarni film]. Nova Gorica: Kinoateljje in Deželni sedež RAI za Furlanijo Julijsko krajino – slovenski program.

Medved, A. in N. Velušček 2004: *Mesto na travniku* [Videoseej]. Nova Gorica: Zavod Kinoateljje (63 min).

Spletni viri:

Spletni vir 1: Projekt FARO – Disonantna dediščina v evropskih mestih – participacija državljanov pri ustvarjanju evropskega narativa o spornih identitetah: <https://www.nova-gorica.si/projekt/45717/projekt-faro-disonantna-dediscina-v-evropskih-mestih-participacija-drzavljanov-pri-ustvarjanju-evropskega-narativa-o-spornih-identitetah> (dostop: 7. 8. 2023).

Spletni vir 2: FARO project: The Dissonant Heritage in European Towns: <https://www.atriumroute.eu/projects-menu/european-projects/faro-project> (dostop: 7. 8. 2023).

Spletni vir 3: GO! 2025 Nova Gorica Gorizia European Capital of Culture: <https://www.go2025.eu/> (dostop: 7. 8. 2025).

Spletni vir 4: Fran – SSKJ:² <https://www.fran.si/133/sskj2-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika-2/4467107/dediscina?View=1&Query=dedic5a1c4%8dina> (dostop: 8. 8. 2023).

Spletni vir 5: Zakon o naravni in kulturni dediščini: <https://www.iusinfo.si/zakonodajna-knjiznica/zakon/Z81003GN/c/en/1> (dostop: 8. 8. 2023).

Spletni vir 6: Register nepremične kulturne dediščine: <https://geohub.gov.si/ghapp/iskd/?page=RN-PD> (dostop: 15. 12. 2022).

Spletni vir 7: Goriški muzej: <https://goriskimuzej.si/> (dostop: 9. 8. 2023).

Spletni vir 8: Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine: <http://www.nesnovnadediscina.si/sl/register> (dostop: 9. 8. 2023).

Spletni vir 9: Register nesnovne kulturne dediščine: <https://geohub.gov.si/ghapp/iskd/?page=RN-SD> (dostop: 9. 8. 2023).

Spletni vir 10: Lokalni program za kulturo v Mestni občini Nova Gorica 2019–2023: <https://www.nova-gorica.si/media/n1lru3h/lpk-mong-2019-2023.pdf> (dostop: 9. 8. 2023).

Spletni vir 11: Makedonsko kulturno društvo Ohridski biseri Nova Gorica: <https://www.zkdng.si/makedonsko-kulturno-drustvo-ohridski-biseri-nova-gorica/> (dostop: 9. 8. 2023).

Spletni vir 12: Srbsko kulturno društvo Sloga Nova Gorica: <https://www.zkdng.si/srbsko-kulturno-drustvo-sloga-nova-gorica/> (dostop: 9. 8. 2023).

Spletni vir 13: FARO – The Dissonant Heritage in European Towns: Creating a European narrative of contested identities through citizens' participation: Final document: https://www.atriumroute.eu/images/media_articoli/documenti/projects/FARO_Project_Final_Document.pdf (dostop: 9. 8. 2023).

Spletni vir 14: Muzeji na meji: <https://goriskimuzej.si/stalne-zbirke/muzej-na-meji> (dostop: 15. 8. 2023).

Spletni vir 15: Lassiapassare/Prepustnica: <http://www.quarantasettezeroquattro.it/produzioni/lasciapassare/> (dostop: 15. 8. 2023).

Spletni vir 16: Anja Medved. Digitalni video arhiv: <http://www.e-arhiv.org/diva/index.php?opt=work&id=1445> (dostop: 15. 8. 2023).

Spletni vir 17: Prostorske meje somestja. Eva Sušnik. *Razpotja*: https://razpotja.si/razpotja_article/prostorske-meje-somestja/ (dostop: 22. 8. 2023).

Drobci o plesnih zabavah na Goriškem v 50. in 60. letih 20. stoletja

KATARINA ŠRIMPF VENDRAMIN | ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje

✉ katarina.srimpf@zrc-sazu.si

Izveček: Članek odstira nekaj drobcev o plesnih zabavah na Goriškem, ki so bile še posebej priljubljene in množične po 2. svetovni vojni, od leta 1948 do konca 60. let 20. stoletja, in sicer na območju Bukovice, Mirna, Prvačina ter Solkana in Nove Gorice. Predstavljeni so prostori, kjer so se največkrat dogajale plesne zabave, čas in tudi glasba, ki je zaznamovala ples, kakor tudi plesne zvrsti, ki so se najpogosteje plesale na goriških plesiščih.

Ključne besede: ples, zabava, glasba, dvorane, Goriška, 50. in 60. leta 20. stoletja.

Alcuni frammenti legati alle feste da ballo tenutesi nel Goriziano negli anni Cinquanta e Sessanta del Novecento

Riassunto: L'articolo tratta di alcuni frammenti legati alle feste da ballo tenutesi nel Goriziano. Esse furono particolarmente popolari dopo la seconda guerra mondiale, più precisamente nel periodo tra il 1948 e la fine degli anni Sessanta del Novecento, nei paesi di Bukovica, Miren, Prvačina, Solkan e nella città di Nova Gorica. Vengono presentate le sale da ballo, il periodo in questione, la musica e i generi musicali che generalmente accompagnavano questi eventi.

Parole chiave: ballo, intrattenimento, musica, sale da ballo, Goriziano, anni Cinquanta e Sessanta del Novecento

Uvod

Obdobje po 2. svetovni vojni je čas korenitih gospodarskih in družbenih sprememb; je obdobje povojne obnove infrastrukture, velikih reform in sprememb, ki so obsegale vse plasti življenja. Reformiralo se je izobraževanje, zdravstvo in gospodarstvo. Ravno pospešena industrializacija in hiter gospodarski razvoj v 50. letih 20. stoletja (Prinčič 1997: 206; Peterlin 2019: 30; Sitar 2017) pa je prispeval tudi k spremembam v načinu preživljanja prostega časa.

Po 2. svetovni vojni so si ljudje spet zaželeli več zabave. Kot je ugotavljala Jelka

Piškuric, je bila sredina 50. let 20. stoletja ti isti čas, ki je na podeželje postopno prinesel vpliv modernizacije, višji standard in večjo kakovost življenja. Ko se je že začelo čutiti sproščanje političnega pritiska, se je hkrati začelo tudi nekoliko bolj živahno kulturno življenje (Piškurić 2019: 76), s tem pa so postale pogostejše tudi javne plesne prireditve. To je bilo tudi obdobje, ko se je na Goriškem organiziralo veliko plesnih zabav, nekatere med njimi so imele močan sloves in so bile množično obiskovane.

Tako skozi zbrane podatke različnih so-
govornikov kakor tudi prvoosebne pripove-

di domačina in zgodovinarja Branka Marušiča članek odstira nekaj drobcev o plesnih zabavah, ki so bile še posebej priljubljene in množične po 2. svetovni vojni, od leta 1948 do konca 60. let 20. stoletja, in sicer na območju Bukovice, Mirna, Prvačine ter Solkana in Nove Gorice.¹

Prostori javnih plesnih zabav

Glede na kraj, organizacijo in udeležbo raziskovalci plesne kulture ločijo dva osnovna tipa plesnih zabav, in sicer javne in zasebne plesne zabave. Zasebne plesne zabave so organizirali posamezniki za izbrane povabljenke, ali pa so se zgodile povsem spontano ob zaključku večjih del ali kar tako. Organizatorji javnih plesnih dogodkov so bili gostilničarji in hotelirji, večkrat tudi društva, kot so lovsko, gasilsko, sokolsko, športno, telovadno in številna druga. Priprava teh plesov je bila predvsem ekonomsko naravnana, saj je pogosto prinesla zaslužek, potreben za njihovo delovanje. Hkrati pa so javne plese regulirale oblasti, saj so morali organizatorji pridobiti licence oz. dovoljenje države ali lokalne oblasti za njihovo organizacijo (Simetinger 2017: 21–22).

Plesnih zabav pa niso regulirale samo oblasti, ampak so bile podvržene različnim dejavnikom, ki so vplivali na njihovo organizacijo. Eden od njih so tudi cerkvena pravila, ki so prepovedovala ples ob določenih delih leta, še posebej v času adventa pred božičem in posta pred veliko nočjo (Simetinger 2017: 25–26).

Drugo večje obdobje veselic s plesom je bila pomlad, še posebej čas okoli takrat na novo uveljavljenega delavskega praznika, prvega maja, ko se je začelo obdobje plesnih

dogodkov na prostem. Po pripovedovanju sogovornikov so tudi na Goriškem po 2. svetovni vojni, do 70. let 20. stoletja, veljali v prirejanju plesnih zabav podobni časovni intervali (Terenski podatki 2019).

Pomemben čas plesnih zabav je bila vsekakor pomlad. Prvi maj je bila koledarska prelomnica, po kateri so se začeli plesiti na prostem. Eno večjih plesišč na prostem je bilo tudi v Bukovici ob združenem domu. Že takoj po začetku gradnje doma, leta 1951 (Pavšič Milost 1996: 28),² so začeli s prirejanjem plesnih zabav na zunanji ploščadi. Sredstva, ki so jih zbrali z organizacijo zabav (praviloma so potekale ob nedeljah), so uporabili za izgradnjo doma in druge infrastrukture v kraju. Plese so v istem času prirejali tudi na vrtovih različnih lokalnih gostiln (Terenski podatki 2019).

Pred 2. svetovno vojno je veljalo, da je bilo zaradi narave kmečkega dela poleti manj javnih plesnih dogodkov. Pomemben plesni dogodek v poletnem času pa so vseeno bile veselice. Poletne veselice so bile v veliki meri vezane predvsem na praznovanje godu farnih zavetnikov (Simetinger 2017: 54). Tudi na Goriškem so bili ti prazniki povezani s plesnimi zabavami. Še posebej znane so bile zabave s plesom na dan sv. Ane v Biljah ter na dan sv. Mohorja in Fortunata v Renčah (Batič 2017: 364).

Z javnimi plesnimi zabavami na prostem so povezani tudi plesi na t. i. *barjarjih*. Že v 19. stoletju so v goriškem in širšem primorskem prostoru predvsem fantovske združbe organizirale plese na lesenih začasnih plesiščih oz. barjarjih. Ti plesi so se z izjemo medvojnega časa ter 1. in 2. svetovne vojne organizirali vse do konca 50. let. Barjar je leseno ograjeno plesišče, ki so ga navadno postavili

¹ Raziskava je bila narejena v sklopu projekta KUL-STIK leta 2019 na pobudo izvajalca projekta Dom za upokojeince Nova Gorica, enota Hiša dobre volje, Miren, in Tine Krog. Sogovorniki so bili varovanci Hiše dobre volje in drugi posamezniki. Sogovorniki zaradi varovanja osebnih podatkov niso navedeni.

² Združni dom v Bukovici so začeli graditi leta 1951 z veliko nedeljsko delovno akcijo, na kateri je vse zbrane pozdravil tajnik Okrajnega ljudskega odbora Gorica Jordan Gorjan. Leta 1957 je bil dom delno dograjen (Pavšič Milost 1996: 28).

Ples v enem od združnih domov (foto: Mirko Ličen – Prepih, hrani Goriški muzej).

na kakšen travnik. Plesišče je bilo sestavljeno iz lesenih podov, ki so imeli posebne uto-re, da so se kosi sestavili skupaj. Skupno plesišče je bilo veliko deset krat deset metrov in je bilo praviloma ograjeno z ograjo ali samo z vrvo. Posebej je bil postavljen tudi oder za godce, ki je bil nekoliko nad plesiščem (Batič 2017: 364). Barjarja ni imela v lasti vsaka fantovska združba, ampak so si ga med seboj posojali. Ponj so lokalni fantje lahko odšli tudi v Italijo (Terenski podatki 2019).

Posebnost plesov na barjarju je bilo plačevanje pravice do posameznih plesov. Tako so plesa željni plesalci za vstop na plesišče morali plačati. Plačevalo se je po koščkih, komadih, npr. po pet skupaj, za plačilo pa so plesalci prejeli listke. Ko je glasba končala, so organizatorji plesišče izpraznili in plesalci so na vhodu na plesišče morali oddati kupljene listke, s čimer so dobili pravico do naslednjih plesov. Kot je že bilo omenjeno, so bile plesne zabave na barjarjih organizirane v Biljah, v Renčah na otočku, pa tudi v

Goriških brdih, na Trnovski planoti in drugod (Terenski podatki 2019).

Drugi prostori, kjer so potekale javne plesne zabave, so bile tudi gostilne, krčme in hoteli, kjer so se plesi odvijali tudi med letom. Močna kultura javnih plesov je bila prisotna po vsej Goriški. Plesne zabave so se odvijale tudi v Rožni Dolini (Pikol, Baronovšče), na kotalkališču pri železniški postaji v Novi Gorici in v Solkanu:

»V Solkanu, kjer sem živel, so se prvi po-vojni plesi zvrstili na ploščadi pri bivšem fašističnem Dopolavoru (po vojni preimenovanem v Kulturni dom, kasneje sedež PDG), pri Čadeževih na sedanji Soški cesti /.../ V Solkanu in drugod je bilo mnogo plesišč, katerih obiskovanje se je pomnožilo zlasti z odprtjem državne meje (1955), ko so prihajali sem predvsem moški plesalci in osvajali dekleta /.../ Plesali smo tudi na gimnaziji ob glasbi s plošč in z ad hoc sestavljenimi orkestri iz vrst dijakov (ansambel Cvek) /.../ Omenil bi še društvene plesse. Novogoriški planinci so priredili ples

Ansambel, ki je igral na enem od plesov na Goriškem (foto: Mirko Ličen – Prepih, hrani Goriški muzej).

(ok. 1951) za zbiranje denarja za gradnjo planske kočice na Krnu. Mlajši člani smo nastopili ob plesu s skečem, ki ga je za to priložnost zložil Ludvik Zorzut. Omenim bi vsakoletne plesne pravnikov ali pa brucovanja kluba goriških študentov s sodelovanjem imenitnih gostov (M. Sepe, Ileana Bratuž itd.), mladina se je z obeh strani meje po letu 1960 srečevala na vsakoletnih sestajanjih, ki pa so z leti zamrli.« (Marušič 2023).

Na Goriškem so bili še posebej pomembni družabni dogodki plesi na silvestrovo. Eden izmed njih je potekal v združenem domu v Bukovici. Da je šlo za velik dogodek, priča tudi dejstvo, da je potekal kar na dveh plesiščih. V spodnjih prostorih, prostorih podjetja Slovenija sadje, je igral narodnozabavni ansambel, zgoraj, na glavnem odru v dvorani doma, pa ansambel z zabavno glasbo. Silvestrski oz. novoletni ples je lahko potekal tudi dva dni zapored (Terenski podatki 2019).

»Novo obdobje« in plesi v dvoranah – Miren in Bukovica

»Po priključitvi leta 48 je bilo novo obdobje,« je dejal eden od sogovornikov v Hiši dobre volje v Mirnu. S tem je mislil predvsem na pogostost in načine prirejanja plesnih zabav (Terenski podatki 2019). Ljudje so se naveličani vojn želeli zabavati, kar se je poznalo tudi na bolj bogatem kulturnem programu, ki so ga po vaseh in manjših krajih soustvarjale razne skupine, npr. pevski zbori in gledališke skupine. Modernjši način življenja, ki ga je prinesla industrializacija, je prispeval tudi k širšemu pojmovanju in številnim novim oblikam preživljanja prostega časa. V tem letu se je namreč začelo tudi prirejanje bolj množičnih plesnih zabav v dvoranah.

O tem pričajo tudi spomini zgodovinarja in domačina Branka Marušiča:

»Moj spomin o problematiki plesov sega v čas po maju leta 1945. Po končani vojni, ko so se pri ljudeh, željnih miru in zabave, zvrstile tudi zelo pogosto plesne prireditve. Toda povezane so bile tudi z nemirnimi političnimi

dogajanje tistih let, kot je bil na primer boj za zahodne meje (1945-1947). Veliko političnih zborovanj se je končalo tudi s plesom (prva državna proslava priključitve Primorske k Jugoslaviji/Sloveniji na Ajševici, 21. 9. 1947).« (Marušič 2023).

Čeprav so bili družabni plesi po vojni nezaheleni, označeni tudi kot »fakirstvo« in kapitalizem, se je velik del družabnega življenja odvijal ravno tam (Peterlin 2019: 294). Na omenjenem območju je za prvo veliko plesišče veljal Sokolski dom v Prvačini, ki je bil zgrajen leta 1911, tam so se plesi ponovno začeli organizirati takoj po letu 1948 in so potekali praviloma ob nedeljah. Ko so se začeli graditi združni domovi v Mirnu, Šempasu in nato še leta 1951 v Bukovici, so tudi v teh prostorih začeli prirejati javne plesne zabave (Batič 2017: 364).

Združni domovi, ki so bili po 2. svetovni vojni pomembni prostori družabnega življenja, so bili zgrajeni kot »materialni dokaz, da se pri nas resnično dogaja nekaj novega in da ne gre le za politično prepričevanje, kajti kmet ne verjame, dokler sam ne vidi in poizkusi« – tako je 2. decembra 1947 na posebni seji Izvršnega odbora OF, posvečeni pogovoru o akciji v zvezi z združenimi, izjavil takratni sekretar OF Slovenije in predsednik vlade Miha Marinko (Pavšič Milost 1996: 5). Cilj oblasti je bil namreč v vseh večjih in močnejših vaseh zgraditi primerno infrastrukturo v obliki združnih domov, ki bi imeli dovolj velike prostore za trgovske poslovalnice, delovne in skladiščne prostore ter dvorano za raznovrstne prireditve. To pa bi po njihovem mnenju ustvarilo pogoje za intenzivno gospodarsko, kulturno in politično življenje. Primorska kot mejna pokrajina naj bi po mnenju politikov dobila več takšne infrastrukture kakor druge pokrajine (Pavšič Milost 1996: 5–6). Tako so na tem majhnem delu Goriške v letih po vojni zrasli kar trije združni domovi: po letu 1948 v Mirnu in Šempasu, leta 1951 pa še v Bukovici. Ker združnih domov ni financirala

država, ampak lokalne skupnosti z udarniškim delom in prispevki, so javne plesne zabave predstavljale dodatno finančno injekcijo, ki je lahko pospešila gradnjo doma, kasneje pa tudi omogočila dodatne investicije v krajevni skupnosti (Pavšič Milost 1996; Terenski podatki 2019).

Med najbolj znanimi in priljubljenimi prostori javnih plesnih zabav sta bila združni dom v Mirnu ter Bukovici. V začetku organiziranja plesov v omenjenih domovih, nekje v začetku 60. let 20. stoletja, so se ob dogovoru organizatorjev plesi med obema krajema izmenjevali; eno nedeljo so potekali v enem, drugo v drugem kraju, saj so bili ti plesi tudi pomemben finančni vir. S sočasno organizacijo so imeli zmanjšan obisk oboji, tako da so se raje dogovorili za izmenično organiziranje plesnih zabav. Po spominih sogovornikov so plesi v Mirnu zamrli že konec 60. let, plesi v Bukovici pa so takrat pridobili na ugledu in prepoznavnosti, s čimer se je povečala množičnost obiska. Po pripovedovanju je na ples v Bukovico prišlo od 400 – takrat so bili organizatorji žalostni in razočarani – pa vse do 2000 ljudi. Za organizacijo je skrbel organizacijski odbor oz. krajevna skupnost z vodjo, pa tudi domačini, ki so nudili tudi fizično pomoč. Vsako nedeljo so bili za pomoč pri organizaciji in izvedbi določeni drugi ljudje oz. prebivalci kraja. Določili so jih na podlagi hišnih števil ali zaselka, tako da so skozi leto na vrsto prišli vsi v krajevni skupnosti. Ti krajanje so nato skrbeli za pobiranje vstopnine, redarstvo, postavitve prostora – miz in stolov, vodenje »bufeta« in čiščenje (Terenski podatki 2019).

Organizacija plesov je bila kljub taksam in dajatvam v 50. in 60. letih 20. stoletja dobičkonosna dejavnost, s pomočjo katere so v lokalni skupnosti lahko zgradili dodatno infrastrukturo.

»Let's twist again«

Plesne zabave v Bukovici so bile nekaj posebnega za tisti čas. Večinoma so namreč plesne zabave potekale tako, da se je ples izvajal v t. i. rundah, kar je pomenilo, da je ansambel, band ali orkester igral nekaj časa, nato pa je sledila pavza. V Bukovici pa so si zamislili drugačen način, in sicer se glasba in ples med trajanjem zabave nista prekinila. Ker so organizatorji želeli čim bolj izkoristiti dani čas, sta na vsaki plesni zabavi igrala dva ansambla, ki sta se izmenjevala v igranju, kar je pomenilo, da ni bilo pavz in so lahko plesalci plesali cel večer. Ansambla sta bila pod odrom, vsak v svojem kotu, medtem ko je bil oder v dvorani zaseden z mizami, namenjenimi bolj zaključenim družbam, npr. skupinam poročenih prijateljev. Neporočenim mladim so bile namenjene klopi, ki so bile nameščene okoli dvorane; na njih so sedela večinoma dekleta. Balkon pa je imel bolj strateški pomen. Tam so se zadrževale matere in vaške opravljivke, ki so imele od zgoraj boljši pregled nad dogajanjem v dvorani (Terenski podatki 2019).

Na ples in glasbo so vplivale tudi radijske in televizijske postaje ter filmi. Med mladimi v 50. in 60. letih 20. stoletja na Goriškem je bila še posebej priljubljena radijska postaja Monte Carlo, kjer so vrteli popularno glasbo tistega časa. Ob razširjenosti televizijskih sprejemnikov se je povečal tudi vpliv televizije in njenih programov. Na tem prostoru je najbolj vplivala, tudi zaradi boljšega sprejema in programa, italijanska televizija. Tako so na ples in glasbo vplivale npr. italijanske glasbene oddaje, najbolj pa festival Sanremo (Terenski podatki 2019).

Kako pomemben element je bila popularna kultura, ki je prinašala spremembe, pričajo tudi spomini Branka Marušiča: »Ko se je Jugoslavija /Slovenija odrekla rigidnemu sovjetskemu sistemu, se je to zrcalilo tudi v plesni kulturi ne le z uvajanjem jazza, boogie-woogija, latino plesov, kasneje rock'n rolla twista itd. Prelomen je bil film Ples na vodi (1948. E. Williams) z množičnim obiskom kot odgovor na dolgočasne sovjetske filme (Pravljica o sibirski zemlji itd.). Zanimivost je tudi popevka o mami Juaniti iz mehiškega filma En dan življenja. Pesmica je prav ponarodela in je

Ples na barjarju (foto: Mirko Ličen – Prepih, hrani Goriški muzej).

konkurirala na proslavi na Okroglici (1953) partizanski pesmi.« (Marušič 2023).

Na goriških plesiščih je prevladovala italijanska popularna glasba tistega časa, npr. glasba iz znanega italijanskega festivala Sanremo in izvajalcev, kot so Adriano Celentano, Rita Pavone, Domenico Modugno in drugi. Čeprav so mladi poslušali tudi druge tuje izvajalce, kot so Beatli, Tom Jones, Beach Boys, pa te glasbe na plesiščih ni bilo (Terenski podatki 2019).

Povojno obdobje je bilo v Sloveniji tudi čas začetkov narodnozabavne glasbe (Stanković 2021: 7; Spletni vir 1), ki pa na omenjenih plesiščih ni doživela velike priljubljenosti. Če so v 50. letih na plesih še občasno igrali tudi narodnozabavno glasbo, ki je bila bolj vseh starejšim generacijam kot mladim, je v 60. letih na plesiščih v dvoranhah popolnoma prevladala popularna glasba tistega časa, se spominjajo sogovorniki (Terenski podatki 2019).

Glasba na plesnih zabavah je bila igrana v živo. Na prvih večjih plesih v povojnem času, ki so bili organizirani v Sokolskem domu v Prvačini, sta igrala Prvačka muzika (pihalni orkester) in ansambel Veseli veter; izmenjevala sta se tako, da je eno nedeljo igral eden, drugo pa drugi. Veseli veter, ustanovljen leta 1948, je bila zelo priljubljena glasbena skupina 50. let, saj so prvi med okoliškimi skupinami igrali popevke s festivala Sanremo. To prednost so imeli zato, ker so prvi dobili note skladb, ki so se tam igrale, in tako nove skladbe igrali že takoj, ko je festival končal (Terenski posnetki 2019).

Kako pomembno je bilo prehajanje notnega gradiva, se spominja tudi Marušič: »Odprta meja je omogočila dostop do notnega gradiva, da je godba na pihala iz Prvačine zaigrala Rascelovo Arrivederci Roma. Slišal sem jo na plesišču v Panovcu (strelišče).« (Marušič 2023).

Poleg Prvačke muzike in Veselega vetra so na tem območju delovale tudi druge glasbene skupine. V 50. letih so bile popularne

še skupine Karli, Rio in Ansambel Galeb, se spominjajo sogovorniki. V 60. letih pa so glasbene odre plesišč zavzeli Blue stars, Biseri, Rdeči kristali, Lapos (Terenski podatki 2019), kakor tudi manj uveljavljeni in znani ansambli, na primer dijaški in študentski ansambli: »Spomnim se kasneje zlasti amaterskega ansambla Rdeča roža, ki je okoli leta 1950 imel plesne zabave pri Čadežih /.../ Plesali smo tudi na na gimnaziji ob glasbi s plošč in z ad hoc sestavljenimi orkestri iz vrst dijakov (ansambel Cvek). Spomnim se zlasti let 1954–1955, ko smo v poletnih počitnicah plesali v Solkanu ob zvokih študentovskega ansambla (brata Komel, Aleš Komavec, Štefan Cigoj, Tomaž Marušič, argentinski Slovenec Kodolja) s pevko Svasto Pelicon. Spomnim se takrat hitov: Domino, Moulin Rouge, Ta tvoja ruka mala, Rainbow, Tell mi why, Why don't you believe me, Three coins in the fountain itd.« (Marušič 2023).

S prepoznavnostjo in priljubljenostjo plesov v Bukovici so na to območje kot gostje na plesih začeli prihajati bolj znani, popularni slovenski, jugoslovanski in italijanski ansambli ter posamezniki (Terenski podatki 2019).

Tako kot se je spreminjala glasba na omenjenih plesiščih, se je spreminjala tudi plesna kultura. Med starejšimi plesi, ki so se plesali še kmalu po vojni, so sogovorniki omenjali polko, valček, štajeriš, rašplo in tango. Z vedno večjim vplivom popularne kulture, tudi preko vplivov ameriških in angleških vojakov, ki so mladim »razdajali vinilke s posnetki tudi plesnih orkestrrov kot H. JAMESA, BRATOV DORSEY IN D. ELLINGTONA« (Marušič 2023), se je na plesiščih, še posebej tistih v združnih domovih, spremenila glasba in z njo tudi ples. Tako sta se v 50. letih 20. stoletja tudi na plesiščih na Goriškem pojavila rock'n'roll in tržačan,³ česar starejši niso

³ Tržačan je različica plesa, poznanega pod številnimi imeni, npr. v Evropi kot boogie woogie, v Ameriki kot jitterbug in v Angliji kot jive. Ta plesna zvrst je leta

odobravali. Če so se ti plesi v večini še plesali v paru, so po pripovedovanju sodeč v 60. letih 20. stoletja na goriških plesiščih postali popularni »neparni« plesi, npr. twist, shake, račke, vlak, imenovan tudi Letkiss⁴ (Terenski podatki 2019).

Plesne zabave v združenem domu Bukovica so bile največji prireditveni prostor, kjer so se mladi od 60. pa vse do 90. let 20. stoletja hodili zabavat. S spremembami v preživljanju prostega časa mladih in tudi zavoljo zastarele infrastrukture je tradicija velikih plesnih zabav v Bukovici zamrla oz., kot se je nekdo bolj poetično izrazil:

»Konec devetdesetih let so diskoteke vse uničile. Z diskotekami in komercialnimi radijskimi postajami je šlo vse v maloro.« (Spletni vir 4).

VIRI IN LITERATURA

Literatura:

Batič, K. (ur.) 2017: Iztrgano iz spomina: zbornik prispevkov o Bukovici in Volčji Dragi. Bukovica: Krajevna skupnost Bukovica - Volčja Draga.

Pavšič Milost, A. 1996: Zadržni dom – naš ponos: katalog k razstavi o gradnji združnih domov

1940 prišla v Evropo kot jitterbug oz. bebop, pri nas pa naj bi ga v to okolje prinesli ameriški vojaki, ki so bili po 2. svetovni vojni prisotni v Trstu in drugih krajih na Primorskem. Osnovni ples so ljudje nekoliko prilagodili in ta nova različica je postala znana pod imenom tržačan (Spletni vir 2).

⁴ Letkiss je ples, ki je nastal v 60. let prejšnjega stoletja in temelji na plesu, imenovanem Bunny Hop, ki je bil popularen v Ameriki desetletje prej. V zgodnjih 60. letih 20. stoletja so finski glasbeniki komponirali sodobne priredbe ljudske glasbe za Jenkko, finski ples schottische. Toda namesto plesa schottische so ljudje plesali modificiran Bunny Hop. Ta nova glasbena zvrst se je imenovala letkajenka (»line schottische«) na podlagi pesmi »Letkajenka« Erika Lindströma. Konec leta 1963 je Rauno Lehtinen komponiral še eno letkajenka z naslovom »Letkis«. Medtem ko je v finščini to ime preprosto pomanjševalnica za »letkajenka«, si angleško govoreči svet to razlaga kot »Let's Kiss«. Zaradi tega sugestivnega naslova je ta zvrst glasbe postala priljubljena po vsem svetu, skupaj s spremenjenim Bunny Hopom, ki so ga plesali nanjo (Spletni vir 3).

po drugi svetovni vojni, Nova Gorica, 1996. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv.

Peterlin, D. 2019: Živeti v socialistični Ljubljani: mestno življenje v prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni. Ljubljana: Zgodovinski arhiv.

Piškuric, J. 2019: »Bili nekoč so lepi časi«: vsakdanjik v Ljubljani in okolici v času socializma. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Študijski center za narodno spravo.

Prinčič, J. 1997: Začetek gospodarske rasti. V: M. Drnovšek, D. Bajt (ur.): Slovenska kronika XX. stoletja: 1941–1995. Ljubljana: Nova Revija, str. 206.

Simetinger, T. 2017: Plesno izročilo na slovenskem in njegova raba v folklornih skupinah. V: K. Šrimpf Vendramin (ur.): Priročnik za folklorno dejavnost. Ljubljana: Študijski center JSKD, Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, str. 11–116.

Sitar, P. 2017: »Ne le kruh, tudi vrtnice!«. Potrošnja, tehnološki razvoj in emancipacija žensk v socialistični Sloveniji. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610500063>.

Stankovič, P. 2021: Simbolni imaginarij sodobne slovenske narodnozabavne glasbe. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.

Spletni viri:

Spletni vir 1: Smajila, Barbara. 2014. 2000 let Emone: Povojna Ljubljana željna plesa in zabave. <https://www.dnevnik.si/1042678041>.

Spletni vir 2: Pavček. Boštjan. Predstavitev sekcije. <https://www.plesna-zveza.si/rnr/predstavitev>.

Spletni vir 3: Library of Dance - Letkiss. <https://www.libraryofdance.org/dances/letkiss/>.

Spletni vir 4: Koron, Davorin. 2015. »V Zelenem gaju so bili najboljši špili«. <https://www.primorske.si/plus/7--val/-v-zelenem-gaju-so-bili-najboljsi-spili->

Terenski viri:

Marušič Branko: osebna korespondenca, Solkan, 7. 10. 2023.

Terenski podatki: intervjuji, izvedeni 7. 11. 2019 in 28. 11. 2019.

Stara rokodelska in tehnična znanja iz Vipavske doline med pozabo in vnovično uporabo

JASNA FAKIN BAJEC | ZRC SAZU, Inštitut za kulturne in spominske študije
Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko

✉ jasna.fakin@zrc-sazu.si

Izleček: Članek predstavlja glavne izsledke etnografske študije o starih obrtniških in tehnoloških znanjih iz zgornje Vipavske doline, ki je bila opravljena med projektom Medgeneracijski prenos znanja (LAS Vipavske doline, 2022/23). Izpostavljena so spoznanja, kako v dediščini iskati osebno ustvarjalnost, naravne in kulturne posebnosti okolja, historično povezanost z našimi predniki ter nasprotje serijski in množični strojni proizvodnji. Poudarjene so osebne zgodbe nosilcev starih znanj, ki v dediščini iščejo potenciale za reševanje starostnih težav, depresije, stresa, osamljenosti, pa tudi za varovanje naravnih virov, urjenje v vztrajnosti, potrpežljivosti, natančnosti ter spodbujanje sočutnosti do naravnega in socialnega sveta.

Ključne besede: Vipavska dolina, rokodelska obrt, stara znanja, tradicija, sodobnost.

Arte artigiana e antiche tecniche della Valle del Vipacco tra oblio e riutilizzo

Riassunto: L'articolo presenta i principali risultati di uno studio etnografico sulle antiche arti artigiane e sulle tecniche usate nella Valle del Vipacco. Il progetto è stato realizzato nell'ambito del progetto *Trasferimento intergenerazionale delle conoscenze* (LAS Valle del Vipava, 2022/23). Lo studio era incentrato sulla ricerca della creatività personale nel patrimonio culturale, sulle peculiarità naturali e culturali dell'ambiente, sul legame storico con i nostri antenati e sulla ricerca di alternative alla produzione di massa. Vengono messe in evidenza le storie personali dei portatori di saperi antichi, che cercano nel patrimonio il potenziale per risolvere problemi legati all'età, alla depressione, allo stress, alla solitudine, alla tutela delle risorse naturali, etc. Inoltre, esse incoraggiano la compassione verso il mondo naturale e sociale.

Parole chiave: Valle del Vipava, artigianato, antichi saperi, tradizione, modernità

»Dokler je glavna vrednota stanje na tekočem računu, bomo težko dopovedali otroku, zakaj ohranjati stara znanja. Dokler bo najbolj uspešen človek tisti, ki ima največ denarja, in ne tisti, ki je nekaj ustvaril s svojimi rokami ali iz glave, bo to težko. Vrednoto je treba videti.«
(Matjaž Lučovnik, izdelovalec lesenih desk za sneg in rezbar)

Uvod

»Dediščina je spomin na moje otroštvo,« je v etnografski raziskavi o tradicionalnih obrteh v zgornji Vipavski dolini (Fakin Bajec 2022, Spletni vir 1) poudaril nosilec znanj o platenju košev iz bek (posebna vrsta vrbe, ki

v mediteranskem svetu raste ob vinogradih). Spomini na preteklost so lahko različni. Navadno želimo težke trenutke pozabiti, medtem ko se nostalgичno spominjamo dogodkov ali oseb, ki so nam v življenju veliko pomenile. Morda so nam te osebe tudi

predale pomembna znanja, modrosti, zgodbe in nasvete, ki jih velja v sodobnosti ovrednotiti in premisliti o njihovi ponovni uporabi. Dediščina, med katero uvrščamo tudi znanja in večšine izdelave rokodelskih ter tehničnih izdelkov, nam zato daje občutek povezanosti, pristnosti, mnogokrat tudi topline in varnosti. Morala bi nam pomeniti ponos in zadovoljstvo nad tem, kar so s svojim trudom, ustvarjalnostjo in prilagojenostjo naravnemu okolju ustvarili naši predniki. Vendar je vrednotenje preteklih dosežkov večplastno in ni odvisno samo od posameznika ter njegove želje po ohranjanju domače tradicije, temveč od vrednot, potreb, interesov, znanj itd., ki prevladujejo v širši družbi. Zato se postavlja vprašanje, zakaj sploh ohranjati stare obrti in tehnična znanja, ko pa lahko gremo v trgovino ter z malo denarja kupimo plastične košare, industrijske tekstilne in lesene izdelke, poceni stroje. Kako ovrednotiti stara obrtna in tehnična znanja, ko živimo v obdobju hitrega tehnološkega, digitalnega in ekonomskega razvoja? Se to res splača?

S podobnimi vprašanji smo se ukvarjali v okviru projekta *Medgeneracijski prenos znanja*, pri katerem je v letu 2022/23 sodelovala tudi Občina Ajdovščina.¹ Želja občine je bila prek različnih raziskovalnih in izobraževalnih aktivnosti identificirati, analizirati ter ovrednotiti tradicionalna rokodelska znanja iz Vipavske doline, poiskati nosilce, ki se z njimi še ukvarjajo, jih opolnomočiti, da bi znanja prenesli v širšo javnost, in na koncu razmisliti, kako ta znanja vpeti v socialne, gospodarske, kulturne ter okoljevarstvene izzive

¹ Vsebinska operacija LAS Medgeneracijski prenos znanja je nastajala v tesnem sodelovanju vodilnega partnerja LAS Vipavska dolina: RRA ROD Ajdovščina, Občine Vipava in Občine Ajdovščina, na podlagi pristopa »od spodaj navzgor« ter na podlagi analize potreb obeh urbanih središč LAS, Ajdovščine in Vipave (projekt je trajal od 1. 7. 2022 do 30. 8. 2023, več gl. <https://las-vipavskadolina.si/2022/07/01/operacija-las-vipavska-dolina-medgeneracijski-prenos-znanja/>).

lokalnih skupnosti. V nadaljevanju članka predstavljamo glavna spoznanja etnografske študije, izvedene v okviru projekta, ki je pokazala, da je bilo v Vipavski dolini poznanih veliko tradicionalnih obrti in tehničnih veščin. Po skednjih (nar. *faladurjih*), kaščah, delavnicah in sodobnih garažah lahko še vedno najdemo številne predmete. Težava pa je, da se mnoga znanja izgublajo, saj so njihovi nosilci večinoma starejši prebivalci, medtem ko pri srednjih in mlajših generacijah ni zanimanja oziroma časa, da bi se v večernih urah usedli ob kup bek, sroboti ali ličja in iz njih izdelali *cajno*, *plenir* ali *leso*. Priznati je treba, da se je nekoliko več znanj ohranilo pri obdelavi lesa, kovine in kamna. Ta znanja obrtnikom prinašajo dodaten vir dohodka. Nekaj žensk sicer vztraja pri šivanju, vezenju in kvačkanju, vendar redko kdo v košaro s kruhom ali sadjem položi doma narejen prtiček. Zaradi tega sta v letu 2023 tudi Svet Evrope in Ministrstvo za kulturo v okviru 33. Dnevoev evropske kulturne dediščine in 11. Tedna kulturne dediščine namenila posebno pozornost redkim ter dragocenim znanjem, spretnostim in poklicem (ZVKD 2023, Spletni vir 2). Govorimo o vrsti dediščine, ki nam na preprost in poučen način govori o sobivanju človeka z naravnimi danostmi.

V nadaljevanju članka izpostavljam glavne značilnosti rokodelske in domače obrti ter tehničnih znanj na Slovenskem in v Vipavski dolini z večjim poudarkom na njenih nosilcih. Ne osredotočamo se na podrobno predstavitev zgodovine razvoja obrti, temveč posebno pozornost namenjamo mislim lokalnih akterjev, ki v nesnovni kulturni dediščini iščejo oporo za lažji boj s trenutnimi gospodarskimi, socialnimi, kulturnimi, predvsem pa zdravstvenimi izzivi. Kot bodo pokazale njihove izjave, bistvo tehnične in obrtne dediščine ni v končnih izdelkih, ki jih želimo prodati ali darovati, temveč v nastajanju tega izdelka, ki posameznika in

skupnost opolnomoči za lažji korak v jutrišnji dan.

Razvoj rokodelske obrti na Slovenskem

Pod pojmom domača, rokodelska obrt razumemo celo vrsto opravil in izdelkov, ki jih ljudje izdelujejo na svojih domovih ali v delavnicah za lastno rabo ali za prodajo. Pojem se je izoblikoval proti koncu 19. stoletja, povečano zanimanje za domače ali rokodelske dejavnosti pa se je začelo v drugi polovici 18. in v 19. stoletju (Bogataj 2008: 17). Domača obrt je bila znana kot dodatno, obrobno kmetovo delo izdelovanja najrazličnejših predmetov. Bila je povezana z osnovno dejavnostjo kmetije in je ponujala dodatno delo prebivalcem (Bogataj 1989: 3). Nikakor pa obrti ne smemo povezovati zgolj s preživetjem na podeželju, saj so številne panoge domače obrti zaživele tudi v mestih (prav tam: 3). Rokodelci na podeželju so do leta 1848 večinoma delali za potrebe zemljiških gospodstev, medtem ko so mestni obrtniki proizvajali za trg (Valenčič 1972: 6).

Več podatkov o obrteh v mestih beležimo od 14. stoletja. Omenjajo se mesarji, čevljarji, kovači, iglarji, skrinjarji, krznarji in zidarji, v drugi polovici 14. stoletja krojači, sedlarji, lončarji in sodarji, do srede 15. stoletja pa še peki, kulnostrizci, nožarji, torbarji, kolarji in kamnoseki. V drugi polovici 15. stoletja število omenjenih obrtnikov precej naraste (prav tam). V srednjem in novem veku so se obrtniki združevali v cehe, kar je omogočilo večjo povezanost znotraj posamezne stroke, pomembni pa so bili tudi pri pregledu nad kakovostjo izdelkov in strokovnostjo obrtnikov (Bogataj 1989). V cehe so se združevali tudi najmanjši obrtniki, saj so bili v nasprotnem primeru obsojeni na propad zaradi konkurence večjih in močnejših obrtnih dejavnosti. Navadno so se obrtniki povezovali s trgovci, ki so jim odkupovali izdelke po vnaprej določeni ceni. Številno najmočnejše so bile skupine obrtnikov, ki so izdelovali

Alojz Vidrih pri pletenju lese za sušenje sadja (foto: J. Fakin Bajec, Ajdovščina, Garaža - ustvarjalni prostor Ajdovščina, maj 2023).

izdelke, brez katerih se ni dalo živeti (kot so hrana, obleka, obutev).

V času Avstro-Ogrske in širše evropskega fiziokratizma ter merkantilizma, ko je tudi država v rokodelskih izdelkih videla možne zasluzke, se je začelo izobraževanje obrtnikov z razvojem in ustanavljanjem šol ter tečajev, izdajanjem priročnikov, učbenikov, prodajnih katalogov, organiziranjem razstav in drugih oblik promocije izdelkov. Obrtniki so imeli tudi določene olajšave in druge ugodnosti. Izdelovalci so se začeli povezovati v zadruge in podobna združenja.

Kriza domače obrti se je pojavila med letoma 1859 in 1883 zaradi močne industrializacije, novih trgovskih obratov, izdelkov iz tujine. Nadalje se je propadanje in zamiranje domačih obrti na Slovenskem hitro povečevalo po koncu 2. svetovne vojne. Vzrokov je bilo več, eden najbolj bistvenih pa so bile davčne ugodnosti, v katere domače obrti

Delavnica medgeneracijskega prenosa znanja v Garaži – ustvarjalni prostor Ajdovščina (foto: J. Fakin Bajec, september 2023).

niso bile vključene. Večje zavedanje pomena domače obrti je spodbudilo ustanovitev Državnega prodajnega zavoda za domačo in umetno obrt leta 1946, ki je skrbel za ohranjanje in pospeševanje domače obrti. Kasneje se je preimenoval v Trgovsko podjetje za domačo in umetno obrt (DOM). Domačo obrt so začeli razvijati tudi v nekaterih združenjih in trgovskih podjetjih (Bogataj 1989: 15). Leta 1969 je bila ustanovljena Zveza obrtnih združenj Slovenije, ki se je kasneje preimenovala v Obrtno zbornico Slovenije in je danes Obrtna in podjetniška zbornica Slovenije. Prav Obrtna zbornica vestno skrbi za razvoj rokodelskih dejavnosti. Skupaj s komisijo ocenjuje in pregleduje izdelke, vrednoti, selekcionira in izdaja certifikat za izdelek rokodelstva Slovenije /Art and Craft Slovenia. Izdelki so v prodaji označeni s posebno nalepko oz. obešanko, ki jih izdaja OZS. S tem

se oblikujejo kakovostna turistična spominkarska ponudba ter ponudba osebnih, poslovnih in protokolarnih daril. Po regijah znanih po kakovostnem razvoju rokodelstva (Idrija, Škofja Loka, Ribnica, Rogatec, Moravče idr.) se danes rokodelci združujejo v centre in le ti v Konzorcij Rokodelskih centrov Slovenije.²

Zgodovina in tradicija obrtne dejavnosti kažeta številne izkušnje naših prednikov, tehnološka znanja in spoznanja o vzdržnem

² Rokodelski centri povezujejo več kot 750 rokodelcev, od katerih je več kot 140 nosilcev certifikata Rokodelstvo Art&Craft Slovenija. Rokodelski centri skrbijo za povezovanje rokodelcev, za prenos rokodelskih znanj in njihovo promocijo, predvsem pa aktualizacijo rokodelskih znanj za sodoben čas. Več gl. Konzorcij rokodelskih centrov Slovenije, <https://konzorcijrcs.weebly.com/> in <https://konzorcijrcs.weebly.com/vlada-republike-slovenije-sprejela-predlog-zakona-o-ohranjanju-in-razvoju-rokodelstva.html>

izkoriščanju naravnih virov (prim. vode, kamna, zemlje idr.) ter razmerja med naravnim in kulturnim okoljem. Izdelki domače obrti predstavljajo osebno ustvarjalnost posameznika s prepoznavnimi lokalnimi posebnostmi in regionalnimi značilnostmi. Hkrati ročno izdelani izdelki predstavljajo nasprotje množični strojni proizvodnji. Gre za ponovno vrednotenje dela rok, ki v sodobnosti nastopa kot prototip robotu ali stroju. To ne pomeni, da sodobni rokodelci ne uporabljajo sodobnih strojev, vendar pa izdelujejo izdelke, ki so prilagojeni človeku, njegovemu bivanju in kakovosti življenja (Bogataj 2008: 18).

Značilne rokodelske obrti v Vipavski dolini

Mnogim kmetijam na Vipavskem so dodaten zaslužek prinašale obrti. Po pisanju zgodovinarja Staneta Grande, ki je analiziral franciscejske katastre občin iz zgornje Vipavske doline, ki so spadale pod Kranjsko, so v prvi polovici 19. stoletja poznali dve vrsti obrti: policijske, ki so zadovoljevale zgolj lokalne potrebe, in industrijske, ki so te potrebe presegle. Med lokalnimi obrtmi omenja žagarje, mlinarje, zidarje, kolarje, sodarje, kovače in druge (Granda 1985: 64). Med industrijskimi obrtmi so izstopale strojarne za izdelovanje usnja in irhovine, topilnice bakra, valjarna bakra in kovačije (prav tam: 64). Po ljudskem pripovedovanju so za manjše, lokalne potrebe poznali tudi krojaštvo, medicinarstvo in pletarstvo.

V etnografski raziskavi smo identificirali nosilce znanja, ki se še danes ukvarjajo s pletarstvom, obdelavo lesa (suhorobarstvom, strugarstvom), kovaštvom, šiviljstvom, vezenjem, klekljanjem in kamnoseštvo. Določeni nosilci so samostojni obrtniki, ki jim tradicionalno znanje prinaša glavni dohodek, večinoma pa se z domačimi, tradicionalnimi obrtmi in tehničnim znanjem ukvarjajo v prostem času.

Med obrtmi, ki so se že v 19. stoletju razvile v pomembno industrijsko dejavnost,³ velja izpostaviti krojaštvo in šiviljstvo. Še danes po Vipavski dolini najdemo precej samostojnih podjetnic, pri naši raziskavi pa je sodelovala Martina Lavrenčič, ki je v Ajdovščini svoj butik odprla leta 1994. Zgodovina šiviljstva in krojaštva na Vipavskem kaže na to, da so se z veččinami obrtnega šivanja sprva ukvarjali moški, ki so bili krojači (nar. *žnidarji*). Vodili so manjše krojaške obrate, v katerih je bilo zaposlenih le po nekaj ljudi, ali pa je delal lastnik sam. Kasneje so se moškimi pridružile tudi ženske (nar. *žnidarce*). Po 2. svetovni vojni pa je šiviljstvo postalo izrazito ženski poklic. Pred vojno so mnogi krojači in šivilje tudi hodili po hišah in v enem tednu celi družini zašili eno pražnjo (nar. *mašno*) ter eno vsakodnevno (nar. *dnevno*) obleko. Za vsakodnevne obleke so uporabili blago, ki so mu rekli *cajh*, pražnje obleke pa so bile narejene iz boljšega materiala. Blago so kupovali na sejmih v Gorici ali na sejmu v Logu, ki se je odvijal na veliki šmaren (15. avgusta). Dobri krojači in šivilje so se izobraževali v večjih mestih ter krajih (npr. v Trstu, Gorici), po 2. svetovni vojni je bila šola za šivilje v kraju Vrhpolje. Krojaštvo je kot obrtna dejavnost izumrlo po 2. svetovni vojni, ko se je razmahnila konfekcijska oziroma tekstilna industrija. Industrijsko delo za tekočim trakom je bilo za marsikatero žensko težko, naporno in neustvarjalno. Podobno velja za Martino Lavrenčič, ki se je naveličala šivanja serijskih majic. V pogovoru nam je zaupala, da želi narediti obleko, »ki je kvalitetna, narejena z

³ O razvoju industrije v Ajdovščini je pisala zgodovinarica Ines Beguš, ki je v okviru Goriškega muzeja Kromberk oblikovala zgodovinsko pot Industrijska dediščina Ajdovščine (Spletni vir 3). V članku *Dolga zgodovina industrije v Ajdovščini: osredotočeni obrati ob Hurlju (oris od 16. do začetka 20. stoletja (2020))* omenja, da zgodovina Ajdovske predilnice sega v leto 1826, po 2. svetovni vojni pa so leta 1949 v prostorih prejšnje tovarne ustanovili podjetje Tekstina Ajdovščina (Beguš 2020: 175, 178).

dušo, da je narejeno za osebo, ki jo spoznam«. Pri šivanju uživa, se sprosti in umiri. »Res delam poklic, ki si ga želim delati celo življenje. Ga delam z veseljem.« Svoje znanje je prenesla tudi na mlajšo hčerko, ki pa šiva »bolj otroške stvari, malo bolj umetniško iz ostankov, na blago zašije slike. Vendar nadaljuje stare veščine šivanja.«

Poleg šiviljstva, ki večinoma ostaja ženski poklic, velja kot pomembno ročno delo izpostaviti vezenje, kvačkanje in klekljanje. V študiji smo več pozornosti namenili kvačkanju in klekljanju, ki ga v Vipavski dolini ohranjajo tudi članice Univerze za tretje življenjsko obdobje Most. Pogovor z njimi je pokazal, da jim ni toliko pomembno, »da imaš doma toliko čipk, temveč da vedno nekaj novega narediš, ustvarjaš in imaš nov izziv«. Hkrati jim prepletanje niti s posebno tehniko klekljanja in ustvarjanje čipk za krašenje cerkvenega ter tekstilnega tekstila, oblačil ali kot modni dodatek predstavljata pomembno terapevtsko funkcijo, saj jih zvok klekljev, tj. lesenih paličic, pomirja.

Na Vipavskem so prvo klekljarsko šolo ustanovili leta 1885 na Otlici. Njen ustanovitelj je bil Osrednji čipkarski tečaj z Dunaja (podobno kot za idrijsko šolo, ki je bila ustanovljena leta 1876). Zaradi zaposlovanja žensk in strojne izdelave čipk je začelo zanimanje zanj v 60. letih 20. stoletja upadati, vendar se je klekljanje ob koncu 20. stoletja spet močno razširilo kot priložnostna dejavnost in redkeje kot vir zaslužka (Spletni vir 4). Članice klekljarske skupine pri Mostu so poudarile, da sta za klekljanje potrebna veselje za ročna dela in čas. Po njihovih besedah se veščine hitro naučiš, čeprav je morda na začetku težko. Koliko čipk naredijo, jim ni pomembno, saj hitro vse oddajo. To jim prinaša posebno zadovoljstvo. Nove izzive jim predstavljajo novi materiali, kot je žička, in novi izdelki, kot je nakit. Največ pa jim pomeni to, da se ob delu sprostijo, v skupini

pozabijo na vsakodnevne stvari in starostne zdravstvene težave.

Na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ajdovščini se lahko pohvalijo tudi s skupino članic, ki svoj prosti čas namenjajo kvačkanju. Mnoge so se kvačkanja naučile že kot majhne deklice, ko so imele v šoli ročna dela. Druge so h kvačkanju pritegnile sorodnice. S kvačkanjem rešujejo osamljenost in druge zdravstvene težave. »Meni je pomembno kvačkanje zato, da nekaj lahko naredim, ustvarjam, izdelek podarim za darilo,« izpostavi članica. Ker kvačkan izdelek najbolj cenijo ljudje, ki imajo spoštljiv odnos do ročnega dela, skrbno premislijo, komu bodo izdelke dale. Izdelujejo prtičke, metuljčke, rožice, sadje, šale, košarice idr. »Včasih so punce delale svojo balo za poroko in so s tem urile ročna dela, danes pa je drugače,« so potarnale, vendar niso bile črnogleda. Vidijo, da tudi mlajše generacije cenijo kvačkane izdelke; kvačkane obleke, krila, torbe in nakit postajajo moderni izdelki. Zato jim je pomembno, da stara znanja ohranjamo in iščemo priložnosti, kako jih prilagoditi sodobni rabi.

Ob ženskih ročnih delih smo posebno pozornost namenili lesenim izdelkom. Veliko prebivalcev iz Vipavske doline se še spomni nekdanje Tovarne pohištva Lipa (Spletni vir 3). Vsaka pohištvena industrija se je razvila iz številnih domačih in obrtnih mizarških delavnic, ki so izdelovale potrebne pohištvene izdelke za kmečki dom in življenje. Okna, vrata, mize, skrinje, omare, stoli, klopi, zibelke, postelje in krste so glavni izdelki, ki so nastajali izpod rok mizarjev. Kot poklicna obrt se je mizarstvo iz domače, ljudske dejavnosti razvilo v poznem srednjem veku. Veljalo je za najbolj razširjeno lesno obrt. V prvi polovici 19. stoletja so se mizarji začeli združevati v zadrugah, nastala pa so tudi nekatera pomembna mizarška središča. Najpomembnejše središče razvoja mizarstva na Goriškem je bilo v Solkanu pri Gorici (od druge polovice 19. stoletja). Njihovo dediščino

nadaljujejo nekatere obrtne delavnice, ki so pravzaprav sodobna obrtna podjetja (Bogataj 1989: 141). Navadno so bile mizarске delavnice specializirane in usmerjene v določeno proizvodnjo. Vsak mojster oziroma tišler, kot se je mizarju reklo v narečju, je izdeloval specializirane izdelke. Nekateri mizarji so bili specializirani za pohištvo, drugi za vrata in okna, spet tretji za popravilo vinskih posod (sodov, lesenih posod za kuhanje in prevajanje grozdja – worn, wornc in brent), ki se še danes imenujejo sodarji. Nekateri pa za izdelavo krst (nar. trug). Les za krste se je hranil na kmetiji že več časa, ob smrti pokojnika pa so ga odnesli k mizarju. Lahko pa je mizar imel krste tudi na zalogi. Mizarско delo kaže lepoto lesa, človekovo iznajdljivost in ustvarjalnost. V raziskavi smo se pogovarjali z mladim rezbarjem Matjažem Lučovnikom, ki sicer ne prihaja iz Vipavske doline, temveč iz Trnovega. Z rezbarstvom se ukvarja v prostem času. Izdeluje sklede, žlice in lesene deske za sneg. Tako kot mnogi starejši mizarji, ki so les večinoma obdelovali v zimskih dnevih, ko ni bilo dela na kmetiji, se tudi on v delavnico odpravi pozimi, ko ima čas. Nad lesom se je začel navduševati v mladostniških letih, ko je skupaj s prijatelji uredil skate park v Novi Gorici. Pomanjkanje potrebne infrastrukture za igro je mlade prisililo, da so se dela lotili sami. Takrat je začel spoznavati in občudovati les. Izdelovanja izdelka se ne loti načrtno, temveč najprej vidi kos in nato iz njega nekaj ustvari. Čudi ga, da se stara znanja tako hitro pozabljajo, da lesena žlica še vedno simbolizira nekaj starega, grdega. Po drugi strani pa se zaveda, da za tradicijo nimamo časa. Sam ustvarja zaradi veselja oziroma »gušta«. To mu predstavlja obliko meditacije. Pri tem še pripomni: »Dediščina je to, kar so vedno počeli naši predniki. Znanja, ki so se nabirala skozi generacije. Škoda je, da se to znanje izgubi v eni generaciji.«

Obdelava lesa in prinašata pomemben ekonomski prihodek mnogim vipavskim

mizarjem. Med njimi se je raziskavi pridružil strugar in mizar Anton Kompara, ki nadaljuje družinsko tradicijo izdelovanja ročajev za poljedelska orodja in pravi naslednje: »Po toliko letih, ko delam z lesom, mi pomeni že surovino. Ni več tisti les, ki bi mi dišal, ki bi bil do njega čustveno navezan. Ko delam z lesom, želim od njega dobiti lepoto. To dobiš, ko ga obdeláš.« Pri tem je pomembno, da struženje lesa zahteva veselje in ročne spretnosti. Včasih naredi tudi sklede, vendar bolj »za dušo«, saj mu zmanjkuje časa. Anton je očeto vo obrt spremenil v mizarско industrijo, ki pa zahteva večjo umetnost kot izdelava majhnih lesenih izdelkov. Na vprašanje, kaj mu pomeni nadaljevanje tradicije svojega očeta, poudari: »Ja, tradicija ..., vendar ne za ceno tega, da delaš nekaj, kar ti ni v veselje.« Podpira možnost, da se bo na domu nadaljevala mizarška obrt ali industrija, vendar bo otrokom pustil prosto pot, da si sami izberejo svoj željen poklic.

Poleg lesa za izdelovanje pohištva in nujnih pripomočkov za življenje so naši predniki v naravi poiskali tudi druge lesne surovine, ki so omogočile razvoj pletarstva. Kmetije, kjer ob vinogradih ne bi rasla beka, s katerimi so tudi vezli veje v vinogradih, nekoč skoraj ni bilo. Posebne vrste vrb so rasle tudi ob potokih in rekah. S tem, ko so jih porezali, da so dobili potrebno gradivo, so hkrati očistili obrežja in preprečili poplave. Poleg vrbe in srobota pletarji po drugih delih Slovenije uporabljajo še kostanj, smreko, brezo ter slamo in koruzno ličje. Gradivo rabijo v primarni ali narezani, tudi razklani in razcepljeni obliki. Pletarji so poznani po tem, da s prepletanjem, zvijanjem in zatikanjem naredijo svoje izdelke, večinoma koše. V Vipavski dolini se pletarski izdelki večinoma niso prodajali, temveč so jih izdelovali za domačo rabo. Zato ne bomo srečali pletarjev, ki so si potrebno strokovno znanje pridobili v šolah ali na tečajih, ki so se organizirali pred 2. svetovno vojno ali nekaj let po njej. Pletarsko

znanje so večinoma prevzeli od svojih prednikov ali se ga sami naučili. V dolgih zimskih večerih so ob odprtem ognjišču ali okoli špargeta iz bek ali viter (obdelane leskove palice) spleтали oprtnjake (koše za nošenje na hrbtu), koše za pobiranje krompirja, čajno za pobiranje češenj, koše za kostanj, koše za sušenje orehov ali lešnikov (nar. *bečk*), očetje pa so svojim otrokom iz bek naredili koše za dojenčke. Izkušeni mojstri so iz bek spleтали tudi koše za prevažanje gnoja (nar. *grtune*). Med posebnostmi Vipavske doline velja izpostaviti leso – pleten pladenj v obliki solze s povzdignjenim robom za sušenje sadja. Ogrodje so naredili iz leskovih vej, nato so jih s posebno tehniko in postopkom opletli s šibjem srobote. Srobote niso prej olupili, temveč so jo uporabili v naravnem stanju. Nabiranje materiala za pletenje lese ni bilo omejeno na letni čas, pomembno je bilo le, da je bil les svež. Vipavska dolina namreč slovi po raznovrstnem sadju, včasih so na kmetijah gojili jabolka, hruške, fige in vinogradniške breskve. V poletnih dnevih so leso s sadjem izpostavili soncu, po peki kruha pa so jih postavili tudi v peč, da se je sadje hitreje posušilo. Za namene raziskave nam je novo leso spletel Alojz Vidrih, domačin z Goč, ki ga je znanja pletenja naučil stari oče. Z bratom sta v prostem času spletala tudi koše iz bek in opletla steklenice, v katerih so shranjevali vino.

Pletarstvo sodi med starejše domače obrti, saj so prve omembe že v antičnih virih in kasneje na upodobitvah srednjeveških fresk. Znanje se je širilo iz roda v rod, od 19. stoletja tudi s pletarskimi tečaji in šolami. Raznovrstno pletivo zahteva znanje o lastnostih in pripravi pletarskega materiala, obvladovanje različnih pletarskih tehnik ter proizvodnih postopkov (kot so prepletanje, zvijanje, zatikanje) in potrebna védenja o oblikovanju izdelkov za različne namene uporabe. Med vipavskimi pletarji slovi Jože Krečič iz Podreč, ki se je pletarskih veščin

naučil kot otrok, in sicer večinoma sam, sosed mu je pomagal le pri pridobivanju znanja za pletenje težjih izdelkov (npr. koša za sušenje orehov). V pogovoru je poudaril, da včasih mojstri niso namenili veliko časa izgledu izdelka, temveč je bilo bolj pomembno, da je bil uporaben. Danes pa je po mnenju sogovornika pomemben tudi zunanji videz, kar odraža mojstrovo natančnost, vztrajnost in ljubezen do dela. Znanje pletenja rad prenaša na mlajše generacije, rad izdeluje tudi manjše uporabne izdelke, da bi v njih prepoznali sodobnejšo funkcijo (krožnik za suho sadje, spominek ipd.). Zato so koši in lese, ki jih izdeluje v različnih velikostih, narejeni iz očiščene srobote. Nabere jo v začetku jeseni, po prvi slani oziroma ko listje odpade, da je dovolj zorena in še dovolj sočna. Pomembno je še, da se nabere ob stari luni. Boljša je tista, ki raste na sončnem kraju. Nabrana lahko več let stoji. Pred pletenjem je ključno, da jo čez noč pustimo v vreli vodi. Tudi ogrodje za košare naredi nekaj mesecev pred začetkom pletenja, da se les dobro posuši. Na svoje znanje je izredno ponosen, zato bi rad, da bi mladi spoznali pletarske veščine in se jih naučili. »*To je naš način življenja,*« še zaključí pogovor.

Pri raziskavi smo imeli tudi priložnost, da smo stopili v prostor, kjer se je čas dobesedno ustavil. V Lokavcu še vedno stoji stara kovačija, kjer lahko spoznavamo, ali je tolčenje po razbeljenem železu res težko in naporeno. Obiskali smo Kovaški muzej Mihaela Kuša, kjer nam je kovač Stanislav Černigoj pripovedoval o svojih kovaških znanjih. Obrt je začel njegov brat leta 1967, kasneje se mu je pridružil še Stanislav. V začetku so izdelovali poljedelsko in gozdno orodje, kot so motike, krampi, sekire, cepini. Sčasoma sta se specializirala za umetno kovaštvo ter izdelovala dekorativne izdelke in ograje. Izdelek so naredili iz enega kosa kovine. Bila sta samouka, v družini prej niso imeli tradicije kovaštva, zato sta v začetku delala s prepro-

Delavnica medgeneracijskega prenosa znanja v Garaži (foto: J. Fakin Bajec, september 2023).

stimi orodji. Pomembna pridobitev za delo je bilo vzmetno kladivo (nar. *norc*). Pri tem se je Stanislav pošalil, »da moraš biti res *norc*, da delaš ob tako težkih pogojih, kot sta vročina in ropot«. Danes ropot iz delavnice zaslišimo le ob posebnih priložnostih, ko muzej obiščejo otroci in spoznavajo delo kovačev. Stanislav jim pripoveduje o pomenu tradicije, ki se ga na kmetiji zelo zavedajo in pokažejo tudi s tem, da so muzej poimenovali po priznanem vaškem kamnoseku Mihaelu Kušu, ki je živel ob kovačevi domačiji. S tem so združili dve pomembni domači obrti, v katerih bi lahko iskali razlike, a tudi veliko podobnosti.

Kovaštvo je bilo desetletja najpogostejša obrt na slovenskem podeželju in tudi v mestih. Skoraj ni bilo kraja, ki ne bi imel vsaj enega kovača, ki je izdeloval poljedelska in druga orodja, kovane dele vozov, orodja za

delo v gozdu in vinogradu, pripomočke za gradnjo hiš in žeblje. Obrtno obdelovanje kovin, zlasti železa in jekla, je bilo na podeželju poznano od 10., v mestih pa po 12. stoletju. Ločimo orodne kovače in tiste, ki so izdelovali podkve (nar. *podkovske kovače*). V manjših krajih so bili kovači, ki so izdelovali oboje. Znanje se je prenašalo iz roda v rod, saj je bila navada, da je sin prevzel očetovo delavnico. Podkovske kovačije, kjer so najprej skovali podkve za vole in konje ter nato podkovali živali, so večinoma stale ob večjih poteh, zlasti furmanskih gostilnah, kjer so se ustavljali nekdanji prevozniki s konji. Kovaštvo je prvotno povezovalo obrtne zvrsti, ki so se sčasoma osamosvojile (žeblljarstvo, ključavničarstvo, puškarstvo). V Vipavski dolini so bakrovo rudo kopali na Ravnah pod Čavnom, železovo rudo pa na Oblem pri Otlici in pri Kovku. V Šturjah so bile topilnice

in valjarne bakra, kovačije za izdelovanje posode ter orodja. Po kovaštvu pa so bili najbolj poznani kovači iz Lokavca, kjer se je lahko tudi kupilo kotlovino za izdelovanje kotlov (za polento, kuhanje žganja, kuhanje hrane za prašiče idr.).

Pregled nosilcev obrtnih in tehničnih znanj zaključujemo pri kamnoseštvu, najstarejšem znanju, ki obstaja od kamene dobe, ko je človek začel uporabljati svoj um in roke. Na Slovenskem velik razvoj kamnoseške rokodelske dejavnosti beležimo med 17. in 19. stoletjem, ko so v naše kraje prihajali kakovostni rokodelci iz Furlanije in Benečije. Uporabljali so najrazličnejše vrste kamna, ki je bil na voljo na posameznih območjih Slovenije. Kamnoseški poklic je bil v razcvetu vse do 2. svetovne vojne, kasneje je znanje počasi začelo upadati. Danes kamnoseštvo vnovič pridobiva na pomenu, na Vipavskem pa beležimo več ljubiteljskih skupin in šol, kjer upokojenci ali generacije srednjih let na kamnu puščajo svoje odtise, ustvarjalnost, znanje in pogum. V raziskavo smo vključili kamnoseško šolo iz Vrhpolja, ki jo vodi Danilo Rovan, in kamnoseško skupino Manče, ki deluje v okviru Univerze za tretje življenjsko obdobje Most. Umetniška ustvarjalnost in ljubezen do kamna se ne kažeta le na njihovih osebnih umetelnih izdelkih, temveč so člani skupine Most svoj pečat pustili tudi na Križevem potu v Vipavskem Križu in farmanški podobi ob cesti v Beli. Skupino trenutno bogati več žensk kot moških, kar dokazuje, da kamnoseštvo ni samo za moško roko, temveč se lahko z veččinami obdelave kamna presegajo tudi spolne neenakosti. Vsak teden se srečujejo v Mančah, kjer jih po njihovih besedah združuje, sprošča in nagovarja »posebna energija okolice«. V tretjem življenjskem obdobju polni modrosti in s skupnimi močmi premagujejo starostne zdravstvene težave in presežejo osamljenost. Za izdelavo izdelkov so na začetku uporabljali zgolj špico in kladivo. Vse so delali ročno.

Ker delajo bolj »nežne« stvari, niti ne potrebujejo večjih strojev. Danes uporabljajo še rezalnike in brusilko za obdelavo surovega kamna. S tem od kamna lažje pridobijo njegovo lepoto. *»Ko vidiš kamen v naravi, na gmajni, ne veš, kakšen bo. Ko se ga spolira, se dobi strukturo. Lepe barve kamna.«* Poleg veselja do dela in vztrajnosti, da dokončajo svoj izdelek (posode, skleda, korita), jih družijo še ponos in zadovoljstvo, da svoj izdelek lahko postavijo na polico ali ga podarijo svojemu otrokom, vnukom, prijateljem. *»En užitek je, ko nekaj narediš. Uživaš, ko delaš. Doma ga daš na omaro in vsakokrat, ko greš mimo, te pogreje po srcu. Kamen je večten.«* Na vprašanje, kaj jim pomeni tradicija, saj ohranjajo stare veščine obdelave kamna in delo starih kamnosekov, pa odgovorijo: *»Ko gremo h kamnoseku, ne razmišljamo, da nadaljujemo njihovo tradicijo, ampak da nam bodo dali kakšen kamen, kakšen odpadek.«* Nato pa še pripomni: *»Polovico nam Manče pomenijo to, da ustvarjamo, polovico pa, da se družimo. Velikokrat pridejo posamezniki in so tukaj zgolj v družbi. Nič ne delajo. So samo v prijateljski družbi.«* Zato lahko sklenemo, da veččine obdelave kamna članom pomenijo tudi delo v skupini, pomoč, empatijo – tudi to prinašajo znanja starih veščin – poleg tega ni pomemben le končni izdelek, ampak tudi pot do njega.

Zaključek

Stara rokodelska znanja kažejo vpetost človeka v razmerje med naravnim in kulturnim okoljem, hkrati pa tudi njegovo ustvarjalnost, estetiko in znanje. Današnji način življenja je resda postal prehitel za ohranjanje stare tradicije, a rezultati študije so pokazali, da se prav s starimi znanji, kot so kvačkanje, obdelava lesa, kamna in kovine, vezenje, klekljanje ter šivanje, ljudje sprostijo, pozabijo na vsakodnevne težave, se urijo v vztrajnosti, natančnosti, ustvarjalnosti in se imajo lepo. *»Kaj ni največje veselje, ko podariš svoj*

izdelek, v katerega si dal svojo dušo,« so poudarili starejši sogovorniki. Ko torej želimo določeno znanje ponovno obuditi, je pomembno, da ga ovrednotimo glede na današnji način življenja in vrednosti. Morda res ne bomo šli s cajno po nakupih oblačil, lahko pa bomo stara znanja uporabili za reševanje sodobnih socialnih in okoljevarstvenih izzivov. Depresijo, tesnobo med mladimi, pretiran stres med srednjo generacijo, osamljenost med starejšimi, zasvojenost z virtualnim svetom in družbeno pasivnost bi lahko reševali tudi z delavnicami starih znanj. Hkrati bi morali večji poudarek nameniti sodelovanju med šolami in univerzami za tretje življenjsko obdobje, saj šole nimajo mentorjev, ki bi učili rokodelska znanja, na univerzi pa je polno nosilcev, ki si želijo ta znanja prenesti na mlade, vendar nimajo stika z njimi. V ta namen smo v okviru projekta oblikovali uporabna gradiva (video filme, zgodbe in didaktične naloge) o starih znanjih, ki jih je mogoče dobiti na spletni strani Garaže in Zavoda Beta (Spletni vir 1), z namenom, da pedagoški delavci, vodje študijskih krožkov ter mentorji različnih delavnic pridobijo ideje za uporabo znanj v izobraževalne in zdravstvene namene. Članek zaključujemo z mislijo članice skupine za kvačkanje, ki je na vprašanje, kaj ji pomeni dediščina, odgovorila: »Svet brez dediščine ne bi obstajal več. Zdi se mi zelo lepo, da nekomu pokažem svoje znanje. Če daš svoj izdelek, imaš več zadoščenja, kot da nekaj dobiš. Daš nekaj svojega in si ponosen na znanje, ki ga imaš.«

VIRI IN LITERATURA

Literatura:

Bogataj, J. 1989: *Domače obrti na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Bogataj, J. 1992: *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.

Bogataj, J. 1999: *Mojstrovine Slovenije: srečanja s sodobnimi rokodelci*. Ljubljana: Rokus.

Granda, S. 1984: Kmetijske razmere v Vipavski dolini v prvi polovici 19. stoletja. V: *Goriški letnik*, št. 11, 55–65.

Granda, S. 2012: Uvodnik. V: Zalokar, J. (ur.), *Umno kmetovanje in gospodarstvo*. Šmarješke Toplice: Občina; Šmarjeta: Domoznansko društvo; Novo mesto: Grm – center biotehnike in turizma.

Valenčič, V. (ur.). 1972: *Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja*. Zbornik razprav. Ljubljana.

Fakin Bajec, J. 2022: *Analiza stanja in potrebe medgeneracijskega prenosa znanja*. Etnografska študija opravljena v okviru projekta Medgeneracijski prenos znanja. Občina Ajdovščina. Spletni vir: <https://garazawajdusna.si/wp-content/uploads/2023/06/studija-o-starih-tradicionalnih-znanjih.pdf> (ogled: 16. 11. 2023).

Beguš, I. 2020: Dolga zgodovina industrije v Ajdovščini: osredotočeni obrati ob Hublju (oris od 16. do začetka 20. stoletja). V: *Mikro in makro*. Pristopi in prispevki k humanističnim vedam ob dvajsetletnici UP Fakultete za humanistične študije, 1. knjiga, str. 163–186.

Spletni viri:

Spletni vir 1: Garaža: Ustvarjalni prostor Ajdovščina, videoteka, retroveščine. <https://garazawajdusna.si/videoteka-retrovescine/> (dostop: 16. 11. 2023).

Spletni vir 2: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, DEKD in TKD 2023 (23. 9.–7. 10. 2023). <https://www.zvkds.si/sl/dekd/dekd-tkd> (dostop: 16. 11. 2023).

Spletni vir 3: Industrijska dediščina Ajdovščine. <https://ida-ajdovscina.si/> (dostop: 16. 11. 2023).

Spletni vir 4: Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine. Register nesnovne kulturne dediščine. <http://www.nesnovnadediscina.si/sl/register> (dostop: 16. 11. 2023).

Lokve, pred hotelom Poldanovec v 50. letih 20. stoletja (arhiv: TKŠ LO-KO Lokve).

Govor vasi Lokve na Trnovski planoti

DANIŁA ZULJAN KUMAR | ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko

✉ DZuljan@zrc-sazu.si

Povzetek: Govor vasi Lokve, ki je točka 095 v *Slovenskem lingvističnem atlasu*, je uvrščen v kraško narečje primorske narečne skupine slovenskih narečij, vendar gre za prehodni govor, kar pomeni, da so v njem tako prvine kraškega kot sosednjega rovtarskega narečja. Članek prinaša osnovni fonološki opis govora, iz katerega so razvidne glasoslovne značilnosti obeh narečij.

Ključne besede: Lokve, lokvarski govor, prehodni govor, kratek fonološki opis govora.

La parlata del villaggio di Lokve

Riassunto: La parlata del villaggio di Lokve, che rappresenta il punto numero 095 dell'Atlante linguistico sloveno, fa parte del gruppo dei dialetti del Litorale. In quest'ambito, esso rientra tra i dialetti carsici, anche se si tratta di una parlata di transizione, che contiene sia gli elementi della lingua carsica che quelli dei dialetti della zona di Rovte. L'articolo fornisce una descrizione fonologica di base della parlata in questione, il che permette di individuare le caratteristiche fonologiche di entrambi i dialetti.

Parole chiave: Lokve, parlata di transizione, breve descrizione fonologica del dialetto

1 Uvod

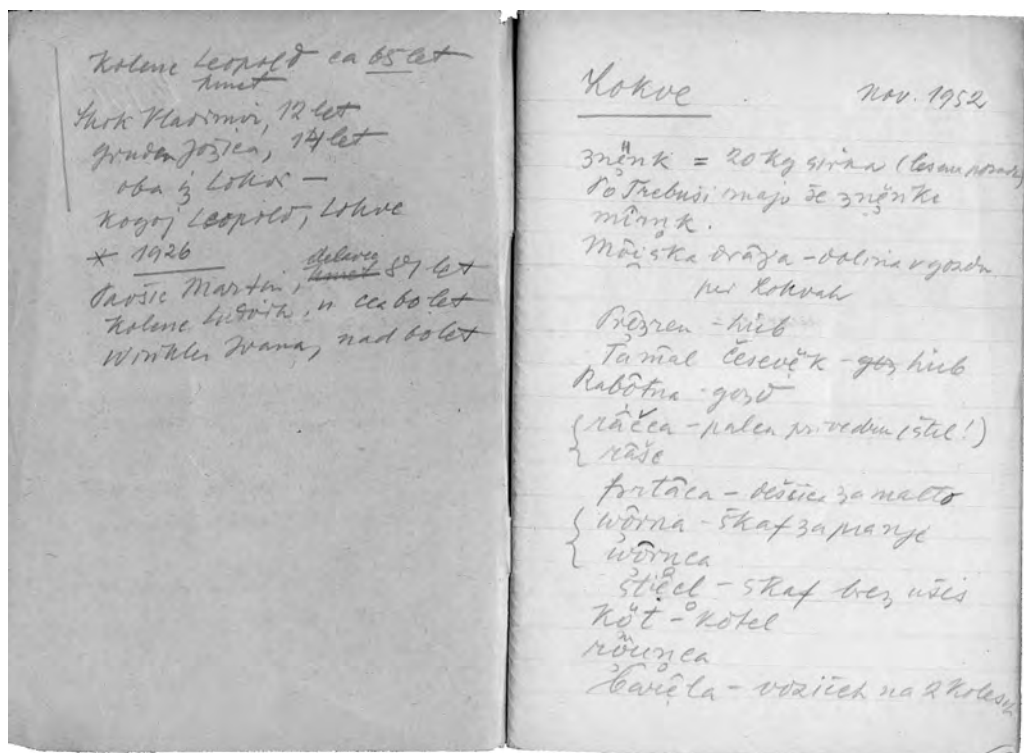
Vas Lokve leži v gozdnati kraški dolini severozahodne Trnovske planote na nadmorski višini 928,6 m. Od upravnega središča Nove Gorice je oddaljena 20 km in v njej danes živi 99 prebivalcev (SURS, 2023), 8 manj, kot jih je bilo leta 2020 (SURS, 2020). Geografsko so Lokve na razpotju poti proti Novi Gorici, Ajdovščini, Idriji, Čepovanu in Mostu na Soči.

Zemljepisno lastno ime Lokve (ž. mn.; nar. *'Lo:kve*), rod. Lokvi (nar. *Lok'vi*), prid. lokvarski (nar. *lok'va:rski*), izhaja iz občnega imena *lokva* 'mlaka', kar se je razvilo iz

slovanskega **lōky* 'kotanja z vodo, mlaka' (Snoj 2009: 244).

Govor Lokvi spada v kraško narečje,¹ enako kot bližnje točke, tj. T096 Grgar, T097 Solkan in T998 Trnovo, medtem ko sosednji kraji/točke, zapisane na območju zahodno od Lokvi, tj. T089 Ročinj, T090 Avče, T091 Kanal, T092 Kal nad Kanalom, T093 Deskle in T094 Podlešče (Banjšice), tvorijo t. i. banjško podnarečje kraškega narečja primorske narečne skupine. Govor 4,5 km oddaljenega

¹ Govor Lokvi je po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas* (dalje SLA) delno zapisal Tine Logar 1952 in je v SLA T095.

Prva stran zvezka, v katerega je Tine Logar leta 1952 zapisal govor Lokvi. Vir: Zvezkovna zbirka SLA. Hrani ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Dialektološka sekcija.

Čepovana (T163 v SLA) spada v tolminsko narečje rovtarske narečne skupine.

Čeprav je govor Lokvi uvrščen v kraško narečje, pa gre dejansko za prehodni govor, ki vključuje prvine tako kraškega kot rovtarskega narečja, kar bo pokazano v prispevku.

2 Naglasni sistem

V govoru Lokvi so odpravljena fonološka tonemska nasprotja, naglas je jakostni. Ohranjena pa so kvantitetna nasprotja, to je opozicija med dolgimi in kratkimi naglašeni samoglasniki, kar lokvarski govor ločuje od kraškega narečja, v katerem so se praviloma vsi kratki naglašeni samoglasniki podaljšali, in povezuje z zahodnim rovtarskim narečjem (tj. s tolminskim, cerkljanskim in črnovrškim narečjem), ki to opozicijo pozna.

Primeri za kratke naglašene samoglasnike v lokvarskem govoru: 'koš', 'daš', 'pərla 'grlo', 'ka'pot 'plašč', 'ka'žux 'kožuh'.

V govoru je prišlo do umika naglasa v tipih issln. *ženà > *žèna in issl. *məglà > *məgla, pri čemer so umično naglašeni samoglasniki danes še kratko naglašeni, prim. lokv.: 'žena 'žena', 'čelo 'čelo', 'sestra 'sestra'; 'məpəla 'megla'.

2.1 Samoglasniški sistem

Lokvarski govor ima dva sistema naglašanih samoglasnikov, in sicer sistem dolgih naglašanih samoglasnikov, ki so možni v vseh besednih zlogih, in sistem kratkih

naglašanih samoglasnikov, ki se praviloma pojavljajo samo v zadnjem ali predzadnjem besednem zlogu.²

2.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki

Dolgi naglašeni samoglasniki vključujejo naslednje foneme: *i*, *u*, *i:ē/i:ə*, *e:ī*, *u:ō/u:ə*, *e:*, *o:* in *a:*.

2.1.1.1 Izvor

<i>i:</i>	< *ī/*ī-	lok. 'zi:ma, 'zi:t, 'pi:šəm; 'li:pa, 'ži:la
<i>u:</i>	< *ū/*ū-	lok. 'lu:č, alu:p̄k, 'lu:bje; 'ku:pa Red
	< *ī/*ī-	lok. 'u:k 'volk', 'žu:na 'žolna', 'du:x 'dolg' Ied, 'du:bəm 'dolbem', 'tu:čəm 'tolčem', 'ku:nəm 'kolnem', 'pu:nəm 'polnim'; 'u:na 'volna', 'du:ga 'dolga'
<i>i:ē/i:ə</i>	< *ē/*ē-	lok. m'li:əko, z'vi:əzda, t'ri:əpx 'trebuh', 'li:əp; ka'li:əna (Ied) 'koleno', ne'vi:əsta; b'ri:əza, 'ci:əsta, 'li:əto, s'tri:əxa
	< *ē/*ē-	lok. 'li:ət, 'mi:ət, ve'či:ət, pe'pi:əu; pi:ətje, k'mi:ət, 'ži:ənin
	< *ē/*ē-	lok. 'pi:ət, i'mi:ə, 'vi:əžan, p'ri:ədəm, p'li:əšəm, γ'li:ədəm; 'di:ətəlca
<i>e:ī</i>	< *ē- redko	lok. 'ze:īle, 'že:īnska
<i>e:</i>	< *ē redko	lok. ve'se:lo, nekdam be'se:lo
	<	v izposojenkah, lok. 'le:drik 'radič'
<i>u:ō/u:ə</i>	< *ō/*ō-	lok. 'mu:ōč, 'bu:ōx, 'nu:əč; 'du:əta, š'ku:əda
	< *ō/*ō-	lok. 'su:ōt 'sod', γu:ōpc, γa'lu:ōp; γu:ōba, 'tu:ōča, 'du:ōya, mo'γu:ōče
<i>o:</i>	< *ō redko	lok. k'lō:p, k'ro:x 'krog', 'mo:š
	< *ō- redko	lok. 'vo:je 'volja', 'xo:ja
<i>a:</i>	< *ā/*ā-	lok. γ'ra:t 'grad', p'ra:x 'prag', ū'ra:t, x'ra:st; k'ra:ya 'krava'
	< *ā/*ā-	lok. 'da:n, 'la:s; 'ma:ša, 'pa:sji

2.1.2 Kratki naglašeni samoglasniki

Sistem kratkih naglašanih samoglasnikov vključuje naslednje foneme: *i*, *u*, *e*, *ə*, *o* in *a*.

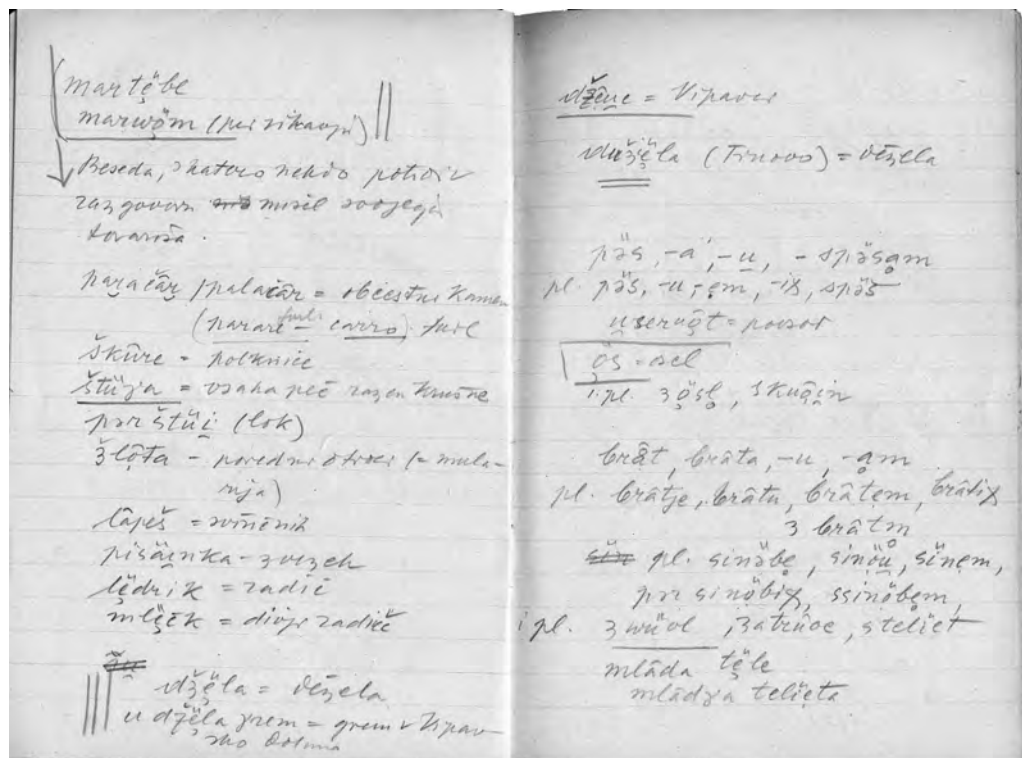
2.1.2.1 Izvor

<i>i</i>	< *i	lok. š'it, suš'it, kas'it (Logar 1952)
	<	v izposojenkah lok. šun'it 'strop'
<i>u</i>	< *u	lok. k'rux
	< *i	lok. 'dux 'dolg' prid.

² Kratki naglašeni samoglasniki v predzadnjem besednem zlogu so nastali sekundarno, po umiku naglasa s kratkega končnega zloga. Kratki naglasi v drugih besednih zlogih (če se pojavljajo) so podobno kot v banjškem podnarečju (gl. Logar 1996: 306) posledica položajnih krajšanj ali vpliva sosednjega tolminskega narečja.

e < *-è	lokv. k'met
< umično naglašeni *e (ê̇)	lokv. 'žena, 'teta, 'čelo, 'rekla, s'pekla
< *-ê	lokv. 'zet
< *-i	lokv. 'teč, 'meš, 'neč, 'set
o < *-ò	lokv. 'dāš
< *-ù	lokv. u'kəp, k'rəx 'kruh'
< *-à	lokv. b'rət, x'rəst 'hrast'
v izposojenkah	lokv. γ'uant 'gvant'
o < *-ò	lokv. š'kof, 'koš, 'kon
< *-à	lokv. s'tor 'star', s'lop 'slab'
< umično naglašeni *o (*ȯ)	lokv. 'kot 'kotel', 'koza, 'osa, 'konc, 'lonc
< *-ù	lokv. 'to 'tu' redko
a < *-à	lokv. 'yat 'gad'
v izposojenkah	lokv. 'yajnk, š'tant

Slika 2: Stran zvezka, v katerega je Tine Logar leta 1952 zapisal govor Lokvi.

Vir: Zvezkovna zbirka SLA. Hrani ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Dialektološka sekcija.

2.1.3 Nenaglašeni samoglasniki

Sistem nenaglašanih samoglasnikov vključuje enake foneme kot sistem kratkih naglašanih samoglasnikov, tj. *i, u, e, ə, o* in *a*. Možni so v vseh besednih zlogih in zastopajo ustrezne issln. samoglasnike v nenaglašenem položaju, pri čemer vsi nenaglašeni samoglasniki težijo k delni redukciji (tj. do *ə*, lokv. *klu'ča:uəncə*, *'di:ətəlca* 'deteljica') ali popolni redukciji (lokv. *čmîela* 'čebela', *svîtk* 'svitek', *lûdnca* 'lonica' (Logar 1952), *u'na:jn* 'vnanji').

Issln. sklop **-əl* se je v preteklem deležniku na *l* prek *u* razvil v $\emptyset$ (lokv. *'ri:ək* 'rekel', *'ni:əs* 'nesel').

Za govor je značilno akanje, ki je poznano v rovtarskih narečjih, npr. lokv. *ka'žux*, *ka'wač* 'kovač', *a ba'žičix* 'ob božiču' (Logar 1952), *pa'li:əna* 'poleno', *ka'li:əna* 'koleno', *a'bərb* 'obrv'.

2.2 Soglasniški sistem

Soglasniški sistem lokvarskega govora tvorijo zvočniki *u, v, l, m, r, n* in *j* ter nezvočniki *p, b, f, t, d, c, s, z, č, š, ž, k, g, γ, x* in *h*.

2.2.1 Izvor

Našteti samoglasniki so nastali iz enakih issln. soglasnikov, poleg tega pa še:

<i>u</i> (kot protetični glas)	< $\emptyset$ v položaju pred <i>*q</i>	lokv. <i>uò:γje</i>
<i>b</i>	< <i>*v</i> pred sprednjimi samoglasniki	lokv. <i>'bi:na</i> 'vino', <i>γ'la:be</i> 'glave' Red, <i>'ni:be</i> 'njive' Red, <i>'bi:lce</i> 'vilice', <i>'bi:dla</i> 'videla', <i>'be:ljk</i> 'velik', <i>bējč</i> (Logar 1952), <i>narbējč</i> (Logar 1952), <i>žbim</i> 'živim' (Logar 1952), <i>labiū</i> 'lovil' (Logar 1952)
<i>-n</i>	< <i>*-m</i>	lokv. z <i>b'ra:tan</i> , <i>'rečən</i>
<i>l/jl</i>	< <i>*l</i>	lokv. <i>k'luč</i> , <i>'ze:mle</i> , <i>'vo:ja</i> ; <i>'pe:jlem</i> , <i>pas'te:jle</i>
<i>n/jn</i>	< <i>*n</i>	lokv. <i>'z'na:mne</i> 'znamenje', <i>'lu:kne</i> Red, <i>'ni:uə</i> ; <i>kə're:jne</i> 'korenje', <i>'ka:jn</i> 'konj'
<i>γ</i>	< <i>*g</i>	lokv. <i>z'γon</i> 'zvon', <i>'γor</i> 'gor'
<i>-x</i>	< <i>*-g</i>	lokv. <i>k'ro:x</i> 'krog', <i>'bu:əx</i>

Nezvočniki se pred pavzo onezvenečijo (lokv. *'zu:əp* 'zob', *paγ'rep* 'pogreb').

2.2.1 Preglas

Govor pozna preglas za mehкими soglasniki, kar je značilnost rovtarskih in notranjskih govorov (lokv. *s'vejče* 'sveča', *'maję* 'moja' (Logar 1952), *'me:je* 'meja', *'vo:je* 'volja', *'ve:je*, 'veja', *'ze:mle* 'zemlja', *k'ra:le* 'kralja' Red, *čre'pi:ne* 'črepinja', *pas'te:jle* 'postelja', *'ka:jnę* (Logar 1952) 'konja' Red, *s've:ne* 'svinja', *'lu:kne* 'luknja', *'o:γne* 'ognja' Red, *'a:na* 'či:əšne 'ena češnja'), ter analogični *d* iz **t* (lokv. *p'le:dlę*, *c've:dlę* (Logar 1952), *p'le:dəm*).

3 Feminizacija samostalnikov srednjega spola

Za govor je značilna feminizacija nevtrum, tj. pojav, pri katerem so samostalniki srednjega spola prešli v ženski spol (lokv. *'no:va* *γo'ri:ca* *ja* *be'li:ka* 'mi:əsta 'Nova Gorica je veliko

mesto', *be'li:ka ko'ri:ta* 'veliko korito', *m'li:aka* je '*do:bra*, 'mleko je dobro', je *b'la 'do:bra* '*li:ata* 'je bilo dobro leto', *k'ri:la* 'krilo', '*li:atva* 'letvo (dleto)',³ kar je značilnost sosednjih rovtarskih govorov.⁴

4 Zaključek

Govor Lokvi je prehodni govor med primorskim kraškim narečjem in tolminskim rovtarskim narečjem. Na prvo nam kaže sovpad odrazov **ē/*ĕ-* in **ē/*ĕ-* v *i:ē/i:ā*, kot je splošno v kraških govorih, in enak odraz, tj. *i:ē/i:ā*, za **ē/*ĕ-*, kot je znan v zahodnih kraških govorih (Šekli 2018: 328), na drugo pa ohranjenost kvantitetnih nasprotij v samoglasniškem sistemu, kratek naglas za umično naglašene samoglasnike, akanje, preglas za mehkiimi soglasniki ter feminizacija samostalnikov srednjega spola. Odraz **ǫ/*ǫ-* je v lokvarškem govoru dvojen, tj. *u:ǫ/u:ā*, kot je značilen za kraško narečje, in *o:*, kot je značilen za banjško podnarečje kraškega narečja.⁵

Legenda

led = imenovalnik ednine
 issln. = izhodiščni splošnoslovenski
 lokv. = lokvarško
 nar. = narečno
 prid. = pridevnik
 Red = rodilnik ednine
 T = točka

³ Nekateri samostalniki so sicer ohranili končnico *-el-o* srednjega spola, vendar je iz oblike pridevnika razvidno, da so prešli v ženski spol (lokv. '*li:āpa* '*je:jce* 'lepo jajce', *m'la:da* '*te:le* 'mlado tele', *m'su:ā* je '*do:bra* 'meso je dobro').

⁴ Ta pojav sicer poznata tudi sosednji kraško in briško narečje, vendar velja feminizacija le za množinske oblike. Srednji spol je v ednini ohranjen (npr. br. '*a:dno* *mi:asto*, '*tri: mi:aste*). V lokvarškem govoru pa samostalnikov srednjega spola ne poznajo, saj ti pridejo v ženski spol že v ednini.

⁵ Npr. za kraja Ročinj, Avče in po Soški dolini do Plavi, medtem ko je v Solkanu značilen kraški *u:ǫ/u:ā*; (Logar 1996: 55).

VIRI

Logar Tine 1992: Gradivo za SLA T095 Lokve. Hrani ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša; Zvezkovna zbirka SLA Dialektološke sekcije.

SURS. <https://gis.stat.si>. Dostop 12. 10. 2023.

Wikipedia. Lokve. Dostop 12. 10. 2023.

Zuljan Kumar, Danila 2023: Delni zapis Vprašalnice SLA.

Informanta

Vito Bremec (1951), Nadja Bremec (1953), Lokve
 Informantoma se lepo zahvaljujem za podatke.

Literatura

Logar, T. 1996: Govor kraja Podlesče na Banjšicah. V: Logar, T., *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave* (ur. Kenda-Jež, Karmen). Ljubljana: ZRC SAZU; Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 306–312.

Logar, T. 1996: Refleksi za praslovanske nosnike med srednjo Soško dolino in Čepovansko dolino. V: Logar, T., *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave* (ur. Kenda-Jež, Karmen). Ljubljana: ZRC SAZU; Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 54–56.

Snoj, M. 2009: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan, Založba ZRC.

Šekli, M. 2018: *Tipologija lingvogenez slovenskih jezikov*. Ljubljana: Založba ZRC.

Zuljan Kumar, D. 2018: Govori zahodne Banjške planote. V: Zuljan Kumar, D. (ur.), Perkon Kofol, M. (ur.), *Zahodna Banjška planota skozi čas: o geografiji in botaniki, arheologiji, stavbarstvu cerkvā, zgodovini, ljudeh in etnološki dediščini ter jeziku zahodne Banjške planote*. Koper: Annales, 333–346.

V spomin na Miloša Fona

MIHA KOSOVEL | Društvo humanistov Goriške

Z Milošem Fonom sem se spoznal nekega deževnega jesenskega dne – no, poznal sem ga, kot se vsi Goričani poznamo, pač od vedno, takrat sva prvič spregovorila. Mesto je bilo povsem prazno, deževalo je, morda je bila sobota, nekje pri Eda centru sva si križala pot, ko me je ustavil in me nagovoril: »Živijo, kaj bi mi lahko razložil filozofijo Carla Michelstaedterja?« Tako sva kakšne dobre pol ure vedrila pod dežnikom se pogovarjala in vsa nadaljnja leta je bila to pač najina tema. Sam je rekel, da ne razume filozofije, morda zato, ker mu ljudje na splošno niso bili preveč razumljivi. Je pa preštudiral o Michelstaedterju vse iz historičnega vidika in bil eden prvih, ki je o njem pisal v slovenskem prostoru. Tudi eden prvih člankov, ki sem ga sam prebral o njem.

Ni pa se Miloš ukvarjal samo s tem. Bil je predvsem zgodovinar Goriške. Predeloval je zgodovino območja v 19. in 20. stoletju, preštudiral je prvo svetovno vojno na tem območju in vedel za vsak premik in zgodovino vsakega kamna na okoliških krajih, čeprav verjetno ni bil ravno hribolazec. Ni se ustavljal v moderni dobi. Bil je eden prvih, ki je raziskoval zgodovino Bizantincev v severnem Jadranu. S to temo je najprej diplomiral s 600 stranskim špehom (*Bizantinci v Istri v 6. stoletju*) in nato leta kasneje tudi doktoriral (*Bizantinci v severnem Jadranu in vzhodnih Alpah med 6. in 8. stoletjem*).

Vsak, ki ga je poznal, je verjetno doživel zelo podobno zgodbo kot jaz. Nekje na povsem neprimernem kraju in času ga je zasul z vprašanji o slogaštvu v 19. stoletju ali

razlagal kaj o Henriku Tumi in Antonu Gregorčiču. Spomnim se mnogih let nazaj, kakšnih 18 verjetno, ko sva z Igorjem po koncertu nosila zvočnike iz takratne poletne scene po stopnicah na KGŠ in on je hodil ob Igorju in razlagal o Bizantincih v naših krajih. Lahko bi rekli, da ni bil takten. Ni razumel primernosti časa, saj je izgledalo, kot da ne živi v istem času z nami. Kot da se v sodobnost vklaplja, ko se želi s kom kaj pomeniti o zgodovini, in se potem ponovno odklopi in razmišlja ... pač o zgodovini. A čeprav poseben, je bil resnično prijeten človek. Vedno je na zgodovinopisne dogodke prihlačal, vedno oblečen v srajco in pulover in postavil vprašanja s kakšnim citiranim dovtipom, ki je bil razumljiv samo strokovnjakom. Po dogodku je še malo zastal, postavil par dodatnih vprašanj ali navrgel, kaj je sam doštudiral na temo, in hitro pobegnil naprej. Ni se zadrževal, saj ni minglal. To mu je bilo tuje.

Njegov vsakdanjik je bil raziskovanje in študij, bil je specialist z velikim naborom fotografškega znanja, ampak vse to ni bilo dovolj, da bi dobil kakšno zaposlitev. Za to mu je manjkalo verjetno tiste človeške, prečloveške zmožnosti pehanja, postavljanja zase in prepričevanja. Skromno je na tihem upal, da bo nekdo prepoznal njegovo znanje in sposobnosti in ga postavil na primerno mesto. Bil bi denimo popolni arhivar. Delo z listinami in dokumenti v samotni tišini, z občasno možnostjo komu pomagati, ki bi se rad dokopal do kakšnih informacij in znanja – to bi bila služba, kjer bi blestel. Kjer bi vse znanje in sposobnosti lahko dal v uporabo

skupnosti, hkrati pa imel čas za raziskovanje, branje, študij in pisanje. Ampak žal nobena institucija ni videla potrebe po njemu.

Nova Gorica ima to srečo, da v njej živi res ogromno ljudi, ki so resnično zaljubljeni vanjo, v njeno čezmejno regijo in zgodovino, ampak ni ravno mesto, ki bi to ljubezen znalo ceniti in vračati. Pametna in sposobna manjša mesta bi morala znati vključiti take ljudi v njeno delovanje, jim dobiti primerno mesto in zadolžitve, da spravi v pogon njihove sposobnosti, znanje, kvalificiranost in konec koncev ljubezen, ki jo premorejo do prostora, in s tem obogati kraj in umesti te

posameznike v življenje skupnosti. Ampak mesto daje občutek, kot da so taki ljudje odveč.

Danes, ko smo se poslavljali od njega na pokopališču, kjer je pokopan tudi hišni učitelj Franca Jožefa, bi morala na kakšni goriški instituciji plapolati zastava z žalnim trakom, sodelavci pisati o njegovem delu in raziskavah. Tako pa bo večina njegovega dela ostala na ročnih zapiskih, ki bodo potrpežljivo čakali na kakem podstrešju, da se bo nekoč morda kdo prebil skozi nje. Imel je le 43 let.

K bibliografiji zgodovinarja dr. Miloša Fona

PETRA KOLENC | ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa

Pisati o Miloši Fonu (1980-2023), zgodovinarju, ki sem ga tako rekoč spoznala na ulici, kajti za predavalnice FiloFaksa na Aškercevi nisva bila sinhronizirana z letnicami rojstva oz. vpisa. Mlajši kolega, ki je študiozno zagrizel posebej v antiko našega prostora ni zahajal v »naše kafiče«, presečišče poti je bil verjetno eden od novogoriških knjižnih festivalov, sredi popoldneva pod milim nebom, ko se je, da bi prisluhnil pogovoru s kakim zanimivim gostom, ki sta ga v novogoriško sredino zvabila njegova srednješolska kolega Miha Kosovel ali Luka Lisjak Gabrijelčič, usedel stol za mano in iz ozadja prišepnil kako duhovitost, da si se potem obrnil in odreagirjal. Tako se je začela verjetno marsikatera debata z njim, mimobežno je prešla preko duhovitega dovtipa - kajti Milošu duhovi-

tosti (intelligentnosti) ni zmanjkalo - do resnejših pogovorov, ki so se vedno zaključili z mojo spodbudo »daj napiši kaj o tem, daj pošlji v Razpotja, v Goriški letnik, nekam ... da nekaj ostane, da še drugi preberemo« ... in res je nekaj ostalo za njim, niti ne tako malo, kljub temu, da je bilo njegovo pisanje počasno, zato pa neskončno preudarno in temeljito. Ampak v tem kratkem štetju let, ko se mu, kljub številnim prošnjam in napisanim CV-jem, ni uspelo prebiti do nobene institucije (arhiv, muzej, knjižnica), kjer bi lahko zelo marljivo deloval, je za seboj vseeno pustil zavidljivo bibliografijo, ki se je začela resneje bogatiti po diplomi 2006, v študentskih časih pa je občasno pisal prispevke o goriški preteklosti (v rubriki vredno spomina) za *Oznanila, prilogo župnije Kristusa Odrešeni-*

ka, kjer pa je tudi kot luciden mislec premišljeval o vprašanjih, ki so iz zgodovinske debat prehajale v politike »današnjosti« (Vstop Slovenije v EU, vprašanje Fojb in eksodusa), nikoli pretenciozno, vedno preudarno z dejstvi. Nazadnje je strokovno sodeloval z ZRC SAZU, Zgodovinskim inštitutom Milka Kosa pri Interreg projektu WalkOfPeace, kjer je popisoval imena padlih vojakov, pokopanih na kraškem pokopališču na Goriškem tako je po njegovi zaslugi dopoljena baza padlih, ki govori o različnih narodnostih in vlogah pokopani, nič hudega sluteč, da bo bolečina v glavi o kateri mi je nekoč potarnal, sprožila kolesje resne bolezni in prehitrega konca, ki je tudi njega zapisal večnemu spominu.

Miloševe objave:

2002

1. FON, Miloš. Goriški judje (1). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 15. 12. 2002, leto 3, št. 14.
2. FON, Miloš. Goriški judje (2). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, božič 2002, leto 3, št. 15.

2003

3. FON, Miloš. Goriški judje (3). Židovsko pokopališče v Novi Gorici. V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 5. 1. 2003, leto 3, št. 17.
4. FON, Miloš. Cerkev Svetega duha na Goriškem gradu (1. del). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 30. 3. 2003, leto 3, št. 27.
5. FON, Miloš. Procesija Svetega Rešnjega telesa v Gorici, 31. 5. 1945 (1. del). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 18. 5. 2003, leto 3, št. 34.
6. FON, Miloš. Procesija Svetega Rešnjega telesa v Gorici, 31. 5. 1945 (2. del). V:

Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika, 25. 5. 2003, leto 3, št. 35.

7. FON, Miloš. Goriška stolnica (Sveta Hilarij in Tacijan), 1. del. V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 7. 8. 2003, leto 4, št. 2.
8. FON, Miloš. Goriška stolnica, 2. del. V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 14. 8. 2003, leto 4, št. 3.
9. FON, Miloš. Goriška stolnica, 3. del. V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 21. 8. 2003, leto 4, št. 4.
10. FON, Miloš. Goriška stolnica, 4. del. V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 28. 8. 2003, leto 4, št. 5.

2004

11. FON, Miloš. Ob vstopu v Evropsko unijo, 1. del. V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 23. 5. 2004, leto 4, št. 37.
12. FON, Miloš. Ob vstopu v Evropsko unijo, 2. del. V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 30. 5. 2004, leto 4, št. 38.

2006

13. FON, Miloš. 170-letnica prihoda Bourbonov na Goriško in smrt kralja Karla X. V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 12. 11. 2006, leto 7, št. 12.
14. FON, Miloš. Bizantinci v Istri v 6. stoletju: *diplomska naloga*. Ljubljana: [M. Fon], 2006. 269 f.
15. FON, Miloš. Jurij Rosa, Vlasta Tul, Ivanka Uršič: Za dom in rod. V spomin na dogodek v Prvačini na dan sv. Cirila in Metoda, 5. julija 1920. Krajevna skupnost Prvačina in Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Prvačina 2006, 32 strani. *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*. 2006, letn. 29, št. 2, str. 386–387.
16. FON, Miloš. Simon Gregorčič (1844–1906). Priložnostna razstava ob 100. obletnici smrti. Nova Gorica, 2006. *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*. 2006, letn. 29, št. 2, str. 397–398.

2007

17. FON, Miloš. Nedokončana zgodba ali Carlo Michelstaedter in Slovenci. V: PRE-INFALK, Miha (ur.). *Iz zgodovine Goriške*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2007, str. 273–288, ilustr. Kronika, 55 (2007), 2.
18. FON, Miloš. Oglejska shizma (1). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 16. 12. 2007, leto 7, št. 17.
19. FON, Miloš. Oglejska shizma (1!). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 23. 12. 2007, leto 7, št. 18.
20. FON, Miloš. Nekaj pojasnil k aktualnemu dogajanju. Fojbe in eksodus (1. del). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 13. 1. 2007, leto 7, št. 20.
21. FON, Miloš. Nekaj pojasnil k aktualnemu dogajanju. Fojbe in eksodus (2. del). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 20. 5. 2007, leto 7, št. 36.
22. FON, Miloš. Nekaj pojasnil k aktualnemu dogajanju. Fojbe in eksodus (3. del). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 28. 5. 2007, leto 7, št. 37.

2008

23. FON, Miloš. Oglejska shizma (3). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 6. 1. 2008, leto 7, št. 19.
24. FON, Miloš. Oglejska shizma (4). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 13. 1. 2008, leto 7, št. 20.
25. FON, Miloš. Oglejska shizma (5). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 20. 1. 2008, leto 7, št. 21.
26. FON, Miloš. Oglejska shizma (6). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 27. 1. 2008, leto 7, št. 22.
27. FON, Miloš. Oglejska shizma (8!). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 3. 2. 2008, leto 7, št. 23.

2009

28. FON, Miloš. Bizantinci v širšem goriškem prostoru in v vzhodni Furlaniji do konca gotске vojne. V: KOLENC, Petra (ur.). *Maruščev zbornik: zbornik prispevkov v počastitev 70-letnice prof. dr. Branka Marušiča*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2010, 33/34, zv. 1, str. 259–303. Goriški letnik, 2009–2010, 33–34.
29. FON, Miloš. Istrska cerkev od Justinijanove obsodbe Treh poglavij do izbruha shizme. *Zgodovinski časopis: glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije*. [Tiskana izd.]. 2009, letn. 63, št. 1/2, str. 62–84.
30. FON, Miloš. Turški upadi (1408–1684). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 11. 1. 2009, leto 9, št. 18.
31. FON, Miloš. Turški upadi (2). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 18. 1. 2009, leto 9, št. 19.
32. FON, Miloš. Turški upadi (1408–1684). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 25. 1. 2009, leto 9, št. 20.
33. FON, Miloš. Cerkev na Slovenskem v času Ilirskih provinc (1). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 6. 9. 2009, leto 10, št. 2.
34. FON, Miloš. Cerkev na Slovenskem v času Ilirskih provinc (2). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 13. 9. 2009, leto 10, št. 3.
35. FON, Miloš. Cerkev na Slovenskem v času Ilirskih provinc (3). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 20. 9. 2009, leto 10, št. 4.
36. FON, Miloš. Francozi v ljudskem izročilu (1). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 27. 9. 2009, leto 10, št. 5.
37. FON, Miloš. Francozi v ljudskem izročilu (2). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 4. 10. 2009, leto 10, št. 6.

2010

38. FON, Miloš. Oglej od Atila do Langobardov (1). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 7. 2. 2010, leto 5, št. 22.
39. FON, Miloš. Oglej od Atila do Langobardov (2). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 14. 2. 2010, leto 5, št. 23.
40. FON, Miloš. Oglej od Atila do Langobardov (3). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 21. 2. 2010, leto 5, št. 24.
41. FON, Miloš. Oglej od Atila do Langobardov (4). V: *Oznanila, priloga Župnije Kristusa Odrešenika*, 28. 2. 2010, leto 5, št. 25.

2015

42. FON, Miloš. *Bizantinci na severnem Jadranu in v jugovzhodnem alpskem prostoru od 6. do 8. stoletja: doktorska disertacija*. Ljubljana: [M. Fon], 2015. 293 f.

2017

43. FON, Miloš. Zakaj Atila ni botroval nastanku Benetk. *Koledar: za leto ... 2017*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2016, str. 95–101, zvd.

2018

44. FON, Miloš. Naši kraji ob prihodu Langobardov leta 568: skica. *Koledar: za leto ... 2018*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2016, str. 96–99, ilustr.
45. FON, Miloš, BELINGAR, Eda. Dolnja Bitnja. Kamniti most čez reko. EDŠ 8470. V: ADAMIČ, Tatjana et al. *Mostovi*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2018, str. 61–67, foto.
46. FON, Miloš. Logje. Napoleonov most. EDŠ 5068. V: ADAMIČ, Tatjana et al. *Mostovi*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2018, str. 123–128, foto.
47. FON, Miloš. Planina. Grajski most. EDŠ 30555. V: ADAMIČ, Tatjana et al. *Mostovi*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2018, str. 171–176, foto.

2019

48. FON, Miloš (avtor, kartograf). Obseg dela Venetije, ki je ostal Gotom, v času od frankovske osvojitve delov severne Italije (547) do konca gotsko-bizantinske vojne = Le dimensioni della parte della Venetia rimasta ai Goti nel periodo dalla conquista franca delle parti dell'Italia settentrionale (547) alla fine della guerra goto-bizantina. V: KOLENC, Petra (ur.) et al. *Marušičev zbornik: zgodovinopisec zahodnega roba: prof. dr. Branku Marušiču ob 80-letnici*. 1. izd. Ljubljana: Založba ZRC, 2019, str. 145–158, zvd.
49. BELINGAR, Eda (urednik, avtor), BRATINA, Patricija, DROLE, Ernesta, FON, Miloš, JAZBEC, Andrej, LAH, Marvy, LAZAR, Tomaž, MOZETIČ, Mitja, PESKAR, Robert, SVETINA, Jasna. *Štanjel: variacije v kamnu: kulturna dediščina Štanjela*. Ljubljana: Slovensko konservatorsko društvo, 2019, 223 str., ilustr.
50. FON, Miloš. Vas in grad – zgodovinski pregled. V: BELINGAR, Eda et al. *Štanjel: variacije v kamnu: kulturna dediščina Štanjela*. Ljubljana: Slovensko konservatorsko društvo, 2019, str. 21–37, ilustr.
51. FON, Miloš. Volče od Habsburžanov do samostojne Slovenije. V: MLINAR, Miha (ur.). *Cerkev v cerkvi: zbornik prispevkov o arheoloških odkritjih v cerkvi sv. Lenarta v Volčah in zgodovini kraja*. Tolmin: Tolminski muzej, 2019, str. 82–103.

2020

52. FON, Miloš. Drobci spominov na Homec. *Na fronti: revija za vojaško zgodovino*, apr. 2020, št. 14, str. 109–110, fotograf.

Naj zaključim Milošev bibliografski pregled z njegovim pismom, ki mi ga je naslovil v tednu praznovanj 15. septembra, ko v enem od rednih obiskov knjižnice in kolegic na Raziskovalni postaji v Novi Gorici nisem

imela časa za njegove hudomušnosti, med pripravljanjem »duhamornih poročil za kakšen evropski projekt« in sem ga pobarala, da »na svobodi« čas drugače teče, nas »v institucijah« vedno preganja. Ni ostal dolžen:

Pozdravljena,

Najprej: „Živela priključitev!“ (in ne vrnitev) in „Smrt fašizmu!“.

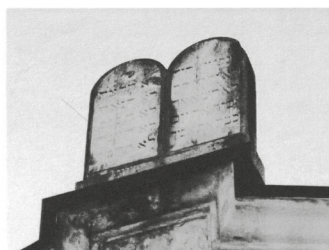
Nato pa se opravičujem za motenje na delovnem mestu na svečan dan. A tako razumevanje, da sem namenoma prišel, da bi motil, je neljuba pomota, ker sem tokrat prišel iskat knjižničarko Petro, da bi jo vprašal, »ali imate v postajni knjižnici Pirjevčeve Partizane«, in ne da bi obiskal raziskovalko Petro ter jo moral z uvedbo *laesio ma(i)estatis* (razžalitve veličanstva), ki so ga uzakonili trenutno vladajoči, in z drugimi zadevami.

Institucijo *laesio maiestatis* (razžalitev veličanstva) je poznalo že rimsko pravo cesarske dobe in sankcionirana je bila z usmrčitvijo. Obsodbe so izrekli na podlagi anonimk - samo to še manjka!

Smrtno kazen zaradi razžalitve veličanstva je poznal tudi eden od visokosrednjeveških cesarjev Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti, ki je obsojence usmrčeval s staljenim svincem.

LP
Miloš

Quem di diligent, adulescens moritur.*

Miloš Fon v vlogi vodiča po judovski četrti Gorice (Vir: družina Fon).

* Kogar bogovi ljubijo, umre mlad.

Poročilo o delu

sodelavk in sodelavcev ZRC SAZU, Raziskovalne postaje v Novi Gorici, od 1. 1. 2023 do 31. 12. 2023

ZRC SAZU, INŠTITUT ZA KULTURNE IN SPOMINSKE ŠTUDIJE (IKSŠ)

JASNA FAKIN BAJEC,
dr. etnologije, prof. zgodovine, znanstvena sodelavka,
docentka s področja kulturne zgodovine

(polovično zaposlena na Univerzi v Novi Gorici, Fakulteti za humanistiko)

Utrip z delavnice *Življenje*
v *Ruskih blokkih nam sporoča ...*,
Nova Gorica, 20. julij 2023. Foto:
Matej Vidmar, Zavod GO! 2025 –
Evropska prestolnica kulture,
Nova Gorica.

RAZISKOVALNI PROGRAM

Historične interpretacije 20. stoletja (vodja: prof. dr. Oto Luthar, obdobje trajanja: 1. 1. 2017 – 31. 12. 2022)

Programska skupina se pri svojem delu osredotoča na odnos med zgodovinopisjem in drugimi diskurzi o preteklosti. Ob tem nas zanimajo naslednji vidiki: 1) zgodovinopisje in »afektivni obrat«; 2) politike spomina; 3) prostorske kontekstualizacije in materializacije preteklosti; 4) spomin, zgodovina in digitalni mediji. Raziskovalka Jasna Fakin Bajec je v letu 2023 analizirala arhivsko gradivo in pripravljala besedilo za knjigo o ženskem delu v Konfekciji Komen ter zbirala zgodbe in spomine o načinu življenja v Novi Gorici od začetkov gradnje mesta leta 1947 do danes. Zbrano etnografsko gradivo o dediščini Nove Gorice je bilo interpretirano na dveh javnih dogodkih v Novi Gorici.

PROJEKTI

MEDIA4ALL – Razvoj osnovnih veščin medijske pismenosti s pripravo participativnih medijskih izdelkov (ERASMUS+, tržni projekt, vodja na ZRC SAZU: Jasna Fakin Bajec, trajanje 1. 3. 2021 – 28. 2. 2023)

Hiter tehnološki razvoj in širjenje digitalnih medijev, zlasti interneta, sta povzročila več možnosti dostopa do informacij, ki do nas ne pridejo le neposredno iz njihovega osnovnega ustvarjalca informacij, temveč so indirektno (posredno) posredovane za lažjo potrošnjo. Ker medijska pismenost zadeva tudi vključenost državljanov v sodobno informacijsko družbo, je bil cilj projekta MEDIA4ALL spodbujanje razvoja veščin digitalne in medijske pismenosti v perspektivi vključujočega učenja. S podporo in aktivnim vključevanjem odraslih, kulturnih delavcev, strokovnjakov s področja umetnosti in kulturnega sektorja smo partnerji v letu 2023 razvili orodja (videofilme, infografike in izobraževalne plakate) za ozaveščanje o medijski pismenosti, izvedli izobraževanja za ciljne skupine ter pripravili smernice za politične odločevalce, kako veščine medijske pismenosti vključiti v vseživljenjsko izobraževanje.

Dediščina za vključujočo trajnostno preobrazbo – HEI-TRANSFORM (raziskovalni projekt ARRS, vodilni partner: UL, Fakulteta za arhitekturo, izr. prof. dr. Sonja Ifko, vodja na ZRC SAZU: dr. Barbara Vodopivec, sodelavka: Jasna Fakin Bajec, trajanje: 1. 10. 2022 – 30. 9. 2025)

Transdisciplinarni raziskovalni projekt HEI-TRANSFORM je usmerjen v prepoznavanje socialnih, okoljevarstvenih, gospodarskih in razvojnih potencialov nepremične kulturne dediščine (NKD) Slovenije ter v razvoj pristopov za njihovo vključevanje v proces zelene preobrazbe. Izhaja iz razumevanja dediščine kot vira za doseganje trajnostne prihodnosti ter je namenjen njegovi kvalitativni in kvantitativni opredelitvi. V ta namen bo ključni rezultat projekta razviti in testirati model Kulturna dediščina 4.0 (KD 4.0), ki bo nastal na primeru revitalizacije opuščene NKD s prilagojeno ponovno rabo. Raziskovalka Jasna Fakin Bajec je v letu 2023 skupaj s partnerji pripravila študijo primerov praks sodelovanja deležnikov pri odločanju v projektih prilagojene ponovne rabe opuščene NKD in izvedla etnografske raziskave v izbranih skupnostih (Hrastnik, Kostanjevica na Krki, Gornja Radgona in Lenart) o odnosu lokalnih deležnikov do snovne in nesnovne kulturne dediščine.

AB INITIO – URBANA UTOPIJA (tržni projekt, v okviru Evropske prestolnice kulture Nova Gorica-Gorizia, vodja: dr. Blaž Kosovel, vodja na ZRC SAZU: Jasna Fakin Bajec, trajanje 2022–2025)

Cilj projekta je znova odkriti modernistično dediščino mesta za analizo literature in poglavljenimi intervjuji z domačini, ki so mesto zgradili in oblikovali. Aktivnosti tudi vključujejo preučevanje najboljših praks pri predstavitvi modernistične dediščine v drugih novih mestih po Evropi in ustvarjanje kulturne poti skozi nova mesta. Prvotni načrt mesta bo predstavljen z uporabo virtualne resničnosti (VR), hkrati pa bodo v virtualnem muzeju Nove Gorice predstavljene zgodbe lokalnega prebivalstva o načinu življenja v mestu. V letu 2023 je raziskovalka Jasna Fakin Bajec izvedla več intervjujev z lokalnimi prebivalci iz različnih starostnih skupin o dediščini mesta ter skupaj s sodelavci iz Zavoda za varstvo kulturne dediščine (Območna enota Nova Gorica), Univerze na Primorskem (Fakulteta za humanistične študije) in Centra za arhitekturo Slovenije so-organizirala klepete ob klopci in javne predstavitve zgodovine načina življenja v Ruskih blokkih. Rezultate raziskav je predstavila tudi na okroglih mizah in znanstvenih konferencah.

INSPIRE – Center odličnosti za vključujočo enakost spolov v raziskovanju in inovacijah: ustvarjanje znanja in spodbujanje sodelovanja (mednarodni raziskovalni projekt Obzorje Evrope, vodja projekta: Rachel Palmén, FUOC, vodja na ZRC SAZU: dr. Jovana Mihajlovič Trbovc, trajanje: 1. 10. 2022 – 30. 9. 2026)

Projekt iNSPIRE bo razvil trajnostni evropski center odličnosti, namenjen svetovnim raziskavam in analizam o vključujoči enakosti spolov v raziskovalnih centrih in univerzah. Zato projektno partnerstvo sestavljajo raziskovalci z vrhunskim znanjem in pristopi k politikam enakosti spolov. V okviru projekta se tudi razvija nove kazalnike za vključujoč razvoj načrtov za enakost spolov (NES), izvaja raziskavo o spremljanju NES po vsej Evropi in ugotavlja ključne pogoje (ne)uspešnih načrtov. Hkrati se izvaja študije primerov o medsektorskih politikah, ki bodo prinesle inovativne pristope in prakse na področju regionalnih inovacijskih politik. Raziskovalka Jasna Fakin Bajec je vključena v delovni sklop, ki je namenjen raziskavam politik, ki se osredotočajo na intersektionalne enakosti in vključevanja raznolikosti. V okviru projekta bo analizira prakse izbranega slovenskega raziskovalnega centra ter ugotavljala, v kolikšni meri

prihaja do večkratnih diskriminacij, ki se zgodijo zaradi spola, starosti, narodne ali rasne pripadnosti, družbeno/razrednega ozadja, invalidnosti, jezika, spolne usmerjenosti ipd.

PRIPRAVA SIMPOZIJEV, IZOBRAŽEVALNIH DELAVNIC, OKROGLIH MIZ (izbor)

Štanjel, 19. 5. 2023: organizacija pogovora o zgodovini in pomenu plemiške družine Kobenzl v Štanjelu, na Krasu in Goriškem.

Nova Gorica, 10. 9., 11. 9. in 30. 9. 2023: soorganizacija javnih dogodkov *Pridi dol in povej ... , Pridi dol in poglej ...* o zgodovini načina življenja v Ruskih blokkih, arhitektu Edvardu Ravnikarju in načinih vrednotenja snovne in nesnovne dediščine Nove Gorice.

Nova Gorica, 13. 10. in 14. 10 2023: soorganizacija festivala Rethinkable, v okviru katerega so bile izvedene delavnice peke kruha – *Kruh med revščino in izobiljem: med mojo in tvojo kulturo*, pogovor z doc. dr. Jernejem Mlekužem o kruhu, pici, bureku, kranjski klobasi ... , elementi lokalne tradicije in večkulturnost ter delavnica Prihodnost Nove Gorice in Gorice po Go!2025 po metodi lateralnega mišljenja.

DRUGO DELO IN DEJAVNOSTI

Jasna Fakin Bajec je članica Sveta za turizem pri Občini Ajdovščina. Aktivno sodeluje z osnovnimi šolami iz Vipavske doline in Goriške pri izvedbi izobraževalnih delavnic o ohranjanju in razvoju kulturne dediščine – novi pogledi, pristopi in razumevanja. V sodelovanju z Občino Ajdovščina in Društvom ljubiteljev pašte (Mlinotest, d. o. o.) pripravlja in testira izobraževalni program za Rustjevo hišo kruha – doživljajski center pekarstva in mlinarstva, ki se bo predvidoma odprl marca 2024. V okviru študijskega krožka *Pokukajmo v spomine*, ki ga ob podpori Občine Komen vodi Kosovelova knjižnica Sežana, podružnica Komen, zbira zgodbe in spomine o načinu življenja na Krasu.

IZOBRAŽEVANJA V TUJINI

Od marca 2023 do konca maja 2023 je Jasna Fakin Bajec delovala kot gostujoča predavateljica na Univerzi v Trstu, Oddelku za politične in družbene študije, kjer se je izobraževala pod mentorstvom prof. Serene Baldin.

PEDAGOŠKO DELO

Jasna Fakin Bajec je polovično zaposlena na UNG, Fakulteti za humanistiko, kjer je direktorica študijskega programa Kulturna zgodovina (dodiplomski program) ter Zgodovine in kulture medgeneracijskih prostorov (podiplomski program).

Na Fakulteti predava naslednje predmete: Kulturna dediščina v historični perspektivi, Kulturni turizem in Ustvarjalnost v medkulturni perspektivi.

MENTORSTVO

Jasna Fakin Bajec je mentorica doktorski študentki mag. Nikiti Peresin Meden in diplomskemu študentu Stojanu Gjorgievu.

PREDAVANJA IN REFERATI (izbor)

FILIPOVIČ HRAST, Maša, URŠIČ, Matjaž, FAKIN BAJEC, Jasna. Priložnosti in izzivi sodelovanja med deležniki v procesih upravljanja kulturne dediščine. *HEI-Transform: dediščina za vključujočo trajnostno preobrazbo: uvodna konferenca raziskovalnega projekta*, 3.–4. april 2023, Fakulteta za arhitekturo UL.

FAKIN BAJEC, Jasna. Vodna dediščina kot naravni in kulturni vir za boj proti podnebnim spremembam in spodbujanje trajnostnega življenja na čezmejnih območjih: predavanje na mednarodnem posvetovanju *Izzivi varstva in valorizacije kulturne dediščine povezane z vodo v čezmejnem območju Goriške*. 14. junij 2023, Univerza v Trstu, Oddelek za politične in družbene študije, dislocirana enota v Gorici.

FAKIN BAJEC, Jasna. Nesnovna kulturna dediščina Nove Gorice med pogledi domačinov in strokovne javnosti: prispevek na mednarodni konferenci *Heritage on the margins: Central and Eastern Europe perspectives*, Ljubljana, 29. in 30. november 2023, The Association of Critical Heritage Studies (ACHS) Central and Eastern Europe (CEE).

📖 BIBLIOGRAFIJA (izbor)

FAKIN BAJEC, Jasna, KRANJC, Darja. Significance of cultural heritage practices in karst landscape management : 2030 Agenda for Sustainable Development. Carbonates and evaporites. 2023, vol. 38, iss. 1, 12 str., ilustr. ISSN 0891-2556. <https://link.springer.com/article/10.1007/s13146-022-00834-w>.

FAKIN BAJEC, Jasna, BRATOŽ, Silva, ŠTEMBERGER, Tina, LEMUT BAJEC, Melita. Spodbujanje kritičnega mišljenja prek vsebin kulturne dediščine. Glasnik Slovenskega etnološkega društva. [Tiskana izd.]. 2023, 63, št. 1, str. 20-32. ISSN 0351-2908. <https://cdn.domdesign.com/users/SEDDrustvo/Site/sites/sed-drustvo.si/modules/Domino/Files/glasnik-63-1-2023-internet.pdf>.

FAKIN BAJEC, Jasna (avtor): Stara rokodelska in tehnična znanja iz Vipavske doline med pozabo in novično uporabo V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 20 (2023), str. 59–69.

ZRC SAZU, ZGODOVINSKI INŠTITUT MILKA KOSA (ZIMK)

📖 NEVA MAKUC, dr. zgodovinskih znanosti, univ. dipl. italijanistka in zgodovinarica, znanstvena sodelavka

Gorica (Italija), Slovenska knjižnica Damir Feigel, 26. 7. 2023: predstavitev knjige *Saggi scelti sulla storia, sulla lingua e sulla società slovena al confine italo-sloveno* na Festivalu *Itinerante della Coscienza* »dialoghi« - »Resistenze e Belleza«. Foto: Urška Kumar.

📖 RAZISKOVALNI PROGRAM

Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti (vodja: doc. dr. Miha Preinfalk, obdobje trajanja: 1. 1. 2022 – 31. 12. 2027)

Poudarka programa sta dva – raziskovanje starejše zgodovine slovenskega prostora (srednji in novi vek oziroma obdobja do konca prve svetovne vojne) ter preučevanje manj raziskanih področij, ki v slovenskem zgodovinsko-pisju veljajo za deficitarne (zgodovina plemstva, socialna zgodovina medicine, historična topografija, identitete, študije prostora ...). Raziskave bodo poleg klasičnih raziskovalnih metod vključevale tudi sodobno informacijsko tehnologijo, ki omogoča obdelavo večjega korpusa

podatkov. Tak pristop bo omogočil izvirnost raziskav, referenčnost rezultatov in razvoj novih raziskovalnih smeri, ki bodo na interdisciplinaren način zgodovinopisje povezale z drugimi vedami, ne nujno zgolj humanističnimi in družboslovnimi, temveč tudi z naravoslovnimi.

V okviru programa je N. Makuc nadaljevala z raziskovanjem zgodovine širšega obmejnega slovensko-italijanskega prostora s posebno pozornostjo do kulturne zgodovine.

PROJEKTI

Historična topografija Posavinja in Posotelja (vodja: dr. Matjaž Bizjak, trajanje projekta: 1. 10. 2022 – 30. 9. 2025)

Projekt predstavlja nadaljevanje raziskovalnega dela, ki že dalj časa poteka na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU in je privedlo do nove serije Slovenske historične topografije, ki bo dolgoročno celovito pokrila celotno državno ozemlje in bo časovno zajela obdobja vse do 19. stoletja. Raziskovalni projekt se nanaša na historično topografijo Posavinja in Posotelja. Gre za prvi del obravnave ozemlja slovenske Štajerske, ki ga je zaradi izjemnega obsega historično topografskega gradiva treba obravnava v dveh delih. Gradivo, ki ga je zbral Pavle Blaznik, je bilo objavljeno v knjižni obliki v letih 1986–1989, po avtorjevi smrti, in vsebuje precej nerazrešenih lokacij. Celotno delo bo najprej skenirano, iz njega bodo izločena gesla, ki se nanašajo na Posavinje in Posotelje, in ta bodo obdelana s programom za optično prepoznavo znakov. Pridobljeno besedilo se bo pripravilo za vnos v elektronsko relacijsko podatkovno zbirko. Vnos bo potekal avtomatizirano s pomočjo nadgrajenih programskih orodij, razvitih v okviru predhodnih dveh projektov. Na strukturi relacijske podatkovne zbirke SHT bo izvedena nadgradnja, ki bo omogočala povezavo z obstoječimi in nastajajočimi digitalnimi zbirkami primarnih virov. Zgodovinski del projektne skupine je (in bo) zbral mnogo novih topografskih podatkov, pridobljenih iz primarnih zgodovinskih virov: listin, urbarjev, fevdnih in računskih knjig ter zgodnjih kartografskih virov. Obstoječa podatkovna zbirka se bo temeljito dopolnila z novimi podatki. V zadnji fazi bo zaključen korpus historično topografskih podatkov za Posavinje in Posotelje umeščen v okvir obstoječe spletne aplikacije Slovenska historična topografija (SHT). Obenem bo razvit interaktivni spletni portal, ki bo upravljalcu omogočal učinkovito urejanje podatkovne zbirke SHT tudi po končanem projektu. Kratkoročni cilj projekta je tako razširitev obstoječe Slovenske historične topografije z vključitvijo temeljito izpopolnjene podatkovne zbirke za Posavinje in Posotelje.

DRUGO DELO IN DEJAVNOSTI

Neva Makuc je članica Znanstvenega sveta študijskega programa Humanistika III. stopnje na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici. Mednarodno sodeluje z združenjem Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei (Gorica, Italija) kot njihova redna članica. Poleg tega sodeluje kot dopisna članica še z Istituto Pio Paschini (Videm, Italija) in je članica uredniškega odbora revije *Goriški letnik: zbornik Goriškega muzeja*. Od leta 2022 je članica delovne skupine za pripravo stalne razstave o slovenski zgodovini pri Narodnem muzeju Slovenije.

Neva Makuc je sodelovala pri organizaciji 58. srednjeevropskih kulturnih srečanj, ki jih je organiziral ICM-Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei v Gorici med 23. in 25. nov. 2023. Pomagala je pri tolmačenju, vključitvi slovenske predavateljice z Univerze v Ljubljani ter predavala o izzivih prevajanja zgodovinskih terminov.

PRIPRAVA SIMPOZIJEV, IZOBRAŽEVALNIH DELAVNIC, OKROGLIH MIZ, PREDSTAVITVE JAVNOSTI

ZULJAN KUMAR, Danila, MAKUC, Neva, CADORINI, Giorgio. *Saggi scelti sulla storia, sulla lingua e sulla società slovena al confine italo-sloveno: predstavitev istoimenske monografije na Festival itinerante della Conoscenza »dialoghi« - »Resistenze e Bellezza«, Biblioteca Slovena »Damir Feigel« - Slovenska knjižnica »Damir Feigel«, Gorizia / Gorica, Italija, 26. jul. 2023. [COBISS.SI-ID 161592835]*

ZULJAN KUMAR, Danila, MAKUC, Neva, VELLISCIG, Giuliano. Il confine italo-sloveno: storia, cultura, società : predstavitev monografije "Saggi scelti sulla storia, sulla lingua e sulla società slovena al confine italo-sloveno (Založba ZRC, KappaVu Edizioni)" v okviru Festivala manjših založnikov in prevajanja Confine Capitale, San Pier d'Isenzo (ITA), 28. avg. 2022. [COBISS.SI-ID 129070083]

⊗ RAZISKOVALNO DELO V TUJINI, ŠTUDIJSKI OBISKI IN GOSTOVANJA

Redno raziskovalno delo v arhivskih, muzejskih in knjižničnih ustanovah v Gorici.

⊗ PEDAGOŠKO DELO

Zgodovina historiografije. Predavanja za 3. letnik 1. stopnje študijskega programa Kulturna zgodovina na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici.

Uvod v študij zgodovine. Predavanja za 1. letnik 1. stopnje študijskega programa Kulturna zgodovina na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici.

⊗ MENTORSTVO

Mentorstvo študentki na 1. stopnji programa Kulturne zgodovine na Fakulteti za humanistiko, Univerze v Novi Gorici. Zagovor diplome: 29. 9. 2023.

⊗ BIBLIOGRAFIJA (izbor)

MAKUC, Neva. Učenjak Michele grof della Torre Valsassina (1757–1844) in njegova zapuščina. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino. [Tiskana izd.]. 2023, letn. 71, št. 1, str. 113–121, ilustr.

MAKUC, Neva. Gorica in njena okolica kot Czörnigova »avstrijska Nica«. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 20 (2023), str. 10–15.

Objavljeni povzetek znanstvenega prispevka na konferenci

MAKUC, Neva. *Klimatsko zdravilišče v Gorici v obdobju nacionalizmov : predavanje na spominsko-znanstveno-strokovnem srečanje »Cvirnov dan» ob desetletnici smrti prof. dr. Janeza Cvirna, Filozofska fakulteta, Ljubljana (SLO), 14. sep. 2023.* [COBISS.SI-ID 167437827]

Prispevek na konferenci brez natisa

MAKUC, Neva. Gorizia e i tentativi nel XIX secolo di istituire una stazione climatica : predavanje na mednarodnem posvetovanju »Sfide per la salvaguardia e la valorizzazione del patrimonio culturale legato all'acqua nell'area transfrontaliera del goriziano«, Polo universitario di Gorizia-Sala Padnu, Gorizia (ITA), 14. jun. 2023.

MAKUC, NEVA. Klimatsko zdravilišče v Gorici v obdobju naraščajočih nacionalizmov. »Cvirnov dan. Spominsko znanstveno in strokovno srečanje ob desetletnici smrti prof. dr. Janeza Cvirna.« Ljubljana, 14. septembra 2023.

PETRA KOLENC,
dr. zgodovinskih znanosti, univ. dipl. bibl., višja strokovna sodelavka

Šmihel, 29. september 2023,
 predstavitev znanstvene
 monografije *Srednjeveška cerkev
 sv. Mihaela v Šmihelu in vpliv
 gotskih tokov na Goriškem* (ur.
 Petra Kolenc) skupaj z avtorji
 monografije (foto: A. Medved,
 KinoKašča).

PROJEKTI

Alptextyle – Skupne rešitve za relokalizacijo trajnostnih, krožnih vrednostnih verig alpskega tekstila, dovezne za dediščino in potrošnike (raziskovalni projekt, vodja na ZRC: dr. Katarina Šrimpf Vendramin, obdobje trajanja: 1. 1. 2022 – 31. 10. 2025)

Tekstilne vrednostne verige potrebujejo nujno spremembo, saj so eden najbolj onesnažujočih sektorjev z ogromnim potencialom za zmanjšanje CO₂. Alpe imajo bogato tekstilno dediščino s posebno estetikom in znanjem, ki temelji na vrednotah krožnosti in občutljivosti na lokalne vire (npr. volna, lan, rastline za barvanje). Projekt Alptextyles je inovativen, saj na mizo alpskega sodelovanja prinaša relevantno, doslej zapostavljeno razpravo; ustvarja vpogled v željo potrošnikov, da se oblečejo bolj CO₂ nevtralnoma in zaznana podoba oziroma njihovo pripravljenost plačati za izdelke iz Alp; gradi argumente za čezmejno sodelovanje, ki ga običajno ovirajo politike, ki spodbujajo stoođstotne lokalne/nacionalne vrednostne verige; združuje kulturno in poslovno strokovno znanje ter ustvarja kontraintuitivna medsektorska priporočila za kmetijsko, industrijsko in kulturno politiko. Partnerji v projektu Alptextyles bodo razvili skupne rešitve, ki bodo pospešile premestitev trajnostnih, krožnih verig vrednosti alpskega tekstila, ki so občutljive na naravne in kulturne vire, in bodo zajele željo potrošnikov po postogljičnem življenjskem slogu ter tako izboljšale čezmejno sodelovanje. Petra Kolenc se v sklopu projekta ukvarja z raziskavo svilgojstva na Goriškem.

Episkop mejnosti: Premislek o goriških preteklostih in prihodnostih ob Evropski prestolnici kulture, Nova Gorica 2025 (aplikativni raziskovalni projekt, vodja: doc. dr. Špela Ledinek Lozej, obdobje trajanja: 1. 10. 2022 – 30. 9. 2025)

Leta 2025 bo Nova Gorica z Gorico (it. Gorizia) evropska prestolnica kulture (EPK) z geslom *Gremo brezmejno! oziroma Brezmejna Goriška!*. Kljub sloganu, zagledanem v brezmejno prihodnost, so dogodki zadnjih dveh let utrdili izhodišče, da meja (fizičnih in administrativnih ločnic) in mejnosti (družbene razmejevanja) ne gre odmisлити iz našega vsakdana. Prav zato bodo meje in mejnosti skupaj s povezavami, ki jih premoščajo, v središču našega preučevanja mnogovrstnih in raznolikih preteklosti, sedanjosti in prihodnosti v (novo)goriškem somestju, kot tudi na širšem goriškem stičišču Vzhoda in Zahoda, Sredozemlja in Alp, Srednje Evrope in Balkana, romanskega, slovanskega in nekoč tudi germanskega sveta. V projektu bomo: 1) z vidika različnih disciplinarnih izhodišč naslovili pretekle, dandanašnje in prihodnje meje in mejnosti v Novi Gorici, Gorici ter širšem goriškem območju; 2) preizprašali dejanske in poiskali alternativne možnosti »brezmejnosti«, ki jih naslavlja program EPK; in 3) pripravili

Episkop, celoletni spremljevalni program Evropske prestolnice kulture GO! 2025. V letu 2023 smo začeli strukturo programa ter glavne vsebinske premise.

Zahodna slovenska narodnostna meja v luči sprememb časa (tržni projekt)

Delo na projektu *Zahodna slovenska narodnostna meja v luči sprememb časa* se osredotoča na arhivsko in terensko delo, zgodovinske, jezikoslovne, etnološke ter antropološke raziskave v zahodnem slovenskem prostoru. V sklopu projekta se pozornost namenja vodenju in urejanju specializirane domoznanske knjižnice Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici (RP NG) ter digitalizaciji in metapodatkovnemu popisu Tumove pisemske zapuščine, tudi za publicistične, strokovne in znanstvene namene. Tumova korespondenca je posebej pomembna za raziskovalno in širšo javnost, saj predstavlja pomemben vir za preučevanje zgodovinskih tokov, ki so se na Goriškem in Tržaškem odvijali na prelomu 19. in 20. stoletja. Metapodatkovno opremljenih je 1300 pisem iz Arhiva Henrika Tume, knjižnica Raziskovalne postaje je med svoj fond sprejela podarjene knjige zgodovinarjev dr. Branka Marušiča in Alessia Stasija (cca 500 knjižničnih enot).

PRIPRAVA SIMPOZIJEV, IZOBRAŽEVALNIH DELAVNIC, OKROGLIH MIZ, PREDSTAVITVE JAVNOSTI

Nova Gorica, Goriški muzej – Grad Kromberk, 18. 4. 2023: predstavitev knjige *Ravničan Štefan Širok 1849–1890: publicist in profesor klasičnih jezikov v carski Rusiji*, ur. P. Kolenc. Skupaj z J. Šušmelj, B. Marušič in B. Bratina v sklopu torkovih večerov na gradu Kromberk.

Lokve, 22.–29. 5. 2023: Mednarodna umetniška kiparska rezidenca Wood&Stone Lokve 2023: organizacija dogodka in voden ogled vasi z razlago o zgodovini Lokvi ter obrteh v Trnovskem gozdu in sprehod po vasi z ogledom škafarskega muzeja ter poti za zidom.

Nova Gorica, Mestna občina, 8. 6. 2023: tiskovna konferenca ob *Ravnikarjevem letu v Ravnikarjevem mestu*.

Šmihel, 29. 9. 2023: soorganizacija (skupaj s Kinokaščo) in predstavitev znanstvene monografije *Srednjeveška cerkev sv. Mihaela v Šmihelu in vpliv gotskih tokov na Goriškem* skupaj z avtorji monografije.

PREDAVANJA IN REFERATI

KOLENC, Petra, SVOLJŠAK, Petra. Družbena in prostorska obnova Primorske po prvi svetovni vojni. Referat na 40. zborovanju Zveze zgodovinskih društev Slovenije: Izzivi slovenskega zgodovinopisja v 21. stoletju panelu Vizije prihodnosti: načrtovanje stvarnosti na Slovenskem po obeh svetovnih vojnah, Nova Gorica, 20. 4. 2023.

DRUGO DELO IN DEJAVNOSTI

Petra Kolenc je urednica *Izvestja Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* in članica uredniškega odbora *Goriškega letnika: zbornika Goriškega muzeja*. V okviru Turističnega kulturnega in športnega društva LO-KO (Lokve) ureja domoznansko knjižno zbirko *Besede s Planote*. V letu 2023 je pod okriljem Kroga umetnosti (Art Circe) s TKŠ društvom LO-KO izvedla 2. mednarodno umetniško rezidenco Wood & Stone (Les & Kamen), ki je med 22. in 29. majem 2023 potekala na Lokvah, kjer je šest umetnikov iz različnih držav sveta ustvarjalo v lesu ter kamnu. Je soavtorica in urednica spremljevalnega kataloga umetniških del. V vasi nastaja Forma viva, ki spremlja voden pohod *Od kipa do kipa*.

BIBLIOGRAFIJA

KOLENC, Petra (avtor). O plazu, ki je sprožil znanstveno monografijo. V: KOLENC, Petra (ur.), *Srednjeveška cerkev sv. Mihaela v Šmihelu in vpliv gotskih tokov na Goriškem: ob 550-letnici prve omembe cerkve sv. Mihaela v Šmihelu*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2023, str. 8–9. fotogr.

SVOLJŠAK, Petra (avtor), KOLENC, Petra (avtor). Obnova Goriške po prvi svetovni vojni in vloga arhitekta Maksa Fabianija. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2023, št. 3, str. 10–26.

KOLENC, Petra (avtor). »Se mi ne dopade« ali kako je Mačkova politika diskvalificirala Ravnikarjev povojni urbanizem Nove Gorice. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 20 (2023), str. 24–32.

Uredniško delo (izbor)

KOLENC, Petra (urednica). Srednjeveška cerkev sv. Mihaela v Šmihelu in vpliv gotskih tokov na Goriškem: ob 550-letnici prve omembe cerkve sv. Mihaela v Šmihelu. Ljubljana: ZRC SAZU, 2023.

TAVČAR, Lidija (avtor), KOLENC, Petra (urednica). Poskus rekonstrukcije neuresničenega slovenskega Narodnega muzeja v Gorici: 1910–1914. Ljubljana: ZRC SAZU, 2023.

SEREC HODŽAR, Anja (urednik), KOLENC, Petra (urednica). Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Poročilo o delu 2022. Ljubljana: ZRC SAZU, 2023.

Radijske oddaje

RADMILLOVIČ, Marko (avtor): Ruska leta Štefana Široka [Elektronski vir]: Pogovor novinarja Marka Radmiloviča z gosti Petro Kolenc, Bojanom Bratino, Brankom Marušičem. Podkast: Sledi časa. Ljubljana: RTV Slovenija, 2023, predvajano: 9. 4. 2023, Prvi program Radia Slovenija, Radio Prvi. <https://prvi.rtvsl.si/podcast/sledi-casa/80/174949360>.

FLORENIN, Alenka (avtor): Štefan Širok, profesor v Carski Rusiji: O Štefanu Široku (1849–1890) pripovedujejo Petra Kolenc, Jože Šušmelj, Branko Marušič in Bojan Bratina. Podkast: Srečanja. Trst: Radio Trst A, 2023, predvajano: 25. 4. 2023, Radio Trst A. <http://www.sedezfkj.krai.it/dl/portali/site/articolo/ContentItem-440878e4-0fae-42c2-b105-f1ceb19aa689.html>.

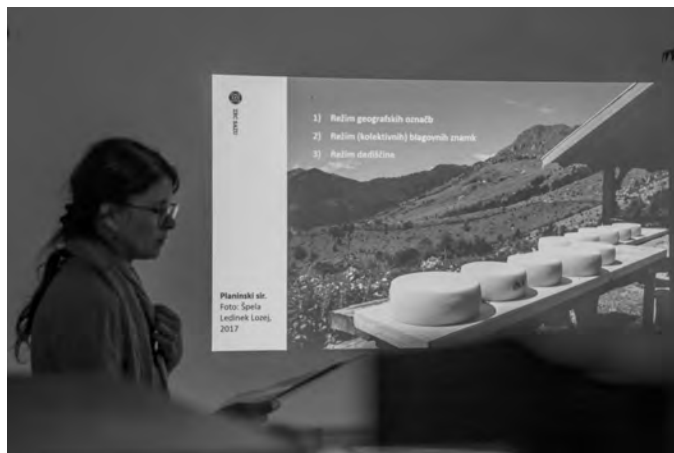

ZRC SAZU, INŠTITUT ZA SLOVENSKO NARODOPISJE

ŠPELA LEDINEK LOZEJ, dr. etnologije, znanstvena sodelavka, docentka

Logarska dolina, Matkova domačija, 17. 9. 2023, sodelovanje na prireditvi Pogovori ob siru ob 25-letnici Združenja kmečkih sirarjev Slovenije.

RAZISKOVALNI PROGRAM

Dediščina na obrobjih. Novi pogledi na dediščino in identiteto znotraj in onkraj nacionalnega (vodja: doc. dr. Špela Ledinek Lozej, obdobje trajanja: 1. 1. 2019 – 31. 12. 2024)

Sodelavci interdisciplinarne programske skupine se posvečamo premisleku o razmerjih moči v dedišinskih procesih ter razpiranju in preseganju nacionalnega pri ustvarjanju dediščine, predvsem pa vrednotenju in analizi manjšinskih dediščin. Raziskovalno problematiko nagovarjamo v petih tematskih sklopih: 1) dediščina na spremenljivih mejnih območjih, 2) dediščina v mobilnem svetu, 3) jezik v rabi – raba jezika, 4) živeti z dediščino in 5) dediščinjenje prostora. Špela Ledinek Lozej je v letu 2023 skupaj s sodelavkami in sodelavci analizirala manjšinske ter čezmejne dediščinske pobude na Goriškem, v Posočju, Videmski pokrajini, Istri, na Koroškem in Goričkem, sodelovala na hodinarju po Toskani (15.–18. 5. 2023) ter skupaj s kolegi z Inštituta za etnologijo Češke akademije pod pokroviteljstvom Združenja za kritično preučevanje dediščine (Association of Critical Heritage Studies, ACHS) soorganizirala mednarodno konferenco *Dediščina na obrobjih?* (Ljubljana, 29.–30. 11. 2023) in prvo srečanje srednje- in vzhodnoevropskega oddelka (CEE Chapter) združenja (Ljubljana, 1. 12. 2023).

PROJEKTI

Migracije in družbene spremembe v primerjalni perspektivi: primer zahodne Slovenije po drugi svetovni vojni (temeljni raziskovalni projekt, vodja: prof. dr. Aleksej Kalc, obdobje trajanja: 1. 9. 2020 – 31. 8. 2023)

Projekt je preučil spremembe v prebivalstvu in družbeni razvoj mest na zahodnem robu Slovenije po drugi svetovni vojni ter novi razmejitvi med Jugoslavijo in Italijo. V raziskavi smo primerjali dve zgodovinsko-kulturni stvarnosti – območje Nove Gorice, novoustanovljenega upravnega, gospodarskega in kulturnega središča slovenskega dela goriške regije, in Kopra, ki je doživel skoraj popolno zamenjavo prebivalstva in korenito etnično, družbeno ter kulturno preobrazbo. Špela Ledinek Lozej je izvedla intervjuje s trinajstimi sogovorniki in sogovorkami ter pripravila prispevek o novogoriški dediščini za znanstveni posvet *Migracije in družbene dinamike ob zahodni meji po drugi svetovni vojni* (Nova Gorica, 24. 5. 2023).

Episkop mejnosti: Premislek o goriških preteklostih in prihodnostih ob Evropski prestolnici kulture, Nova Gorica 2025 (aplikativni raziskovalni projekt, vodja: doc. dr. Špela Ledinek Lozej, obdobje trajanja 1. 10. 2022 – 30. 9. 2025)

Leta 2025 bo Nova Gorica z Gorico (it. Gorizia) evropska prestolnica kulture (EPK) z geslom *Gremo brezmejno! oziroma Brezmejna Goriška!*. Kljub sloganu, zagledanem v brezmejno prihodnost, so dogodki zadnjih dveh let utrdili izhodišče, da meja (fizičnih in administrativnih ločnic) in mejnosti (družbenega razmejevanja) ne gre odmisлити iz našega vsakdana. Prav zato bodo meje in mejnosti skupaj s povezavami, ki jih premoščajo, v središču našega preučevanja mnogovrstnih in raznolikih preteklosti, sedanjosti in prihodnosti v (novo)goriškem somestju, kot tudi na širšem goriškem stičišču Vzhoda in Zahoda, Sredozemlja in Alp, Srednje Evrope in Balkana, romanskega, slovanskega in nekoč tudi germanškega sveta. V projektu bomo: 1) z vidika različnih disciplinarnih izhodišč naslovili pretekle, dandanašnje in prihodnje meje in mejnosti v Novi Gorici, Gorici ter širšem goriškem območju; 2) preizprašali dejanske in poiskali alternativne možnosti »brezmejnosti«, ki jih naslavlja program EPK; in 3) pripravili Episkop, celoletni spremljevalni program Evropske prestolnice kulture GO! 2025. V letu 2023 smo začrtali strukturo programa ter glavne vsebinske premise.

Biografije istrskih poti: Hoja in pisanje kot metodi raziskovanja obmejnih prostorov (temeljni raziskovalni projekt, vodja: Nataša Rogelja Caf, obdobje trajanja 1. 10. 2022 – 30. 9. 2025)

Poti in meje, kot tudi hoja in pisanje, so v središču predlaganega projekta. Je svet lahko prepleten in ločen obenem? Oddaljen in bližnji? Univerzalen in partikularen? Fluiden in strjen? Predlagana vprašanja naslavljam skozi manjkajoči dialog med potmi in mejami z uporabo hoje ter pisanja kot dveh vzajemno dopolnjujočih se, eksperimentalnih metod raziskovanja obmejnih prostorov. V primerjavi s hojo je pisanje manj osvetljeno, saj večkrat obvelja prepričanje, da je pisanje zadnji del sosledja korakov branje–raziskovanje–pisanje, a vendar prav slednje pogosto šele omogoča razmišljanje. Čeprav v antropologiji obstaja tradicija pisanja terenskih zapisov in dnevnikov, želimo v predlaganem projektu stopiti še korak dlje in uporabiti pisanje kot polnokrvno metodo, kot umetnost vedenja, ključno za premislek širših metodoloških in epistemoloških vprašanj, ki pripeljejo hojo in pisanje v tesno razmerje. Biografski

pristop k potem nam pri tem omogoča vpogled v kompleksno prostorsko-časovno povezanost fizično-materialnih, ekonomskih, političnih, kulturnih in vsakodnevnih vidikov poti. Špela Ledinek Lozej je sodelovala na dveh izvedenih hodinarjih ter spremljajočih seminarjih in delavnicah, in sicer na hodinarju po reki Dragonji in Rižani (29. 3. – 1. 4. 2023) ter po balkanski migrantski poti med Buzetom in Trstom (11.–15. 9. 2023).

Izolirani ljudje in skupnosti v Sloveniji in na Hrvaškem (temeljni raziskovalni projekt, vodja: izr. prof. Dan Podjed, obdobje trajanja 1. 10. 2022 – 30. 9. 2025)

V času pandemije covid-19 in drugih vzrokov fizične ali socialne izolacije v projektu razvijamo nov antropološki pristop, s katerim se sprašujemo, kaj pomeni biti izoliran. S pomočjo etnografskih raziskav v izoliranih družbenih prostorih in na zapuščenih območjih skušamo ugotoviti, kako izolacija oblikuje izkušnje izoliranosti in praznine v urbanih in podeželskih območjih med posamezniki ter skupnostmi v Sloveniji in na Hrvaškem. Poleg tega raziskujemo, kako različni načini izolacije oblikujejo izkušnje, vrednote in odnos do okolja ter prihodnosti. Glavni cilji projekta so: 1) poiskati in primerjati primere izolacije v Sloveniji in na Hrvaškem; 2) določiti vrednote in stališča v izoliranih skupnostih ter med njimi v različnih kulturnih, zgodovinskih in družbenopolitičnih kontekstih; 3) prepoznati vrste izolacije, ki obstajajo v izoliranih prostorih in zapuščenih krajinah. Špela Ledinek Lozej je opravila del terenske raziskave v Julijskih Alpah (11.–12. 8., 20.–24. 7. in 31. 7. – 4. 8. 2023).

AlpTextyles (aplikativni projekt, vodja na ZRC SAZU: dr. Katarina Šrimpf Vendramin, obdobje trajanja: 1. 11. 2022 – 31. 10. 2025)

Tekstilne vrednostne verige potrebujejo nujno spremembo, saj so eden najbolj onesnažujočih sektorjev z ogromnim potencialom za zmanjšanje CO₂. Alpe imajo bogato tekstilno dediščino s posebno estetiko in znanjem, ki temelji na vrednotah krožnosti in občutljivosti na lokalne vire (npr. volna, lan, rastline za barvanje). Projekt AlpTextyles je inovativen, saj na mizo alpskega sodelovanja prinaša relevantno, doslej zapostavljeno razpravo; ustvarja vpogled v željo potrošnikov, da se oblečejo bolj CO₂ nevtralnno in zaznajo podobo/pripravljenost plačati za izdelke iz Alp; gradi argumente za čezmejno sodelovanje, ki ga običajno ovirajo politike, ki spodbujajo stoddotne lokalne/nacionalne vrednostne verige; združuje kulturno in poslovno strokovno znanje ter ustvarja kontraintuitivna medsektorska priporočila za kmetijsko, industrijsko in kulturno politiko. Partnerji v projektu AlpTextyles bodo razvili skupne rešitve, ki bodo pospešile premestitev trajnostnih, krožnih verig vrednosti alpskega tekstila, ki so občutljive na naravne in kulturne vire, in bodo zajele željo potrošnikov po postogljičnem življenjskem slogu ter tako izboljšale čezmejno sodelovanje. Špela Ledinek Lozej sodeluje pri superreviziji finančno-administrativnega upravljanja projekta.

PopMed-SuSDev (MSCA projekt raziskovalne izmenjave, vodja na ZRC SAZU: doc. dr. Martina Bofulin, obdobje trajanja: 1. 1. 2023 – 31. 12. 2026)

V projektu raziskovalne izmenjave bo zgrajena mednarodna mreža raziskovalcev iz Španije, Nemčije, Slovenije in Kitajske iz polja medicine, ekonomije in antropologije. Špela Ledinek Lozej je med 19. 9. in 20. 10. 2023 opravila raziskovalno usposabljanje o mediteranski dieti in katalonski kulinariki, njenem (ne)prepoznavanju kot dediščine ter vplivu na zdravje ljudi in trajnostni razvoj na univerzi Raul Llull v Barceloni (Španija).

PRIPRAVA SIMPOZIJEV, IZOBRAŽEVALNIH DELAVNIC, OKROGLIH MIZ, PREDSTAVITEV PUBLIKACIJ

Logarska dolina, Matkova domačija, 17. 9. 2023, sodelovanje na prireditvi Pogovori ob siru ob 25-letnici Združenja kmečkih sirarjev Slovenije.

Gorica in Nova Gorica, 13.–15. 10. 2023, sodelovanje pri izhodiščni konceptualizaciji 2. čezmejnega festivala transformativnih ekonomij in območnih skupnosti RETHINKABLE.

Ljubljana, ZRC SAZU, 7. 11. 2023, pogovor z dr. Natašo Rogelja Caf in dr. Špelo Ledinek Lozej, avtorica dela *Hodopisi=Footnotes: Zbirka etnografskih esejev z metodološkimi premisleki o hoji in pisanju*.

Ljubljana, ZRC SAZU, 29. 11.–1. 12. 2023, organizacija mednarodne znanstvene konference *Dediščina na obrobjih?* ter prvega srečanja srednje- in vzhodnoevropskega oddelka Združenja za kritično preučevanje dediščine (Central and Eastern European Chapter, Association of Critical Heritage Studies).

Kobarid, Muzej sirarstva, 7. 12. 2023. Skupno sirarstvo na območju Vzhodnih Julijskih Alp. Predstavitev monografije in prikaz etnografskega filma *Mleko, kafe in sir*.

DRUGO DELO IN DEJAVNOSTI

Špela Ledinek Lozej je članica znanstvenega sveta Narodne in študijske knjižnice v Trstu, akcijske skupine 6 EUSALP, Delovne skupine Koordinatorja varstva nesovne kulturne dediščine, komisije za podeljevanje Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine ter komisije Ministrstva za kulturo RS za pripravo nominacije alpske prehranske dediščine za vpis v Register dobrih praks za varovanje nesovne kulturne dediščine Unesco. Je članica uredniškega odbora *Goriškega letnika*, *Heriskopa* in zbirke *EFKA* ter recenzentka številnih prispevkov in monografij. Vodi pripravo Episkopa, vsebin ZRC SAZU za Evropsko prestolnico kulture 2025.

PREDAVANJA IN REFERATI (izbor)

LEDINEK LOZEJ, Špela. Novogoriška dediščina: Med disonancami in brezmejnostjo. Predavanje na znanstvenem posvetu *Migracije in družbene dinamike ob zahodni meji po drugi svetovni vojni*, Xcenter, Nova Gorica, 24. 5. 2023.

LEDINEK LOZEJ, Špela, BOFULIN, Martina. *Ethnography on the move: From the discovery of historical trade routes to walking seminars*. Predavanje na 9. mednarodni konferenci *Ethnography and Qualitative Research*, Univerza v Trentu, 7.–10. 6. 2023.

ROGELJA CAF, Nataša, LEDINEK LOZEJ, Špela, BOFULIN, Martina. *Foot notes: Experimenting with walking-writing seminars*. Predavanje na mednarodni konferenci *Science, Expertise and Other Modes of Knowledge: Trends, Patterns, and Prospects*, Basel, 31. 8. – 1. 9. 2023.

PEDAGOŠKO DELO

2022/2023: konzultacije pri predmetu Dediščine, dediščinski procesi in prakse (na Podiplomski šoli ZRC SAZU, na študijskem programu 3. stopnje Primerjalni študij idej in kultur, modul Slovenske študije – tradicija in sodobnost);

2023/2024: seminar pri predmetu Dediščinske prakse, procesi in skupnosti: Uvod v kritično preučevanje dediščine na Univerzi v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (3. stopnja, skupaj z nosilko prof. dr. Matejo Habinc).

MENTORSTVO

Špela Ledinek Lozej je somentorica Mancij Filak na doktorskem študiju na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

BIBLIOGRAFIJA (izbor)

ROGELJA CAF, Nataša, LEDINEK LOZEJ, Špela. *Hodopisi: Zbirka etnografskih esejev z metodološkimi premisleki o hoji in pisanju*. Ljubljana: Založba ZRC.

PISK, Marjeta, LEDINEK LOZEJ, Špela. *Cross-border landscape as heritage? Insights from Slovenian borderlands*. V: PETTENATI, Giacomo (ur.). *Landscape as heritage: International critical perspectives*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group, str. 136–147.

LEDINEK LOZEJ, Špela. Mohant, trnič in tolminc: Dediščina planinskega sirarstva? *Heriskop* 4.

LEDINEK LOZEJ, Špela. Nova Gorica – med disonantno dediščino in brezmejnostjo. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 20 (2023), str. 39–50.

Uredniško delo

LEDINEK LOZEJ, Špela. *Heriskop: razprave o dediščinjenju na obrobju*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2020-. <https://dediscina.zrc-sazu.si/sl/home/>.

Televizijske in radijske oddaje

DEKLEVA, Goran (oseba, ki intervjuja), LEDINEK LOZEJ, Špela (intervjuvanec), ROGELJA CAF, Nataša (intervjuvanec). *Hoja in antropologija*, oddaja *Kulturni fokus*, RTV SLO, 12. 5. 2023.

ILICH, Iztok. *Nataša Rogelja Caf in Špela Ledinek Lozej: Hodopisi*. Ocena knjige. RTV SLO, 24. 7. 2023.

ROGELJA CAF, Nataša (intervjuvanec), LEDINEK LOZEJ, Špela (intervjuvanec), KOČAR, Andreja (oseba, ki intervjuja). Predstavitve knjige *Hodopisi* v oddaji *Kultura*, RTV SLO 1, 17. 8. 2023.

🌀 RAZSTAVE

LEDINEK LOZEJ, Špela, BARTALOTH, Rudi, PEČE, Miha, PIELICH, Pamela. *Ukovške planine: Fotografije Franceta Steleta*. Etnografski muzej v Vidmu, 5. 5. – 10. 6. 2023.

BARTALOTH, Rudi, KOMAC, Tina, LEDINEK LOZEJ, Špela, PEČE, Miha. *Ukovške planine: Razstava fotografij Franceta Steleta o planinah nad Ukvami v Kanalski dolini na začetku 80. let prejšnjega stoletja*. Informacijsko središče TNP Dom Trenta, 14. 7. – 30. 9. 2023.

🌀 KATARINA ŠRIMPF VENDRAMIN, dr. etnologije, znanstvena sodelavka

Katarina Šrimpf Vendramin na konferenci o teritorialnih tržnih znamkah, kjer je predstavljala izsledke projekta *Made in the Alps* (Poschiavo, Švica, 13. 11. 2023).

🌀 RAZISKOVALNI PROGRAM

Etnološke, antropološke in folkloristične raziskave vsakdanjika (vodja: izr. prof. dr. Dan Podjed, obdobje trajanja: 1. 1. 2022 – 31. 12. 2027)

Osrednji cilj raziskovalnega programa je preučiti in predstaviti vsakdanje življenje v preteklosti in sedanjosti, hkrati pa kritično ovrednotiti osrednje etnološke, antropološke in folkloristične koncepte, da bi z njimi boljše uporabili dozdanjša in premislili nova spoznanja ter zmogli predvideti scenarije za vsakdanje življenje in sobivanje v prihodnosti. Pri raziskovanju se sodelavci, kot že v preteklosti, osredinjajo na območje današnje Slovenije, hkrati pa prečkajo meje in primerjajo izsledke iz lastnega okolja z analizami vsakdanjika v zamejstvu ter tujini. Pri tem ohranjajo utrjene in vzpostavljajo nove povezave s tujimi institucijami ter poudarjajo primerjalno ter inter- in transdisciplinarno sodelovanje v programu in

izven njega. Katarina Šrimpf Vendramin se je v okviru programa ukvarjala z identitetnimi praksami in humorjem, kot se kaže v slovstveni folklori.

PROJEKTI

Tradicionalne paremiološke enote v dialogu s sodobno rabo (temeljni raziskovalni projekt, vodja: doc. dr. Saša Babič, obdobje trajanja: 1. 9. 2020 – 31. 8. 2023)

Pregovorni izrazi so vrsta stalnih besednih zvez, ki se uporabljajo v vsakdanjem jeziku ter jih opredeljujejo skupnost, čas in kraj. Kratke folklorne oblike razkrivajo svetovne nazore in vrednote, navodila in prepovedi določene kulture. Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU hrani obsežno in zelo dragoceno zbirko slovenskih pregovorov, ki je nastajala več kot 50 let, vendar pa ti doslej niso bili strukturirani v skladu s sodobnimi standardi digitalnih jezikovnih virov in niso javno dostopni. Projektno delo ja omogočilo vzpostavitev povezav med folkloristiko in digitalno humanistiko, kar je bistveno povečalo temeljitost analize in spodbudilo povezovanje folklornih gradiv z digitalnimi korpusi. Pripravila pa se je tudi semiotična in etnolingvistična analiza pregovorov iz arhiva ter v vsakodnevni komunikaciji za izris družbenega zemljevida stereotipov za razumevanje kulturnega okolja. Katarina Šrimpf Vendramin se je v projektu ukvarjala z analizo pregovorov, ki odsevajo materialni svet v preteklosti, še posebej se je osredinila na analizo odseva oblačilne kulture v pregovorih.

Slovenska in estonska sodobna šolska folklor (bilateralni projekt, vodja doc. dr. Saša Babič, obdobje trajanja: 1. 11. 2020 – 31. 10. 2023)

Glavni cilj projekta je analizirati in primerjati sodobno šolsko folkloro (npr. šale, uganke, rituale) ter njihovo dinamiko v dveh evropskih državah z različnima geografskima položajema in značilnostmi, podobno zgodovino in hkrati brez neposrednega stika: Estonijo in Slovenijo. Projekt bo identificiral tradicijo in transformacije folklornega gradiva, igrivost in kreativnost v (novih) oblikah ter odraz družbene realnosti, iz katere so ustvarjeni. Namen projekta je ustvariti nove dinamične primerjalne pristope tako z medkulturnega kot tudi diahronnega in sinhronnega vidika, ki ponuja edinstvene in unikatne vidike tako v slovenski kot v estonski folkloristiki. Rezultat tega sodelovanja bo nov metodološki okvir za primerjalne in medkulturne študije folklornih form ter na novo zbrano gradivo med otroki, ki bo dodano v arhiv obeh sodelujočih institucij.

MadeInTheAlps

(aplikativni projekt, vodja na ZRC SAZU: dr. Katarina Šrimpf Vendramin, obdobje trajanja: 1. 6. 2022 – 30. 11. 2023)

Teritorialne blagovne znamke, katerih cilj je vzpostavitev stoodstotnih lokalnih vrednostnih verig, lahko kljub koristim za teritorialni razvoj povzročijo širjenje pobud, ki zahtevajo naložbe neučinkovitega obsega, in ovirajo sodelovanje z drugimi regijami. Skupna podoba Alp je kulturna dobrina, ki bi lahko olajšala medregionalne in čezmejne vrednostne verige. V sklopu projekta MadeInTheAlps se zato razvija politične in upravljavske strategije za vzpostavljanje prihodnjih pobud sodelovalnih teritorialnih blagovnih znamk, ter se povezuje deležnike iz različnih alpskih regij z namenom opolnomočenja in prenosa znanj.

AlpTextyles

(aplikativni projekt, vodja na ZRC SAZU: dr. Katarina Šrimpf Vendramin, obdobje trajanja: 1. 11. 2022 – 31. 10. 2025)

Tekstilne vrednostne verige potrebujejo nujno spremembo, saj so eden najbolj onesnažujočih sektorjev z ogromnim potencialom za zmanjšanje CO₂. Alpe imajo bogato tekstilno dediščino s posebno estetiko in znanjem, ki temelji na vrednotah krožnosti in občutljivosti na lokalne vire (npr. volna, lan, rastline za barvanje). Projekt AlpTextyles je inovativen, saj na mizo alpskega sodelovanja prinaša relevantno, doslej zapostavljeno razpravo; ustvarja vpogled v željo potrošnikov, da se oblečejo bolj CO₂ nevtralno in zaznana podobo oziroma njihovo pripravljenost plačati za izdelke iz Alp; gradi argumente za čezmejno sodelovanje, ki ga običajno ovirajo politike, ki spodbujajo stoodstotne lokalne/nacionalne vrednostne verige; združuje kulturno in poslovno strokovno znanje ter ustvarja kontraintuitivna medsektorska priporočila za kmetijsko, industrijsko in kulturno politiko. Partnerji v projektu AlpTextyles bodo razvili skupne rešitve, ki bodo pospešile premestitev trajnostnih, krožnih verig vrednosti

alpskega tekstila, ki so občutljive na naravne in kulturne vire, in bodo zajele željo potrošnikov po postopljivejšem življenjskem slogu ter tako izboljšale čezmejno sodelovanje. Katarina Šrampf Vendramin se v sklopu projekta med drugim ukvarja z raziskavo preteklih tekstilnih obrti in praks ter oblačilne kulture na celotnem alpskem prostoru.

🌀 DRUGO DELO IN DEJAVNOSTI

Katarina Šrampf Vendramin je članica uredniškega odbora strokovne revije s področja folklorne dejavnosti *Folklornik* in strokovna spremljevalka srečanj odraslih folklornih skupin na srečanjih v organizaciji Javnega sklada za kulturne dejavnosti Republike Slovenije.

Strokovno sodeluje s folklornimi skupinami po Sloveniji, v zadnjih letih še posebej intenzivno s skupinami na Goriškem (Folklorna skupina Gartrož, Folklorna skupina Razor Tolmin, Folklorna skupina Dolenja Trebuša), ter drugimi akterji s področja interpretacije kulturne dediščine.

🌀 BIBLIOGRAFIJA (izbor)

ŠRIMPF VENDRAMIN, Katarina (avtor). 2023. Šentjur in njegova oblačilna kultura. (v tisku)

ŠRIMPF VENDRAMIN, Katarina (avtor). Clothes in proverbs: between symbol and meaning. Prispevek na mednarodni konferenci z naslovom Paremiology, folkloristics and digital humanities: new perspectives and methods. Ljubljana, 7.–9. 9. 2023.

ŠRIMPF VENDRAMIN, Katarina (avtor). Drobcji o plesnih zabavah v Mirnu in Bukovici v 50. in 60. letih 20. stoletja. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 20 (2023), str. 51–58.

ZRC SAZU, INŠTITUT ZA KULTURNO ZGODOVINO (IKZ)

🌀 PETRA TESTEN KOREN, dr. zgodovine, znanstvena sodelavka

Odprtje razstave *Pot do Novega Slovenskega biografskega leksikona* (29. 8. 2023), ki je bila zasnovana ob deseti obletnici izida prvega zvezka (črka A) *Novega Slovenskega biografskega leksikona*.

🌀 RAZISKOVANI PROGRAM

(Nova) **Kulturna zgodovina intelektualne dediščine: slovenski historični prostor v evropskem kontekstu** (vodja:izr. prof. dr. Gregor Pobežin, obdobje trajanja: 1. 1. 2023 – 31. 12. 2028)

Raziskovalno delo programske skupine se usmerja k intelektualni dediščini slovenskega zgodovinskega prostora v evropskem kontekstu od zgodnjega novega veka do 20. stoletja. Temelji na

ideji/raziskovalni hipotezi, da je bil ta prostor stičišče kroženja idej med različnimi kulturnimi področji in kot tak vključen v evropsko kulturno matrico kot njen tvorni element. Z interdisciplinarnim in transnacionalnim pristopom k raziskavam »kulturnih fenomenov« sega onkraj nacionalne identitete, v evropski kontekst in celo onkraj njega. Raziskovalne probleme nagovarja v okviru štirih delovnih sklopov: 1) Intelktualna dediščina: mreže znanja, t. i. intelektualne in kulturne izmenjave; kultura zgodovine in rabe zgodovine; konceptualni in teoretični pretres/vpogled v osrednje koncepte kulturne zgodovine. 2) Biografika, biografski viri; *Novi Slovenski biografski leksikon*. 3) Stvarni in digitalni viri (kompilacije in zbirke). 4) Komunikacija, diseminacija.

PROJEKTI

Književna republika Borisa Pahorja (Raziskovalni projekt ARRS, vodja: dr. Urška Perenič, obdobje trajanja: 1. 10. 2022 – 30. 9. 2025)

Projekt bo kot prvi na Slovenskem in širše preučil vprašanje tekstne konstrukcije avtobiografskega jaza ob upoštevanju celotnega opusa slovenskega tržaškega pisatelja. Opus enakovredno vključuje tudi celotno predpuščino/zapuščino, ki jo je v zadnjem desetletju pridobivala Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Med pomembnimi vzporednimi cilji projekta gre izpostaviti uporabo novih informacijskih tehnologij digitalnega kartiranja, s katero se bo analizirala in predstavila pisemska republika pisatelja s poudarkom na njegovi odprtosti v večkulturne personalne in institucionalne mreže ter v časovno-prostorskih razsežnostih. Gre za panoramo 20. stoletja v miniaturi s poudarkom na drugi polovici stoletja, ki povezuje zamejstvo z matico ter avdienco po vsej Evropi, v obeh Amerikah, Kanadi in Avstraliji.

Materinstvo in reproduktivna politika v 19. in 20. stoletju (Raziskovalni projekt ARRS, vodja: dr. Ana Cergol Paradiž, obdobje trajanja: 1. 10. 2022 – 30. 9. 2025)

Projekt bo v zgodovinski perspektivi naslovil tematiko materinstva in analiziral razvoj različnih, med seboj tesno prepletenih in prekrivajočih se vsebin, ki jih je mogoče umestiti v polje koncepta »reproduktivne politike«. S pogledom na obdobje od začetka 19. stoletja do konca 20. stoletja, ki na tem področju beleži revolucionarne spremembe, bo celostno naslovil predvsem tematike materinstva (a), abortusa (b), kontracepcije (c) in evgenike (d) ter tudi tematiko neplodnosti (e). Geografsko se bo osredotočal na ozemlje današnje Slovenije, vendar bo obravnavane fenomene poskušal razumeti tudi v transnacionalni perspektivi. Osvetlil bo javne in zasebne vidike reproduktivnih problematik, tako da bo analiziral institucionalni razvoj, diskurz, spreminjajočo se zakonodajo ter družbene norme in kulturne reprezentacije v povezavi reproduktivnimi vprašanji in materinstvom na eni strani ter zasebne strategije posameznikov in posameznic, ki so bili vpeti v reproduktivne prakse, na drugi.

InTaVia - In/Tangible European Heritage. Visual Analysis, Curation & Communication (aplikativni projekt, vodja na ZRC:izr. prof. dr. Gregor Pobežin, obdobje trajanja: 1. 11. 2020 – 31. 10. 2023)

Osrednji namen projekta InTaVia je razviti informacijski portal, ki bo povezoval, vizualno analiziral in omogočil komunikacijo snovne in nesnovne evropske kulturne dediščine ter jo ponudil za uporabo raziskovalcem, pedagogom, novinarjem, zaposlenim v turizmu, (kreativni) industriji in institucijah, ki se ukvarjajo z dediščino. ZRC SAZU je eden od devetih mednarodnih partnerjev, ki sodelujejo v projektu. Petra Testen Koren je sodelovala pri diseminaciji rezultatov (Newsletter).

<https://intavia.eu/>

PRIPRAVA SIMPOZIJEV, IZOBRAŽEVALNIH DELAVNIC, OKROGLIH MIZ, PREDSTAVITVE JAVNOSTI

Ljubljana, Atrij ZRC SAZU, 25. in 26. september 2023, sodelovanje pri organizaciji in izvedbi mednarodnega simpozija *V življenju slednjega od nas je zgodba – There's History in All Men's Lives*.

Ljubljana, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 18. december 2023, sodelovanje pri organizaciji in izvedbi simpozija *Zgodovina in žensko reproduktivno telo*.

DRUGO DELO IN DEJAVNOSTI

Petra Testen Koren je glavna urednica in članica ožjega uredniškega odbora *Novega Slovenskega biografskega leksikona* ter članica uredniškega odbora znanstvene revije *Retrospektive*. Je sourednica zbirke *Življenja in dela* na Inštitutu za kulturno zgodovino.

PREDAVANJA IN REFERATI

CERGOL PARADIŽ, Ana, TESTEN KOREN, Petra. *Migration of household workers in Ljubljana (interwar period and 19 century) : lecture at WG3 meeting, Ljubljana, City hotel, 27-28 apr. 2023.*

TESTEN KOREN, Petra. *Zakonodaja na področju porodniškega dopusta v socializmu: prispevek na panelu Maternità durante il XIX e il XX secolo, Gorizia, Aula 4 Polo Universitario Santa Chiara, 27. 5. 2023, v okviru festivala èStoria.*

TESTEN KOREN, Petra, ŠTERBENC SVETIN, Barbara, GRUM, Martin. *A Hundred Years in the Making? The New Slovenian Biographical Lexicon: prispevek na mednarodnem simpoziju V življenju slednjega od nas je zgodba – There's History in All Men's Lives, Ljubljana, Atrij ZRC SAZU, 25.–26. sept. 2023.*

CERGOL PARADIŽ, Ana, TESTEN KOREN, Petra. *Ageing Slovenian domestic servants in Ljubljana (the Kingdom of the SHS) and Trst/Trieste (The Kingdom of Italy) in the interwar period: prispevek na mednarodni konferenci Starost in staranje: Historiografske in družbeno-kulturne perspektive, Koper, Znanstveno-raziskovalno središče, 15.–16. nov. 2023.*

PERENIČ, Urška, TESTEN KOREN, Petra. *Prostorske, časovne in vse druge razsežnosti Pahorjeve pisemske republike: Grafi, zemljevidi, drevesa: prispevek na znanstvenem posvetu Književna republika Borisa Pahorja, Ljubljana, Slovenska matica, 29. nov. 2023.*

PERENIČ, Urška, TESTEN KOREN, Petra. *Med zakonodajo in prakso v delovnem kolektivu: ureditev področja porodniškega dopusta v socializmu: prispevek na simpoziju Zgodovina in žensko reproduktivno telo, Ljubljana, 18. dec. 2023.*

BIBLIOGRAFIJA

TESTEN KOREN, Petra, CERGOL PARADIŽ, Ana. *Slovene servants/domestic workers in Italian towns in the second half of the 19 th and in the 20th century. V: Zucca Micheletto, Beatrice (ur.), Roman, Nicoleta (ur.). West meets East: mobility of people, exchange of knowledge: female migration in Europe from the sixteenth to the twenty-first century, Palgrave, 2023.*

TESTEN KOREN, Petra. *The Slovene Female Textile Workers and Their Alternative Employment: Case Study in Komen. V: VERGINELLA, Marta (ur.). Women and Work in Postwar Transitions, CEU Press, 2023.*

TESTEN KOREN, Petra. *Razmislek o biografskem odtisu Edvarda Ravnikarja (1907–1993) v povezavi z Novo Gorico. V: Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici, št. 20 (2023), str. 20–23.*

RAZSTAVE

GRUM, Martin (avtor razstave), BORAK, Živa (avtor razstave), KRAIGHER, Rok (avtor razstave), MEDEN, Ahac (avtor razstave), ŠTERBENC SVETINA, Barbara (avtor razstave), TESTEN KOREN, Petra (avtor razstave), *Pot do Novega Slovenskega biografskega leksikona: razstava ob deseti obletnici izida prvega zvezka Novega Slovenskega biografskega leksikona, Atrij ZRC, ZRC SAZU, 29. avg. – 11. sept. 2023.*

OBJAVE V MEDIJIH

Gašper Stražičar, *Osebe, ki oblikujejo kolektivno identiteto, Dnevnik, 5. 9. 2023, <https://www.dnevnik.si/1043031723>.*

Simona Bandur, *Knjiga, ki se bo pisala še pet desetletij, Delo, 9. 9. 2023, <https://www.delo.si/magazin/zanimivosti/knjiga-ki-se-bo-pisala-se-pet-desetletij/>.*

ZRC SAZU, INŠTITUT ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA (ISJ FR)

⊗ DANILA ZULJAN KUMAR, dr. jezikoslovnih znanosti, izr. prof.

Lokve, 15. september 2023,
terensko delo pri raziskovanju
govora vasi Lokve na obisku pri
Nadji in Vitu Bremcu (foto: P.
Kolenc).

⊗ RAZISKOVALNI PROGRAM

Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju (vodja: dr. Kozma Ahačič, obdobje trajanja: 1. 1. 2022 – 31. 12. 2027)

Opravljen je bilo terensko delo za znanstveni prispevek o deležju in deležijskih polstavkih v nadiškem in terskem narečju. Članek je v nastajanju. Na Lokvah na Trnovski planoti je bila opravljena terenska dialektološka raziskava, katere delni rezultati so prikazani v članku *Govor vasi lokve na Trnovski planoti* (Izvestje 2023). Pripravljati se je začela nova razširjena izdaja monografije *Saggi Saggi scelti sulla storia, sulla lingua e sulla società slovena al confine italo-sloveno* (ur. Danila Zuljan Kumar in Petra Kolenc), ki je namenjena italijanski publiki.

⊗ PROJEKTI

i-SLA – Interaktivni atlas slovenskih narečij (raziskovalni projekt, vodja: dr. Jožica Škofic, obdobje trajanja: 1. 9. 2020 – 31. 8. 2023)

Projekt temelji na enem od ustanovnih znanstvenoraziskovalnih projektov Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, tj. na Slovenskem lingvističnem atlasu (SLA), ki vsebuje skoraj 3000 leksičnih in t. i. gramatičnih (glasoslovnih in oblikoslovnih) vprašanj. Že zapisano in digitalizirano gradivo (okrog 600 zvezkov in skoraj 900.000 listkov) raziskovalna skupina dopolnjuje z manjkajočimi zapisi (40–50 krajevnih govorov iz mreže 417 krajev v Sloveniji in zunaj nje) ter ob tem ureja tudi fonoteko terenskih posnetkov. V okviru projekta je v novembru izšel Slovenski lingvistični atlas 3 (3.1. Atlas, 3.2. Komentarji), katerega soavtorica je tudi Danila Zuljan Kumar. Sodelavka je v okviru projekta zapisala vprašalnico za Slovenski lingvistični atlas 4 v krajih Lepena in Bela na Avstrijskem Koroškem.

Tržni projekt Občine Brda

V okviru projekta je v reviji *Dialectologia* v Španiji izšel članek z naslovom *The agricultural lexis of the border village of Medana (the Goriška Brda Region, Western Slovenia) from the point of view of the Slavic-Romance language contact*. Nadaljevalo se je zbiranje narečnega besedja in priprava slovarja vinogradniško-vinarske terminologije Brd.

PRIPRAVA SIMPOZIJEV, IZOBRAŽEVALNIH DELAVNIC, OKROGLIH MIZ, PREDSTAVITVE JAVNOSTI

Predstavitev knjig

Predstavitev knjige ZULJAN KUMAR, Danila, *Skladnja nadiškega in briškega narečja*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2022:

- V okviru dogodka *Besedni utrinki v Vili Vipolže, Brda*, 30. mar. 2023 (skupaj s Tanjo Gomiršek).
- V okviru Muzejskih torkovih večerov, *grad Kromberk*, 10. jan. 2023 (skupaj s Tanjo Gomiršek).
- *Slovenski kulturni dom Špeter, Italija*, 28. apr. 2023 (skupaj z Živo Gruden).
- *Župnijski dom F. B. Sedej v Števerjanu, Italija*, 14. apr. 2023 (skupaj z Miho Kovicem).

Predstavitev knjige ZULJAN KUMAR, Danila, KOLENC, Petra (ur.). *Saggi scelti sulla storia, sulla lingua e sulla società slovena al confine italo-sloveno*. 1a ed. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC; Udine: Kappa Vu, 2022:

- *Festival itinerante della Conoscenza "dialoghi" – "Resistenze e Bellezza"*, Biblioteca Slovena "Damir Feigel" – Slovenska knjižnica "Damir Feigel", Gorizia/Gorica, Italija, 26. jul. 2023 (skupaj z Nevo Makuc in Giorgiem Cadorinijem).

DRUGO DELO IN DEJAVNOSTI

Danila Zuljan Kumar sodeluje v slovensko-italijanski skupini za vpis pokrajine Brda na Unescov seznam svetovne kulturne dediščine, v nadzornem odboru Zavod za turizem, kulturo, mladino in šport Občine Brda, v odboru za pripravo *Gradnikovih večerov in Škrabčevih dnevov*.

PREDAVANJA IN REFERATI

ZULJAN KUMAR, Danila. *Can contemporary culture help preserve the identity of the community?: the case of young Slovenes in Italy: prispevek na sixth biennial Towson University conference "Forging Linguistic Identities: Language in the Nation, the Region & the World"*, Towson, Maryland, ZDA, 17. mar. 2023.

VABLJENA PREDAVANJA NA UNIVERZI

ZULJAN KUMAR, Danila. *Besedni red v slovenskih narečjih: predavanje za študente in profesorje na Kate-dri za slovenski jezik in književnost Oddelka za slovanske jezike in književnosti (DiSLL) Univerze v Padovi*, 9. maj 2023.

USPOSABLJANJE V TUJINI

Trimesečno strokovno usposabljanje na Fakulteti za tuje jezike in književnosti Univerze v Padovi (3. 4. 2023 – 3. 7. 2023).

PEDAGOŠKO DELO

Nosilstvo pri predmetih Sociolingvistika, Besediloslovje na do- in podiplomskem programu Slovenistika na Univerzi v Novi Gorici.

Nosilstvo pri predmetu Uvod v jezikoslovje na dodiplomskih študijskih programih Slovenistika ter Med-kulturno posredovanje na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem.

MENTORSTVO

Danila Zuljan Kumar je somentorica doktorandki Lari Pižent na Fakulteti za uporabne družbene študije ter doktorandki Renati More na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem.

Mentorstvo pri diplomskem delu:

PETRIČ, Taja. *Diskurzivne prakse treh generacij priseljencev iz držav bivše Jugoslavije v Sloveniji: med ohranjanjem maternega jezika in jezikovno asimilacijo: diplomsko delo*. Nova Gorica: [T. Petrič], 2023. X, 89 str.

Somentorstvo pri diplomskem delu:

TRUŠNOVEC Maja. Izrazje za staro posodo in kuhinjske pripomočke v briškem narečju. Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta. Oddelek za slovenistiko. Vera Smole (mentorica), Danila Zuljan Kumar (somentorica).

Somentorstvo pri magistrskem delu:

COSTANTINI, Lionella. *Tematska analiza in jezikovna primerjava Novega Matajurja, Doma in Trinkovega koledarja : magistrsko delo*. Koper: [L. Costantini], 2023. 133 str.

BIBLIOGRAFIJA (izbor)

ZULJAN KUMAR, Danila (soavtor). *Slovenski lingvistični atlas*. 3, *Kmetovanje*. 1, Atlas, 2. Komentariji (ur. Jožica Škofic, Carmen Kenda-Jež, Mojca Kumin Horvat). Ljubljana: Založba ZRC.

ZULJAN KUMAR, Danila. The agricultural lexis of the border village of Medana (the Goriška Brda Region, Western Slovenia) from the point of view of the Slavic-Romance language contact. *Dialectologia : revista electrònica*. 2023, nr. 31, str. 199–223.

ZULJAN KUMAR, Danila (avtor). Govor vasi Lokve na Trnovski planoti. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 20 (2023), str. 70–76.

Uredniško delo

ZULJAN KUMAR, Danila (urednik), DOBROVOLJC, Helena (urednik). *Škrabčevi dnevi 12: zbornik prispevkov s simpozija 2021*. Nova Gorica: Založba Univerze, 2023. 1 spletni vir.

Radijske oddaje

ZULJAN KUMAR, Danila (intervjuvanec). Pogovor z avtorico monografije *Skladnja nadiškega in briškega narečja Danilo Zuljan Kumar: Torkova oddaja*, Radio Robin, Nova Gorica, 7. 2. 2023.

ZULJAN KUMAR, Danila (intervjuvanec). Oddaja Primorski kraji in ljudje. Radio Koper, 9. 7. 2023.

BRANKO MARUŠIČ, dr. zgodovinskih znanosti, znanstveni svetnik v pokoju

Šempeter pri Gorici, 27. oktober 2023, odkritje doprsnega kipa zdravniku Francu Marušiču (foto. P. Kolenc).

BIBLIOGRAFIJA

MARUŠIČ, Branko (avtor). Ravničan Štefan Širok (1849-1890) publicist in profesor klasičnih jezikov v carski Rusiji. V: KOLENC, Petra (ur.): *Štefan Širok (1849-1890) publicist in profesor klasičnih jezikov v carski Rusiji*. Lokve: TKŠ, Društvo Lo-Ko, 2022, str. 41-54.

MARUŠIČ, Branko (avtor). Ob partizanskih dnevniških spominih zdravnika in pisatelja Danila Lokarja. V: Danilo Lokar Dnevnik 1943-1945, Ajdovščina, Lavričeva knjižnica, 2023, str. 5-7.

MARUŠIČ, Branko (pisec uvodnega besedila). Cerkev v Šmihelu. V: KOLENC, Petra (ur.): *Srednjeveška cerkev v Šmihelu in vpliv gotskih tokov na Goriškem*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2023, str. 9.

MARUŠIČ, Branko (avtor). Spomini beramskega duhovnika Josipa Grašiča na Gortanov proces (1929). V: *Kronika* 31/2023, str. 397-408.

MARUŠIČ, Branko (avtor). Veliko odkritje. – V: *Mladina*, št. 26, 30. 6. 2023, str. 4.

MARUŠIČ, Branko (avtor). Prof. Francu Kralju v spomin. – V: *Družina*, 10. 9. 2023, št. 36, str. 20. Rubrika Odmevi.

MARUŠIČ, Branko (pisec uvodnega besedila). Ko so Slovenci v Gorici pred prvo svetovno vojno pripravljali Narodni muzej. V: TAVČAR, Lidija: *Poskus rekonstrukcije slovenskega Narodnega muzeja v Gorici 1910-1914*. Ljubljana: Založba ZRC, 2023, str. 5-6.

MARUŠIČ, Branko (avtor). Ob stoletnici rimske pogodbe (1924). V: *Koledar 2024*. Gorica. GMD, 1923, str. 112-114.

MARUŠIČ, Branko (avtor). O predlogih za urejanje zdravstvenih in zdravniških razmer v porajajoči se »novi Gorici«. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 20 (2023), str. 16-19.

MARUŠIČ, Branko (avtor). Solkan, korenika Nove Gorice ali »Pojdimo v Solkan po pamet«. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 20 (2023), str. 3-9.

Poročilo sestavila Petra Kolenc

Sodelavke in sodelavca ZRC SAZU, Raziskovalne postaje Nova Gorica:

znanstvene sodelavke:

doc. dr. Jasna Fakin Bajec – Inštitut za kulturne in spominske študije (tel. 05 335 73 25), vodja RP NG

doc. dr. Špela Ledinek Lozej – Inštitut za slovensko narodopisje (tel. 05 335 73 22)

izr. prof. dr. Danila Zuljan Kumar – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (tel. 05 335 73 21),

dr. Neva Makuc – Zgodovinski inštitut Milka Kosa (tel. 05 335 73 24)

dr. Katarina Šrmpf Vendramin – Inštitut za slovensko narodopisje (tel. 05 335 73 20)

dr. Petra Testen Koren – Inštitut za kulturno zgodovino (tel. 05 335 73 23)

mlada raziskovalka:

Monika Marušič – Inštitut za muzikologijo (tel. 05 335 73 23)

višja strokovna sodelavka:

dr. Petra Kolenc – Zgodovinski inštitut Milka Kosa (tel. 05 335 73 26)

prof. dr. Branko Marušič, znanstveni svetnik v pokoju

Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica z arhivom in knjižnico dr. Henrika Tume:

Delpinova 12, 5000 Nova Gorica, tel.: 05 335 73 26

Spletna stran: <http://rpng.zrc-sazu.si>

Izvestje je del projekta Zahodna slovenska narodnostna meja v luči sprememb časa, ki ga sofinancira Mestna občina Nova Gorica.

Izvestje je del skupne naloge sodelavk in sodelavcev Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici z naslovom *Zahodna slovenska narodnostna meja v luči sprememb časa*, ki se osredotoča na zgodovinske raziskave v zahodnem slovenskem prostoru, njegovo bivanjsko kulturo, na razumevanje pojmov tradicija in kultura, na preučevanje zahodnih slovenskih narečij in jezikovnega stika ter raziskovanje socialnopolitične, ekonomske in trajnostne vloge dediščine v sodobnem, globalnem svetu. Izsledki raziskav, ki jih objavljamo v domačih in tujih strokovnih ter znanstvenih publikacijah, so lahko temelj inovativnega kulturnega in gospodarskega razvoja širšega goriškega prostora.

 Ravnkarjevo
leto
2023

ZRC SAZU
Založba

VSEBINA • Ravnkarjevo leto v Ravnkarjevem mestu • **BRANKO MARUŠIČ** Solkan, korenika Nove Gorice, ali »Pojdimo v Solkan po pamet« (Novice, 31. 1. 1872) • **NEVA MAKUC** Gorica in njena okolica kot Czörnigova »avstrijska Nica« • **BRANKO MARUŠIČ** O predlogih za urejanje zdravstvenih in zdravniških razmer v porajajoči se »novi Gorici« • **PETRA TESTEN KOREN** Razmislek o biografskem odtisu Edvarda Ravnkarja (1907–1993) v povezavi z Novo Gorico • **PETRA KOLENC** »Se mi ne dopade« ali kako je Mačkova politika diskvalificirala Ravnkarjev povojni urbanizem Nove Gorice • **URBAN MAKORIČ** Mirko Ličen in rubrika [goriški] Prepih v časopisu *Nova Gorica* med letoma 1947 in 1953 • **ŠPELA LEDINEK LOZEJ** Nova Gorica – med disonantno dediščino in brezmejnostjo • **KATARINA ŠRIMPF VENDRAMIN** Drobci o plesnih zabavah na Goriškem v 50. in 60. letih 20. stoletja • **JASNA FAKIN BAJEC** Stara rokodelska in tehnična znanja iz Vipavske doline med pozabo in vnovično uporabo • **DANILO ZULJAN KUMAR** Govor vasi Lokve na Trnovski planoti • V spomin na Miloša Fona • K bibliografiji zgodovinarja dr. Miloša Fona • **POROČILO O DELU SODELAVK IN SODELAVCEV ZRC SAZU**, Raziskovalne postaje v Novi Gorici, od 1. 1. 2023 do 31. 12. 2023